

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Jitka Dvořáková

**Tabulky pro stanovení výše výživného
-
role a efektivita v soudní praxi**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Petr Pavlík, PhD.**

Praha 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 28.6.2013

Jitka Dvořáková

Poděkování:

Na tomto místě přednostně srdečně děkuji svému vedoucímu práce, Ing. Petru Pavlíkovi, PhD., který mě svým přístupem velmi podpořil při psaní této práce. Zároveň mu vyjadřuji své velké díky za trpělivost, veškeré připomínky a rady, které mi stihl dát.

Ráda bych poděkovala také soudkyním a soudcům, kteří mi s upřímností poskytli rozhovor. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Díky náleží i rodičům a blízkým, kteří mi vytvořili klidné a podpůrné prostředí, a také přátelům a přítelkyním za osobní podporu.

OBSAH:

ABSTRAKT.....	5
1. ÚVOD.....	7
2. TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1. Rozpad manželství a partnerství	10
2.2. Situace neúplných rodin.....	14
2.3. Současná národní rodinná politika	18
2.4. Mezinárodní rámec vyživovací povinnosti	21
2.5. Úprava určování výše výživného v České republice	23
2.5.1. Doporučující tabulka.....	27
2.5.2. Kritika právní úpravy vyživovací povinnosti.....	32
3. EMPIRICKÁ ČÁST	36
3.1. Metodologie	36
3.1.1. Účel výzkumu, výzkumná otázka	36
3.1.2. Metoda výzkumu.....	38
3.1.2.1 Produkce dat.....	40
3.1.2.1.1. Výběr a oslovení respondentů a respondentek.....	42
3.1.2.1.2. Průběh rozhovorů.....	43
3.1.2.2. Zpracování dat.....	44
3.2. Analýza rozhovorů.....	46
3.2.1. Doporučující tabulka v praxi.....	46
3.2.1.1. Akceptace tabulky.....	46
3.2.1.2. Ne/používání tabulek v praxi	50
3.2.1.3. Efektivita tabulky vzhledem k jejím cílům	54
3.2.1.4. Návrhy modifikace tabulky.....	59
3.2.2. Současná úprava vyživovací povinnosti	61
3.2.2.1. Hodnocení současné úpravy vyživovací povinnosti	61
3.2.2.1.1. Spravedlnostní představy soudkyň vzhledem na situaci samoživitelek.....	65
3.2.3. Shrnutí analýzy.....	69
4. ZÁVĚR	72
BIBLIOGRAFIE.....	74
PŘÍLOHY	82
Příloha č. 1 – Tabulka pro určování výše výživného v České republice.....	82
Příloha č. 2 – Tabulka pro vyměřování výše výživného v Rakousku	83
Příloha č. 3 – Tzv. Düsseldorfská tabulka pro určení výše výživného v Německu	84

ABSTRAKT

Před třemi lety uvedlo Ministerstvo spravedlnosti České republiky do soudní praxe doporučující tabulku, jejímž záměrem bylo sjednotit rozhodovací praxi soudů v určování výživného. Tabulka má korigovat vágní úpravu vyživovací povinnosti, zaručit právní jistotu všech zúčastněných a předvídatelnost rozhodnutí. Výživné často pokrývá jen část nákladů na dítě, pokud je vůbec řádně placeno. Situace je o to problematictější, že neúplné rodiny s nezletilými dětmi patří mezi domácnosti nejvíce ohrožené chudobou. V jejich čele stojí nejčastěji ženy, které nesou hlavní tíhu pečující i živitelské role. Pozici samoživitelek dále znesnadňuje nevýhodné postavení na pracovním trhu. Výsledkem všech těchto faktorů je feminizace chudoby a přenášení životní úrovně matky na dítě. Mé výzkumné rozhovory se proto zaměřily na to, zda je tabulka v praxi používána. Vyhodnocuji její efektivitu a představuji modifikace navržené ze strany soudů. Analýza ukázala, že ne všechny soudy tabulku zohledňují, respektive ji používají na různé úrovni. To je důsledkem různých interpretací slova „doporučující“, které se objevuje v souvislosti s tabulkou. Fakt, že v některých případech tabulka není používána vůbec, poukazuje na opomíjení důvodnosti potřeb tabulky a širšího kontextu situace samoživitelek.

Three years ago, the Ministry of Justice in the Czech Republic stated in judicial practice a recommending table whose intention was to unify the decision-making practice of courts in determining of alimony. The table should rectify a vague treatment of the maintenance obligations, guarantee a legal certainty for all participants and predictability of decisions. The alimony often covers only a part of all costs for a child under conditions that it is paid. The situation is even more problematic because the single-parent families with minors usually belong to the households which are mostly threatened by poverty. These families are most often headed by woman, who bears the brunt of caretaker and breadwinner roles. Their role is also influenced by the disadvantageous position at a labour market. The result of all these factors is usually a feminization of poverty and transmission of the standard of living from a mother to a child. My research interviews were focused on the fact if the table is used in practice. I evaluate its efficiency and represent modifications suggested by the courts. The analysis showed that not all courts use the table or use it at different levels. It is a consequence of reading of the word „recommending“. This fact indicates a neglect of any need to use and a broader context of situation of single mothers.

Klíčová slova:

Doporučující tabulka, vyživovací povinnost, výživné, nezletilé děti, samoživitelky.

1. ÚVOD

Každý a každá z nás se ve svém životě řídíme podle pravidel, ať už jsou psaná anebo nepsaná, výchovou vštípená anebo společností vynucovaná, společností sdílená a reprodukována anebo čistě individuální, majoritou uznávaná anebo minoritou prosazovaná. Pohybovat se ve světě a jistým způsobem mu rozumět je pak jistě snazší, když jsou pravidla jasně daná, srozumitelná, a tedy i předvídatelná. Jinými slovy pokud na jejich základě může jedinec dál rozhodovat o své budoucnosti.

Určování výše výživného na nezletilé děti (konkrétně způsob jeho určování), bylo dlouho právě jedním z aspektů, které nejenže posilují špatnou ekonomickou a sociální situaci matek samoživitelek¹, ale jejich situaci dál podrývají právní nejistotou, a to i v případě postupu soudů ve stejných případech, a nepředvídatelností rozhodnutí. Nejen za účelem korekce těchto znejišťujících, ale i znevýhodňujících faktorů předložilo Ministerstvo spravedlnosti České republiky (dále jen MS ČR) roku 2010 soudkyním a soudcům tabulku, která by jim měla sloužit jako podkladový materiál pro rozhodnutí. Měla sjednocovat rozhodovací praxi soudů při vyměřování výše výživného na nezletilé děti. Právě tyto tabulky se staly předmětem mé diplomové práce, ve které se zabývám jejich využíváním v praxi, včetně jejich efektivity a případných modifikací ze strany soudců a soudkyň.

Téma výživného pro mě získávalo význam postupně. Jako studentka oboru genderová studia v rámci FHS UK jsem začala v roce 2009 citlivě vnímat rozvířené veřejné debaty o způsobech určování výše výživného a o návrzích na změnu legislativy. Zároveň jsem si začala uvědomovat důsledky rozhodnutí soudů, které jsou odlišné pro ženy a pro muže, a ukazují se tak jako vysoce genderované. Také v té době nedávno obhájená práce Michaly Trličíkové (2008) vybízela k dalším výzkumům v této oblasti. Mnou tehdy vybrané téma „porovnávání způsobů určování výživného ve vybraných evropských zemích“ zaměřené na jednotlivé nástroje (tabulky, valorizace výživného, úročení nespláceného výživného, náhradní výživné apod.) se postupně v souvislosti s vytvořením doporučujících tabulek českým MS ČR měnilo. Po třech letech je totiž již

¹ Kategorie „samoživitelka“ či „osamělá matka“, samozřejmě, není homogenní kategorie, ačkoli ji tak mediální a politický diskurz může prezentovat. Tato kategorie je diferencována sociálním statutem, vzděláním, věkem, důvodem vzniku jednorodičovské rodiny. Situace těchto žen je výsledkem individuálních procesů. Lze tu ale vysledovat jisté strukturální vzorce, které zažívají jako ženy (viz např. May, 2006).

možné zkoumat jejich efektivitu a význam vzhledem k cílům, se kterými byly zaváděny. V tuto chvíli proto vnímám jako vhodné soustředit svou pozornost na toto téma a provést první vyhodnocení za pomoci výpovědí soudkyň a soudců, kteří s nimi mají pracovat.²

Můj současný zájem o tuto problematiku je silně podporován aktuální zkušeností získanou na Slovensku, kdy se při své práci v rámci Aliancie žien Slovenska často setkávám s problémem nedostatečného výživného. Podporné služby Aliancie žien Slovenska vyhledávají ženy, které se potýkají, resp. dlouhodobě potýkají s problémem násilí ze strany blízké osoby (ex/partner, ex/manžel). Tyto ženy po rozchodu anebo rozvodu často čelí obtížným životním a sociálním podmínkám, kdy nízká částka výživného na nezletilé děti spojená s neochotou otce ji platit bývá jen dalším z aspektů jejich problému.³ V této souvislosti si dovoluji předpokládat, že situace v České republice byla v tomto směru před zavedením tabulek podobná, a i proto mě zde zajímá, zda by tabulky pomohly alespoň částečně řešit problém cílové skupiny Aliancie žien Slovenska, žen postižených problémem genderově podmíněného násilí.

Úvodem lze zmínit, že podle informací Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ) soudy svěřují v téměř 94 % případů děti do péče matek (viz ČSÚ, 2012), povinnými rodiči platícími výživné na své nezletilé děti jsou tak ve velké většině muži. Osamělé rodičovství má své specifické dopady jak pro otce, tak pro matky. Tato specifika vyplývají z představ, které se pojí s manželstvím, nukleární rodinou, rolí muže-živitele rodiny a „správnými“ vztahy mezi mužem/manželem a ženou/manželkou (viz např. Dudová, 2009). Výrazně zhoršená ekonomická situace žen, kdy mzda českých žen dosahuje pouze 79 % úrovně výše průměrné mzdy mužů (ČSÚ, 2012), staví osamělé matky do pozice jedné ze skupin významně ohrožených chudobou.⁴ To je dále umocněno diskriminací na pracovním trhu, na kterém se potýkají s různými genderovými stereotypy o svých rolích ve společnosti. V této souvislosti se objevuje i termín „feminizace chudoby“ (viz kapitola 2.2. Situace

² Ve své práci používám určitou formu genderově citlivého jazyka. U podstatných jmen označujících osoby uvádím jejich mužský i ženský tvar, případně využívám přechýlená přídavná jména (např. zúčastnění). Slova (slovesa a zájmena), které navazují na rozlišená podstatná jména, z důvodu lepší přehlednosti uvádím už pouze v množném mužském tvaru.

³ Nehledě na to, že nejen na základě telefonických hovorů na non-stop lince pomoci, prostřednictvím které Aliancia žien Slovenska nabízí ženám první pomoc, je možné poslední dobou sledovat tendence vy/zneužívat často vleklá soudní řízení jako prodlouženou ruku pachatelů genderově podmíněného násilí pro další traumatizaci a viktimizaci svých obětí. Součástí tohoto „trendu“ je i samotné protahování jednotlivých soudních řízení. Doporučující tabulky by mohly mít potenciál tento fenomén eliminovat.

⁴ Podle ČSÚ (2012) se podíl průměrné mzdy žen na průměrné mzdě mužů zvedl ze 75 % v roce 2009 o 4 % do roku 2011.

neúplných rodin). Výše výživného se proto jeví jako jeden z možných aspektů podporující tento problém.

Z tohoto důvodu jsem se rozhodla věnovat se ve své práci vyhodnocení tabulek, které soudcům a soudkyním v roce 2010 předložilo MS ČR jako podkladový materiál pro rozhodování o výši výživného pro nezletilé. Cílem tohoto materiálu bylo zajistit právní jistotu všech zúčastněných a stejný přístup soudů ve stejných případech, předvídatelnost rozhodování, nenáročný výpočet přibližné výše výživného a možnost každoroční aktualizace procentuálních rozmezí na základě vývoje statistik o spotřebě domácností na základě dat ČSÚ (MS ČR, 2010). Práce v tomto smyslu navazuje na výzkum Michaely Trličíkové (2008), která poukázala na vágní vymezení vyživovací povinnosti v zákoně, na neexistenci závazného či sjednocujícího systému či judikatury a na nízkou vymahatelnost práva v České republice.

Práci strukturuji do dvou hlavních částí, teoretické a praktické. Teoretická část nabízí souhrn mých východisek. V první kapitole otevírám téma rozpadu rodin a partnerství, rozhodnutí o přidělení nezletilých do péče a genderové důsledky, které toto rozhodnutí má vzhledem k životní zkušenosti matek a otců. Následuje načrtnutí situace neúplných rodin se zaměřením se na jednorodičovské rodiny s matkami v čele, na strategie jejich přežití v kontextu feminizace chudoby. Ve třetí kapitole stručně představím současný směr rodinné politiky České republiky se zřetelem na jednorodičovské rodiny. V další kapitole se věnuji mezinárodním závazkům a zákonům České republiky, které vymezují právní úpravu vyživovací povinnosti rodičů vůči nezletilým dětem. Pozornost obracím na genezi doporučených rozmezí pro určení výše výživného vytvořeného MS ČR (dále jen doporučující tabulka, resp. tabulka) a na základě statistických dat sleduji jejich případný vliv na výsledky rozhodnutí. V závěrečné podkapitole této části se věnuji ještě krátce kritikám úpravy výživného a jednotlivým návrhům úpravy legislativy, které předcházely zavedení tabulek.

Empirickou část otevírám diskuzí zvolené výzkumné metody, následuje analýza rozhovorů se soudkyněmi a soudci. Takto získané informace v závěru shrnuji v kontextu výzkumných otázek a teoretických východisek. Práci řadím mezi feministické kvalitativní výzkumy vycházející z paradigmatu kritické teorie (blíže viz kapitola 3.1.2. Metoda výzkumu). Za výzkumnou metodu jsem zvolila polostrukturované rozhovory se soudkyněmi a soudci, které/ří o výši výživného na nezletilé děti rozhodují.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části své diplomové práce představím teoretická východiska. Poukážu na transformační procesy spojené se soukromým životem a s ním spojený rostoucí trend vzniku neúplných rodin z důvodu rozvodů či mateřství mimo manželství a jeho dopady jak pro ženy-matky, tak pro muže-otce. Jednu z kapitol věnuji diskusi teze, že situace žen samoživitelek po rozvodu je i právě prostřednictvím fungujících představ o maskulinitě či femininitě a úpravy péče o nezletilé děti sociálním problémem a že obtížnost jejich situace přispívá k vyššímu ohrožení chudobou. Zároveň načrtnu směr současné české státní sociální politiky a krátce představím mezinárodní závazky České republiky a samotnou úpravu vyživovací povinnosti. V návaznosti na výzkum Trličíkové (Trličíková 2008) se věnuji i kritice, návrhům úprav vyživovací povinnosti a především podobě doporučujících tabulek, které MS ČR v roce 2010 představilo soudům jako pomůcku při rozhodování o výši výživného.

2.1. Rozpad manželství a partnerství

Od druhé poloviny 20. století můžeme ve společnosti sledovat nový fenomén rostoucí fragmentace a diversifikace způsobů uspořádání soukromého života. Lidé v současné západní společnosti v nižší míře a v pozdějším věku vstupují do manželství, zároveň však stále častěji dochází k rozvodům a rozlukám společného soužití (European Commission 2007; Dudová 2009). Právě v souvislosti s tímto fenoménem se objevuje i téma výživného, které se stalo pevnou součástí osamělého rodičovství.⁵

Podle studie Evropské komise (2008) vedly společenské změny, jako jsou odklon od modelu rodiny s institucí muže-živitele a již zmíněná fragmentace a diversifikace uspořádání soužití dvou lidí, k nárůstu podílu rodin vedených jedním rodičem (lone-parent families), ke zhoršení jejich ekonomických podmínek a k výrazné změně celkové skladby rodin (European Commission, 2008).

V této souvislosti hovoří Možný a Rabušic (1999) o „návratu české rodiny do Evropy“ v průběhu devadesátých let 20. století, když poukazují na změnu demografického a rodinného chování v České republice. Rodinu „západoevropského typu“ definují jako typ

⁵ Ve své studii pracuji s definicí takového osamělého rodičovství (resp. rodin vedených jedním rodičem), která ve svém významu bere v úvahu nejméně jedno dítě mladší 18 let anebo dítě stále studující (ČSÚ, 2013).

rodiny, kde se sňatky uzavírají později⁶ a ekonomicky soběstačný manželský pár bydlí jako nukleární rodina samostatně. V populaci se zároveň objevuje relativně vyšší podíl svobodných mladých lidí, narůstá počet nesezdaných soužití, dětí narozených mimo manželství a rodin s jedním rodičem. Součástí trendu je také rostoucí legitimita chtěné bezdětnosti a celkové omezování počtu dětí (Možný, Rabusič, 1999). „Východoevropský“ typ rodiny logicky vymezují proti této konstrukci.

Změnu demografického jednání v intencích posunu od východoevropského modelu k západoevropskému diskutuje ve svém textu *Změny v rodině po roce 1989 (demografické charakteristiky a postoje)* diskutuje také Kuchařová (1998). Podle ní jsou transformační procesy v současné společnosti podporovány změnou ekonomické funkce rodiny, proměnami rolemi mužů a žen a adaptací rodin na nové sociální podmínky, kterými jsou sociální nejistota, oslabení státního paternalismu apod. Na základě těchto faktů je zřejmé, že institut rodiny reaguje na sociální změny. Změnami procházejí jak strategie a vzorce chování rodin, tak hodnoty v nich obsažené. Součástí transformačních procesů je také podle Kuchařové nárůst počtu neúplných rodin a domácností jednotlivců v důsledku zvýšené rozvodovosti (Kuchařová, 1998; dále i Možný, Rabusič, 1998). Tento rostoucí trend rozvodovosti potvrzuje *Národní zpráva o rodině*, kterou roku 2004 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (dále jen MPSV ČR).

Podle statistických údajů bylo v roce 2011 rozvedeno 28 113 manželství (např. Kačerová, 2012; ČSÚ, 2012). Kačerová (2012) uvádí, že se v tomto případě jedná o jeden z nejvyšších meziročních poklesů rozvodů s výjimkou roku 1999⁷. Ve vztahu k počtu sňatků se v roce 2011 snížila také úhrnná rozvodovost udávající podíl manželství, která by skončila v daném roce rozvodem při zachování intenzity rozvodovosti. Tato hodnota se oproti roku 2010, kdy dosahovala rekordní hodnoty 50 %, snížila na 46,2 %. Manželství v roce 2011 trvala průměrně 12,9 let, čímž délka vzrostla oproti začátku tisíciletí o 1,6 roku. Vzhledem k předchozím rokům, ale i stavu na přelomu století, se projevuje tendence růstu věku při rozvodech. Průměrný věk rozvodu je 39,4 let u žen a 42,3 roku u mužů (ČSÚ, 2011). Návrhy na rozvod již dlouhodobě podávají ze dvou třetin ženy. V porovnání

⁶ Možný a Rabusič (1999) hovoří přímo o sňatcích po dvacátém šestém roce. Podle dat ČSÚ byl už v roce 2011 průměrný věk při prvním sňatku 32,4 roku u mužů a 29,6 roku u žen (Kačerová, 2012).

⁷ Pokles v roce 1999 byl způsoben úpravou zákona, kterým se mimo jiné měnily podmínky rozvodů. Šlo však spíše o pozdržení rozvodů z důvodu nových právních postupů než o výsledek zpřísnění rozvodových podmínek (např. Kačerová, 2012; MPSV ČR, 2004a)

se začátkem tisíciletí stoupl zastoupení osob, které v době rozvodu neměly nezletilé dítě, a to z 35 % na 44 % (Kačerová, 2012)⁸.

Jedním z důsledků rozvodů je vznik neúplné rodiny, kterému v případě přítomnosti nezletilých dětí předchází rozhodnutí o svěřeni do péče. Podle údajů ČSÚ bylo v roce 2011 dítě svěřeno do výhradní péče matek v prvním rozhodnutí v 87 % případů oproti 6 % případů, kdy bylo dítě svěřeno do výhradní péče otců. K rozhodnutí o střídavé anebo společné péči došlo v 5 % případů. Jiné fyzické osobě než rodičům byla výchova svěřena ve 2 % případů (ČSÚ, 2012). Z dat vyplývá, že mezi povinnými rodiči, kterým bylo v roce 2011 vyměřeno výživné na nezletilé děti, významně převažují otcové (87 %). Podle tiskové zprávy ČSÚ (2013a) tvoří 81 % neúplných rodin matky s dětmi.

Rozpad nesezdaných partnerství s nezletilými dětmi je velmi obtížné vyčíslit, protože ne všechny dohody o výchově a výživě procházejí soudním řízením. Vzhledem k výsledkům výzkumů a ve společnosti převládajícím stereotypům o rolích mužů a žen lze však předpokládat, že dítě zůstává ve většině případů v péči matek a otcové jsou povinnými rodiči přispívajícími výživným. Společností sdílené a fungující stereotypy o ženách-pečovatelkách a mužích-živitelích, ve kterých jsou jedinci utvrzováni výchovou a které jsou reprodukovány společenskými institucemi (trh práce, sociální systém atd.), ovlivňují celé uspořádání a fungování společnosti i vztahy mezi ženami a muži (viz např. Renzetti, Curran, 2003; Oakley, 2000; Bourdieu, 2000).

Tuček a Křížková ve svém článku „Stratifikace společnosti a hodnotové orientace – shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce“ (1998) dokonce zmiňují „výhodu stereotypu ženy-pečovatelky“ (1998: 115) na základě kterého v případě rozpadu rodiny „žena v drtivé většině zcela přirozeně a automaticky získává dítě do opatrování“ (Tuček, Křížková; 1998: 115). Hastrmanová (2007) v této souvislosti klade otázku po možné diskriminaci mužů. Na základě jednotlivých výpovědí soudců a soudkyň však následně formuluje tezi, že muži sami žádají o svěřování dětí do výhradní výchovy jen v malém procentu jako důsledek zvážení svých profesních povinností, a tedy i časových omezení (Hastrmanová, 2007). Je tedy otázkou, zda se stále jedná o výhodu stereotypu ženy-pečovatelky a diskriminaci mužů. Vzhledem k sociálnímu postavení samoživitelek lze spíše hovořit o diskriminaci žen (viz níže).

⁸ Tento stav vyplývá z faktu rostoucího počtu rozvodů dlouhotrvajících manželství, v nichž děti již dosáhli zletosti a poklesem plodnosti v mladších věkových skupinách (Kačerová, 2012).

Model matky jako pečovatelky a otce jako zdroje materiálního zabezpečení, který podle Hastrmanové (2007) v Čechách stále převládá, se následně přenáší i do porozvodové situace. V pozadí soudních rozhodnutí založených na individuálních vlastnostech jsou tak stále zohledňovány jakési představy o biologické predispozici matek lépe pečovat o malé děti (Hastrmanová, 2007). Podle Dudové (2008) tato praxe vychází z faktu, že v úplných rodinách jsou to většinou matky, kdo zastává roli primárního rodiče. V rozhodnutích soudcové a soudkyně pracují s předpokladem, že matky mohou dětem zajistit kontinuitu, nakolik jsou dětem více k dispozici (Dudová, 2008).⁹

Jakkoli tedy mohou být konkrétní životní a sociální podmínky matek a otců různé, lze zde vystopovat jisté strukturální tendence, jejichž směr určují společenské představy o maskulinitě a femininitě. Skupina osamělých rodičů je tvořena i jistým podílem osamělých otců. Osamělé otcovství se ale ve svých specifických odlišuje od osamělého mateřství, ačkoli se v některých zemích situace osamělých otců přibližuje situaci osamělých matek. Tomuto tématu v českém kontextu se ve své práci dlouhodobě věnuje Dudová.

Subjektivní prožívání a hodnocení situace osamělými matkami velmi ovlivňuje změna úrovně rodiny vlivem rozchodu, ne tedy tolik reálná životní úroveň. Toto hodnocení je navázáno na způsob, jakým otec dětí plnil anebo neplnil úlohu živitele rodiny před rozchodem a jak ji plní po rozchodu.¹⁰ Ve většině případů je rozchod pro ženy ekonomickým šokem, který znamená významný pokles životní úrovně pro matku i děti. Žitá realita žen, podpořená také ztrátou kvalifikace a přerušením kariéry, zatímco ženy pečovali o děti, je důsledkem fungování modelu otce živitele, případně pomáhajícího otce. Nejobtížnější je pak období přibližně do jednoho roku po rozchodu, kdy žena hledá uspokojivé řešení celé situace po hmotné a bytové stránce, čeká současně ale i na určení výše výživného a nastavení jeho pravidelného vyplácení (Dudová, 2007; Hastrmanová 2007). Absence druhého platu v příjmu rodiny většinou výše výživného nekompenzuje, což klade vyšší nároky na harmonizaci práce a soukromé sféry (Hastrmanová Marhánková, 2011).

Naopak problém otců jako povinných rodičů není podle Hastrmanové (2007) ani tak materiálního rázu, jako spíše psychického, což vyplývá z náhlé samoty a ztráty

⁹ Poměr průměrného času stráveného za týden domácími pracemi a času stráveného v placené práci je u českých žen 21 hodin ku 42 hodinám, u českých mužů 5,5 hodin ku 47 hodinám za týden (Proequality, 2010).

¹⁰ V některých případech pak může dojít k tomu, že je rozvod řešením neudržitelné ekonomické situace, pokud otec před rozvodem finančně nepřispíval anebo představoval dokonce i další finanční zátěž (Dudová, 2007).

„domácího servisu“ jinak dříve zajišťovaného partnerkou (viz také Renzetti a Curran, 200?). Největším problémem otců se ukazuje být absence denního kontaktu s dětmi (Hastrmanová 2007). Oproti ženám si muži po rozchodu zachovávají profesionální status spojený s větší možností investovat čas do své práce. I přes placení výživného jim zůstává větší část příjmů pro své osobní potřeby. Důsledkem ztráty společného bydliště a společného života s dětmi přestává být otec součástí každodenního života dítěte (Dudová, Hastrmanová, 2007).

Přestože mezi rodiči samoživiteli nacházíme i muže – otce¹¹, zůstává samoživitelství výrazně ženskou zkušeností, která je tak z důvodu genderovanosti doprovázena specifickými dopady na každodennost žen a dětí jim svěřených. Po rozvodu se tak ukazuje cena tradičního uspořádání genderových rolí v úplné rodině.

2.2. Situace neúplných rodin

Rozvod manželů anebo partnerský rozchod je velmi často doprovázen přechodem od modelu dvoupříjmové rodiny, kdy žena sice vydělává, ale v porovnání s mužem má příjem nižší, a zároveň pečuje o děti a domácnost, k modelu rodiny s jedním příjmem. V tomto případě pak na bedrech jedné osoby, ve většině případů tedy ženy, spočívá vyživování celé rodiny a péče o děti. Vzhledem ke svému pohlaví a genderovým rolím s ním spojenými je žena různými způsoby znevýhodňována i na pracovním trhu. Už samotné mateřství působí v české společnosti jako znevýhodňující aspekt při přijímání do zaměstnání. Rozvedené matky se závislými dětmi se tak často stávají skupinou výrazným způsobem ohroženou chudobou a nízkou životní úrovní (Dudová, Hastrmanová, 2007; Hasmanová Marhánková, 2011; Proequality, 2010).

Zpráva MPSV ČR (2004) uvádí, že intenzita utváření neúplných rodin podle rodinného stavu a věku osoby od roku 1991 narostla. Nejvyšší intenzitu vykazují rozvedené a ovdovělé ženy, dále pak ovdovělí muži (MPSV ČR, 2004).¹² Podle údajů ČSÚ z roku 2013 stála rozvedená žena v čele neúplných rodin v 81 % případě (ČSÚ, 2013a). U žen i mužů se koncentruje největší podíl rozvedených do věkového rozmezí 35 - 44 let. Ženy v čele těchto rodin dosahují nejčastěji jako nejvyšší dosažené vzdělání úplné střední,

¹¹ Situace mužů – otců je odlišná v porovnání se situací žen – matek. Rozdíl vyplývá z odlišného postavení na pracovním trhu, výši příjmu i počtu bariér v kariérním růstu (Hasmanová Marhánková, 2011).

¹² Rozvedení muži nežijí v neúplné rodině tak často díky zmíněné rozvodové praxi, kdy jsou děti ve většině případů svěřovány do péče matky (MPSV ČR, 2004).

muži pak nižší střední vyučení. V celých 11 % případů je v čele neúplné rodiny ekonomicky neaktivní osoba, z toho je 7,1 % nezaměstnaných matek. Ve 35,6 % případech neúplných rodin jsou domácnosti ohrožené příjmovou chudobou (ČSÚ, 2012).

Vzhledem k výše zmíněnému přístupu ke svěřování dětí do výchovy matce anebo otcovi¹³ je zřejmé, že většina neúplných rodin se závislými dětmi je vedena ženami. Ženy často disponují nižšími příjmy než muži, jsou proto jako samoživitelky vystaveny výraznému riziku chudoby (Hasmanová Marhánková, 2011). Přesto tvoří největší složku příjmu neúplných rodin vedených ženami pracovní příjem. Vedle pracovních příjmů pokrývají část výdajů i příjmy v podobě výživného a případně i sociální příjmy (Dudová, 2007).

Potřeba sladování osobního a profesního života nutí ženy řešit extrémně náročné situace spojené i s překážkami na trhu práce. Jak ukazuje Pfeiferová (2010) ve svém článku *Sladování rodinného a pracovního života a (ne)rovné příležitosti matek samoživitelek*, samoživitelky zvažují při výběru vhodného zaměstnání obvykle tato tři kritéria: 1. možnost kombinovat práci a rodinu z hlediska času i prostoru, 2. dostatečné materiální zajištění domácnosti a 3. pocit vlastní seberealizace (Pfeiferová, 2010). Nejenže tedy situace tlačí ženy do vyšších nároků na pracovní pozici, a ta často jejich potřeby nereflektuje, ale i jejich pozice na pracovním trhu je nesnadná vzhledem ke kumulaci znevýhodňujících faktorů, které z matek samoživitelek dělají jednu z nejvíce ohrožených skupin.

Bariéry, kterým čelí ženy na trhu práce, shrnuje Hasmanová Marhánková (2011). Obecně lze říci, že ženy jako skupina trpí znevýhodněním, které se promítá do pravděpodobnosti jejich přijetí, výše platu, kariérního růstu i rizika nezaměstnanosti. Jako rizikový faktor při přijímání do zaměstnání zpravidla fungují malé děti. Situaci v očích potenciálního zaměstnavatele zhoršuje i absence partnera, která může indikovat vyšší pravděpodobnost, že matka v případě nemoci dítěte zůstane doma. Empirické výzkumy dokládají, že největším obtížím čelí matky samoživitelky vracející se do zaměstnání po mateřské a rodičovské dovolené. Zaměstnání většinou nedovolují ženám současně rozvíjet lidský kapitál prostřednictvím kontaktu s profesí. Problematické jsou také bariéry při budování vlastní kariéry. Čím vyšší kariérní post, tím nižší zastoupení žen samoživitelek

¹³ V roce 2011 bylo matkám svěřeno dítě v 87 % případů, otcům v 6 % (ČSÚ, 2012). Dudová hovoří o trendu posledních 15 let, kdy je dítě v 90 % svěřováno do péče matkám a v 8 % otcům (Dudová, 2008). Více viz kapitola 2.1. Rozpad manželství a partnerství.

(Hasmanová Marhánková, 2011). Zmíněné genderové nerovnosti na trhu práce potvrzují také Křížková a Hašková (2003).

Podle Pfeiferové (2010) nelze matky živitelky s jejich závazky v soukromém životě srovnávat se zaměstnanci a zaměstnankyněmi bez závazků v soukromém životě. Při svých dispozicích vyplývajících z nutnosti sladit rodinný a profesní život se totiž musí často spokojit s prací, která neodpovídá jejich kvalifikaci, kariérním ambicím a je zpravidla nedostatečně placená. Pfeiferová také poukazuje na zhoršenou vyjednávací pozici při dohadování pracovních podmínek, protože zaměstnavatelé v rozporu s platnou legislativou zohledňují rodinnou situaci při přijímání nových pracovníků a pracovníc (Pfeiferová, 2010). Velmi výstižně situaci žen popisuje Sirovátka (2003):

Shrnuto, dítě se stává při soutěži s muži o plnohodnotná pracovní místa a v konkurenčním prostředí stále významnější překážkou žádané pracovní aktivity, budování pracovní kariéry, a dokonce i překážkou možností zaměstnání a výdělků pro ženy vůbec. (Sirovátka, 2003: 51)

Pfeiferová (2010) však poukazuje na to, že osamělé matky patří k nejloajálnějším zaměstnankyním vzhledem na fakt, že si nemohou dovolit přijít o svou práci. Pokud je žena v pracovním kolektivu jediná, kdo má malé děti, snaží se obvykle redukovat absence na minimum, protože nechce být ve srovnání s kolegy a kolegyněmi vnímána jako méně spolehlivá (Pfeiferová, 2010). Zároveň si dovoluji předpokládat, že pokud je žena jedinou osobou zajišťující příjem domácnosti, bude se snažit minimalizovat všechny možné faktory ohrožující její stálý příjem. Osamělé matky proto mají několik strategií ke zvládnutí ekonomické situace, které mohou v čase různě kombinovat.

Jednotlivé strategie, analyzované na základě rozhovorů vedených s ženami samoživitelkami, charakterizuje Dudová (2009). První ze strategií je návrat ženy k původní rodině a využití její podpory, čímž matky nejen minimalizují náklady na bydlení, ale získávají i cennou pomoc při hlídání dětí, případně i finanční pomoc v kritických obdobích. Ženy také mohou využívat sociální dávky, které mají ale spíše doplňkovou funkci a rozhodně se na ně nemohou spolehnout jako na řešení své ekonomické situace.¹⁴ V rámci svých pracovních aktivit ženy zvyšují také rozsah své práce. Příkladem může být

¹⁴ Příjem pracujících žen respondentek ve výzkumu Dudové zpravidla nepřesahoval hranici životního minima. Po přičtení výživného od otce dětí jim ve většině případů nevznikal nárok na žádné sociální dávky kromě příspěvků na děti (Dudová 2009).

přechod na úplný úvazek anebo práce v odvětvích, která umožňují relativně snadno skloubit pracovní a rodinné povinnosti, anebo hledání vedlejších, často nekvalifikovaných prací. Jinou strategií je zvyšování kvalifikace. Po rozvodu ženy často začínaly nekvalifikovanou prací a až postupně získávaly praxi, sebedůvěru a zvyšovaly si kvalifikaci. Poslední strategií, kterou ženy ve výzkumu zmiňovaly, je vstup do nového partnerství. Ve výzkumu tuto možnost ale volilo jen omezené množství žen (Dudová, 2009).

V souvislosti s výše nastíněnou situací žen samoživitelek, která se sebou nese vyšší riziko chudoby promítající se i na děti, zmiňuje Hasmanová Marhánková (2011) termín „feminizace chudoby“. Tento termín se poprvé objevil na konci 70. let v USA v souvislosti s uvědoměním si, že nejrychleji rostoucí typ rodinné struktury jsou domácnosti vedené ženou. Vysoký poměr chudoby v těchto rodinách se odrážel v rostoucím počtu žen a dětí ohrožených chudobou. V této souvislosti považuje Moghadam (2005) feminizaci chudoby za celosvětový problém. Mezi faktory, které přispívají k feminizaci chudoby, řadí nejen nárůst domácností vedených ženou, ale i nerovnosti a předsudky vůči ženám a dívkám v domácnostech a neoliberalní ekonomické politiky včetně strukturálních úprav a postsocialistické proměny trhu. Narůstající viditelnost ženské chudoby je tak zakořeněna v demografických trendech, kulturních vzorcích a politické ekonomii (Moghadam, 2005).

Ekonomická transformace probíhající v České republice v 90. letech 20. století tomu nasvědčuje. Transformace byla doprovázena zdvojnásobením míry chudoby rodin s jedním rodičem a poklesem relativních příjmů osamělých rodičů o 7 %. Výsledkem bylo, že rodiny o jednom rodiči v tomto období zažily nejdramatičtější sociální vývoj směrem k horšímu (Dudová, 2009).

Ačkoli termín feminizace chudoby používá například také Organizace spojených národů i Evropská unie, jeho používání pod hlavičkou Proequality kritizuje Černá. Užívání pojmu feminizace si podle ní se sebou nese z pohledu genderu nepřipustný pejorativní obsah a zároveň i konotaci, že ženy bytostně i skrze tradiční role chudobu přitahují. Pojem feminizace tak paradoxně „uspokojuje odvěkou pravdu, že žena je slabším pohlavím a při budování své kariéry musí počítat s nižším postavením. Na pozadí se objevuje fatální rys tohoto fenoménu, který ve svých důsledcích přispívá k udržování stavu, jaký přes značné tematizování otázek rovnosti mužů a žen existuje v zemích EU“ (Proequality, 2010: 3). Osobně však považuji výraz feminizace chudoby jako přiměřený a vyhovující vzhledem ke

strukturám, na které svým významem poukazuje. Tyto struktury působí na ženy a v jejich neprospěch, jak v textu výše vysvětluji.

V České republice tvořilo v roce 2005 a 2006 až 55 % osob pod hranicí chudoby ženy. Skoro 30 % osob pod hranicí chudoby pak představovaly děti do 16 let. Na tomto počtu má potom největší podíl věková skupina 11 až 15 let (Hora, Kofroň, Sirovátka, 2008). V roce 2011 bylo z celkového počtu domácností pod hranicí chudoby 35,6 % domácností vedených jedním rodičem se závislými dětmi (ČSÚ, 2012). Těchto faktů si je vědomé i Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) a promítá je do své koncepce rodinné politiky.

2.3. Současná národní rodinná politika

Významu rodiny jako základní jednotky společnosti a prostoru tvorby lidského kapitálu si je vědoma i sama vláda České republiky. Je to právě rodina, na jejíž prosperitě závisí udržitelný rozvoj společnosti a to jak kulturní, sociální, tak i ekonomický. Současný nepříznivý demografický vývoj doprovázený intenzivním stárnutím populace a negativními socioekonomickými důsledky¹⁵ reflektuje *Národní koncepcí podpory rodin s dětmi*, kterou roku 2008 vytvořilo MPSV ČR jako orgán koordinující národní rodinnou politiku.

Koncepcí navazuje na předchozí stejnojmenný dokument vydaný v roce 2005 a zaměřuje se na klíčové oblasti podpory z hlediska potřeb rodin s dětmi¹⁶. Svoji formulací apeluje na vytvoření koncepčního přístupu na všech úrovních politiky a zvyšování povědomí o obsahu rodinné politiky, která je často redukována jen na podporu formou dávek státní sociální podpory, sociální péči a sociálně-právní ochranu dětí.¹⁷ Kriticky posuzuje svůj dosavadní nekoncepční přístup (MPSV, 2008a).

Přes zvýšenou pozornost, která je v posledních letech ze strany státu věnována podpoře rodiny, není institucionální podpora rodiny ze strany státu dostatečně komplexní (průřezovost rodinné politiky se v koncepci a realizaci jednotlivých politik neodrží

¹⁵ MPSV by mělo tyto důsledky zvažovat v souvislosti s přijatou strategií prosazování genderové rovnosti tzv. gender mainstreamingem (MPSV, 2004b).

¹⁶ Dokument pracuje s takovou definicí rodiny, kterou se rozumí rodiny s nezaopatřenými dětmi (MPSV, 2009).

¹⁷ Skutečné kroky pravicových vlád ukazují přesně opačným směrem než formulace *Národní koncepcí podpory rodin s dětmi* (2008a). Příkladem může být například osud *Souboru prorodinných opatření – Prorodinný balíček* (2008b), který vláda Jana Fishera zamítla.

dostatečně) a zůstává v převážné míře u úvah a záměrů nebo nekoncepčně zaváděných opatření. (MPSV, 2008a: 10)

Jednou z klíčových oblastí politické a společenské podpory považuje MPSV podporu rodin se specifickými potřebami, mezi které zařazuje také neúplné rodiny. Specifičnost neúplných rodin je dána nepříznivými poměry a nerovným postavením ve společnosti, jež zvyšují riziko ohrožení chudobou a možného sociálního vyloučení (MPSV, 2009).

K propojování souvislostí mezi ohrožením chudobou a ohrožením sociálním vyloučením, které se týká také neúplných rodin, jak ukazuje také politika MPSV, dochází zhruba od poloviny 90. let 20. století. Tento způsob uvažování odráží komplexnost fenoménu chudoby a interakce její ekonomické a sociální úrovně, a stal se tak proto i součástí implementace politik zacílených na vymýcení chudoby. Přijímanou strategií je z tohoto důvodu mainstreaming sociálního začleňování, který by měl být obsažen v principech, strategických dokumentech, ale i běžné praxi na úrovni ústředních orgánů státní správy, ale i nižších úrovních veřejné správy (Equality, 2010).

MPSV, které je v tomto směru ústředním orgánem, si v případě neúplných rodin uvědomuje nezbytnost rozvíjení široké sítě dostupných sociálních služeb a služeb pro rodinu. O ekonomické zabezpečení těchto rodin chce usilovat prostřednictvím efektivnějšího zajištění výživného pro děti a vůbec zajištěním odpovídající úrovně výživného. Důraz klade na podporu širších rodinných vazeb a rodinnou soudržnost.

Zvláštní pozornost musí být v neúplných rodinách věnována zabezpečení stabilního prostředí pro všestranný zdravý vývoj dětí v souladu s nejlepším zájmem dítěte. V této souvislosti bude vláda své snahy směřovat k rozvoji možností rodinné mediace v případech dohody rodičů o realizaci styku s dítětem a využívání střídavé výchovy¹⁸ v případě, kdy to není proti zájmu dítěte a porozvodové vztahy jsou stabilní. (MPSV, 2008a: 23)

¹⁸ Na základě sdílené zkušenosti právníků a právničky zastupujících oběti genderově podmíněného násilí v rámci Aliancie žien Slovenska si dovoluji za okolností přítomnosti násilí v rodině s touto premisou MPSV nesouhlasit. Nejenže střídavá péče, o kterou pachatelé domácího násilí, vydělávající v porovnání s ženou enormně více (setkali jsme se i se čtyřnásobkem oproti příjmu matky), žádají často, v tomto případě nezajistí stabilní prostředí pro všestranný vývoj dítěte, protože pachatel tak dostane prostor pro další násilí, ale ani soudy běžně neurčují výživné na čas po rozvodu. Pokud nějaké určí, má zpravidla zanedbatelnou výši. Děti jsou tak v čase, kdy jsou u matky, vystaveny ztrátě životní úrovně.

V květnu roku 2012 představilo MPSV dokument *Dlouhodobá vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast sociálního začleňování* (dále jen *Vize*). Dokument je koncepčním materiálem pro oblast sociálního začleňování až do roku 2020, tematicky navazuje na Národní akční plány sociálního začleňování. Od roku 2014 bude pravidelně doplňován akčním plánem tzv. *Strategií*, která bude představovat praktickou část realizace opatření uvedených ve *Vizi* (MPSV, 2012).

Vize už předkládá jasnější a konkrétnější cíle zohledňující realitu osob žijících v ohrožení chudobou. Jako cíl České republiky do roku 2020 uvádí „Udržení hranice počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech bez zaměstnané osoby do roku 2020 na úrovni roku 2008“, což znamená snížení o 30 000 osob. V tomto cíli MPSV vychází ze statistik ČSÚ. Uvědomuje si, že míra ohrožení chudobou se z osob v čele neúplné rodiny přenáší na dítě, které se podílí na životní úrovni svých rodičů. Ve svých prioritách a jednotlivých opatřeních na ně navazujících se MPSV právě z tohoto důvodu zavazuje reagovat na situace neúplných rodin ohrožených chudobou a sociálním vyloučením.

Kriticky se k českému sociálnímu systému vyjadřuje Hasmanová Marhanková (2011). Upozorňuje na fakt, že ačkoli systém pracuje s kategorií osamělých rodičů a matek samoživitelek, speciální podpora matek samoživitelek se objevuje jen v případě, že se jejich příjmy pohybují okolo životního minima (Hasmanová Marhánková, 2011). Tento trend potvrzuje i Soukupová (2008). Matky mohou sice využít systém tzv. třírychlostní rodičovské dovolené, tento systém ale znevýhodňuje ženy s nižším příjmem. Situaci matek samoživitelek podtrhuje také fakt, že se po skončení rodičovské dovolené obtížně zařazují zpět na trh práce, a to nejen z důvodu malé dostupnosti zařízení péče o děti v předškolním věku (Hasmanová Marhánková, 2011). Z nedokonalosti systému mohou však těžit matky žijící v nesezdaném páru, pokud se pohybují v nízkopříjmové vrstvě. Simulací odděleného hospodaření mohou žádat o dorovnání příjmu do životního minima jako samostatná osoba, čímž se zvyšuje vyplacená dávka sociální péče oproti výši, o kterou by žádali s partnerem dohromady jako jedna domácnost (Soukupová, 2008)¹⁹.

Oficiální programové dokumenty MPSV tedy reflektují situaci žen samoživitelek, jejich obtížnou finanční situaci, která se promítá na jejich děti. V porovnání s předchozími lety se jeví přístup MPSV jako komplexnější a propracovanější, koordinovaný i s ostatními rezorty. V tuto chvíli jsou však aktivity v této oblasti velmi sporadické. Jako významný rok

¹⁹ Soukupová v této souvislosti hovoří o tzv. účelově nesezdaném soužití (Soukupová, 2008).

pro oblast politiky sociálního začleňování vnímá MPSV až rok 2014, kdy začne nové plánovací období 2014 – 2020 Evropských strukturálních fondů. Ve stejném roce budou také dostupné výstupy projektu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí *Indikátory strategie v potlačování chudoby a sociálního vyloučení v České republice*, které MPSV považuje za základ navrhované Strategie.

2.4. Mezinárodní rámec vyživovací povinnosti

Národní rodinná politika musí být v souladu s mezinárodními závazky České republiky, které se proto pokusím v této části své práce alespoň krátce představit. Mezinárodní úmluvy ale i další právní předpisy formulují zároveň podmínky, které musí zohledňovat legislativní úprava vyživovací povinnosti v České republice.

Veřejně přístupné informace o evropských a národních předpisech z oblasti rodičovské zodpovědnosti, práv dětí a výživného je možné najít na internetových stránkách Evropské komise²⁰. Právo Evropské unie se ve svých nařízeních a opatřeních zabývá uznáváním a vymáháním výživného, ale ne jeho určováním. Důležitým nařízením v této oblasti je Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech²¹. Toto nařízení, které je označováno jako Brusel I, vymezuje pravidla pro zvláštní příslušnost soudů ve věci pohledávek na výživném. Nařízení je uplatnitelné od roku 2015. Rozhodnutí vydaná v jednom členském státě jsou uznána a vykonána v jiném členském státě se stejnou účinností (Evropský parlament a Rada, 2012). Evropská Unie tímto proklamuje svůj zájem zajistit právní ochranu dětí v případě vymáhání a uznávání pohledávek výživného na děti.

Případy vymáhání vyživovací pohledávky mimo členské země Evropské unie ošetřují Newyorská úmluva z roku 1956 (OSN) vymáhání výživného v cizině, Haagské úmluvy z roku 1958 a 1973 o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti a také Haagské úmluvy z roku 1956 a 1973 o právu použitelném pro vyživovací povinnost²². Podle internetových stránek Evropské komise jsou rozpory v některých bodech úmluv příčinou komplikací. Jaké komplikace tím míní, to už neuvádí. Současně považuje

²⁰ Viz <http://ec.europa.eu>. V současné době však chybí aktualizace v souvislosti s přepracováním nařízení Rady (ES) č. 44/2001.

²¹ Toto nařízení ruší Nařízení Rady (ES) č. 44/2001, kterého je přepracovaným zněním. Cílem bylo zjednodušit mnohdy složité procedury pro uznání výživného, komunikaci s úřady v zahraničí, i vyhledávání osob, které neplní své povinnosti, či usnadnit ověření jejich příjmů (www.euroskop.cz).

²² Viz http://ec.europa.eu/civiljustice/maintenance_claim/maintenance_claim_int_cs.htm.

za problematické to, že se úmluvy nedoplňují, a nejsou proto rychlým a účinným prostředkem pro postižení povinného rodiče, který se vyživovací povinnosti chce vyhnout. Evropská komise v tomto bodě odkazuje na úvahy o obecném přezkumu vyživovacích povinností a jejich ukotvení v nové obecné úmluvě. Opět zde další informace k tomuto sdělení neuvádí.

Česká republika je současně vázána i dalšími mezinárodními smlouvami²³, které se týkají ochrany práv dětí. Mezi nejvýznamnější dokumenty se řadí *Úmluva o právech dítěte*, kterou roku 1989 přijalo OSN. Úmluvě předcházela *Deklarace práv dítěte* (OSN) z roku 1959, která sice stanovovala jisté zásady, ale ty nebyly právně závazné. Deklarace zaručovala dítěti možnost rozvíjet se po fyzické, mentální, morální, duchovní a sociální stránce zdravým a normálním způsobem v podmínkách svobody a důstojnosti. Dítě má právo na přiměřenou výživu, ubytování, zotavení a lékařskou péči, mělo by vyrůstat v péči a zodpovědnosti rodičů (OSN, 1959). Roku 1991 vstoupila v platnost *Úmluva o právech dítěte*²⁴. Stát se úmluvou zavázal k úsilí o uznání zásady, že oba rodiče mají společnou zodpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Jsou to právě oni, kdo mají prvotní odpovědnost a zájem dítěte je základním smyslem jejich péče. Stát se na druhé straně zaručuje, že za účelem zaručení a podpory práv poskytne rodičům a zákonným zástupcům a zástupkyním potřebnou pomoc při plnění úkolu výchovy dětí tak, že zabezpečí rozvoj institucí, zařízení a služeb péče o děti. Dítě pracujících rodičů má právo využívat služby a zařízení péče o děti (OSN, 1989).

Roku 1975 byla Radou Evropy vyhlášena *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství*, která v České republice vstoupila v platnost roku 2001. Úmluva určuje, že otec i matka narozeného dítěte mimo manželství mají stejnou vyživovací povinnost k tomuto dítěti, jako kdyby se narodilo v manželství (Rada Evropy, 1975). *Evropská úmluva o výkonu práv dětí* z roku 1996, jež v České republice začala platit v roce 2001, zabezpečuje podporu dětem při výkonu svých práv při řízeních v rodinných věcech a zaručuje procesní práva (Rada Evropy, 1996).

Vzájemným uznáním a výkonem rozhodnutí o žalobách mezinárodní anebo vnitrostátní povahy, jejichž předmětem je nárok na výživné, je Česká republika vázána od roku 1970, kdy vstoupila do platnosti *Úmluva o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem* (1959).

²³ Dokumenty je možné nahlédnout na <http://www.helcom.cz>.

²⁴ Úmluva vstoupila v platnost už roku 1990, pro Českou republiku (tehdejší ČSFR) až v roce 1991.

Na základě představených mezinárodních úmluv a závazků je zřejmé, že konkrétní vymezení vyživovací povinnosti je na bedrech každého jednotlivého státu. Mezinárodní závazky otevírají široké pole možností legislativních úprav, jejich podobu podmiňují jen v jistých principech. V této chvíli proto přistupuji k představení zákonné podoby vyživovací povinnosti v České republice a její kritice.

2.5. Úprava určování výše výživného v České republice

Výživné na nezletilé děti je v České republice vymezeno v zákoně o rodině č. 94/1963 Sb. (dále jen ZoR), konkrétně v části třetí Výživné, hlavě první Vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí, v § 85 a § 86, a také v hlavě šesté Společná ustanovení, v § 96 až § 99. Vyživovací povinnost rodičů k dětem je podle zákona jedním z nejdůležitějších druhů vyživovací povinnosti. O tom svědčí fakt, že ji zákon uvádí na prvním místě mezi vyživovacími povinnostmi. Řízení o výživném je tzv. nesporným řízením, kdy tak oproti sobě nestojí žalobce a žalovaný. Účastníky a účastnicemi řízení jsou dítě (oprávněná osoba), osoba, která má výživné platit (povinný rodič), a osoba, které bylo dítě svěřeno do péče. Nezletilí nemají vlastní procesní způsobilost, jsou proto v řízení zastoupeni opatrovníkem²⁵.

Komentář k zákonu o rodině podávají Hrušáková a Králíčková (2006). Vyživovací povinnost rodičů k dětem trvá podle zákona po celou dobu existence právního vztahu, který vzniká na straně matky okamžikem narození dítěte, na straně otce na základě určení otcovství. Vyživovací povinnost není vázána na skutečnost, zda jsou rodiče manželé či nikoli (Hrušáková, Králíčková, 2006).

Výše výživného je určována s ohledem ke schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného rodiče. Při určování rozsahu vyživovací povinnosti přihlíží soud také k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje. Pokud rodiče sdílí společnou domácnost, tak i k tomu, kdo a jakou měrou se o domácnost stará. Soud tímto postupem zajišťuje právo dítěte podílet se na životní úrovni svých rodičů (ZoR č. 94/1963 Sb.). Judikatura v tomto ohledu zdůrazňuje, že vyživovací povinnost vůči nezletilým dětem mají oba rodiče, u nichž „se musí náležitým způsobem zjistit a posoudit nejen jejich výdělkové poměry (event. jiné příjmy), ale rovněž skutečně dosahovaná životní úroveň, na niž se mají

²⁵ Opatrovníkem jsou orgány péče o dítě, konkrétně kolizní opatrovník či opatrovnice (Dudová, Hastrmanová, 2007). Jako důvod zákon o rodině uvádí možný střet zájmů mezi rodiči a dětmi (ZOR 94/1963).

děti právo podílet“ (II. ÚS 1619/07). Tvrzení, že při určování výše výživného je třeba přihlížet jen k příjmům a majetkovým poměrům povinného, nikoli už pečující osoby, neodpovídá zákonu o rodině ani zásadám spravedlivého procesu (II. ÚS 1619/07).

Podstatnou náplň průběhu řízení proto tvoří dokazování nutné pro stanovení výživného. Za tímto účelem je nutné posoudit veškeré okolnosti významné pro posouzení²⁶, kterými je sdělení všech organizací o příjmech účastníků v rozhodné době, jako i o výši srážek ze mzdy a jejich důvodu. Soud není omezen důkazními návrhy účastníků. U výdajů soud zohledňuje nejen výdaje přímo na dítě (např. spoření, pojištění a jiné pravidelné platby spojené s provozováním zájmů dítěte), ale další výdaje rodiče, mezi které mohou patřit splátky půjček, výdaje za zdravotní péči apod. (Dudová, Hastrmanová, 2007). V případě, že je povinný rodič podnikatelem či podnikatelkou, a jeho příjmy jsou po odečtení výdajů mimořádně nízké anebo dokonce vzniká daňová ztráta, je naprosto pádné se zabývat charakterem výdajů na dosažení, zajištění a udržení příjmů uplatněných v daňovém přiznání. Protože je fyzická osoba provozující podnikatelskou činnost povinna vést účetní deník obsahující i výdaje v členění požadovaném pro daňový úřad, může si jej soud za účelem zjištění o charakteru výdajů vyžádat (10 Co 361/95). Pokud rodič neplní povinnost prokázat své příjmy, konstruuje zákon právní domněnku, že jeho průměrný měsíční příjem je 12,7 násobek životního minima jednotlivce (Hrušáková, Králíčková, 2006).²⁷

Dalším předpokladem pro vyživovací povinnost rodičů je potřeba na straně dítěte. Za odůvodněné potřeby dítěte je třeba považovat všechny jeho potřeby nutné pro život kulturního člověka. Jedinečnost případu tuto všeobecně formulovanou míru potřeby konkretizuje na základě věku dítěte, jeho fyzické a duševní vyspělosti, zdravotním stavu, schopnostech, formě přípravy pro budoucí povolání a uplatnění ve společenském životě (např. judikát Pls 4/67; Hrušáková, Králíčková, 2006; Dudová, Hastrmanová, 2007). Výzkum Hastrmanové (2007) v této souvislosti ukázal, že soudci a soudkyně při rozhodování o částce výživného skutečně zohledňují zdravotní stav potomka, jeho

²⁶ Soud se musí při svém rozhodnutí zabývat také potencialitou osoby povinné výživou k získání možného a finančně výhodnějšího zaměstnání. Vedle možností pracovního uplatnění této osoby v okolí místa bydliště je nutné vycházet také možnostmi pracovního uplatnění i v rámci okresu, regionu, ale i v rámci republiky (21 C 156/2005).

²⁷ Zákon o životním a existenčním minimu (dále jen ZoŽEM) stanovuje měsíční částku měsíčního minima na 3 126 Kč (ZoŽEM č. 110/2006 Sb.). Měsíční příjem ve výši 12,7 násobku životního minima je ve výšce 39 700,20 Kč.

případnou vážnou nemoc, postižení, anebo na druhé straně jeho zájmy a nadání (Hastrmanová, 2007).

Třetím faktorem, který vstupuje do rozhodování o vyživovací povinnosti, je institut dobrých mravů²⁸. K uplatňování dobrých mravů v případě určování anebo úpravy výživného dochází podle Hrušákové a Králíčkové (2006) v tom smyslu, že se výživné omezí, zruší nebo vůbec nepřizná (Hrušáková, Králíčková, 2006).

Zákon o rodině dále uvádí, že v případě, kdy to majetkové poměry povinného rodiče umožňují, lze za odůvodněné potřeby dítěte považovat také tvorbu úspor pro přípravu na budoucí povolání. Výživné je splatné v pravidelných a opakujících se částkách vyplácených na měsíc dopředu. Ve zvláštních případech může soud rozhodnout o povinnosti složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti. Právo na výživné se nepromlčuje, ale lze jej přiznat ode dne, kdy bylo zahájeno soudní řízení. Pokud se jedná o děti, lze právo vymáhat až tři roky nazpět. V případě změny poměrů může soud i bez návrhu změnit soudní rozhodnutí i dohody. Pokud dojde ke zrušení či snížení výživného za dobu minulou, nelze si spotřebované výživné nárokovat zpět. Soud nemusí výši výživného jen rozhodnout, může schválit také dohodu rodičů (ZoR č. 94/1963 Sb.).

Na úpravu legislativy určování výživného se ve svém výzkumu zaměřila Trličíková (2008). Výsledky shrnuje v závěru své diplomové práce. Trličíková se zaměřila na postup soudů při určování výše výživného, jednotlivá východiska, se kterými soudci a soudkyně pracují, a celkové hodnocení systému a jeho fungování ze strany soudců či soudkyň. Mezi zásadní zjištění vyplývající z analýzy rozhovorů se soudci a soudkyněmi řadí nejednotnost v rozhodování, která odkazuje na fakt, že v oblasti výživného na nezletilé děti chybí společná sjednocující judikatura, která by závazně shora řídila postup při určování výše výživného. Nejednotnost se svými důsledky není ze strany soudců a soudkyň reflektována anebo ji považují za součást rozhodování (Trličíková, 2008). Nejednotnost v rozhodování byla projednávána i na vládní úrovni (viz např. MPSV ČR, 2008; MS ČR, 2010). Jejím řešením se budu zabývat v kapitole 2.4.2 Doporučující tabulky.

Kritika nejednotnosti v rozhodování soudů se neobjevuje poprvé. Zmiňuje ji například *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2001*, kterou předložila Rada vlády ČR pro lidská práva (2002). Zpráva upozorňuje i na další problematiku důsledky vágní úpravy:

²⁸ Dobré mravy je možné charakterizovat jako měřítko etického hodnocení konkrétních situací, které odpovídá všeobecně uznávaným pravidlům např. slušnosti a poctivého kontaktu. Dobré mravy ale nepředstavují samostatný normativní systém (Davalá; 2012).

V dosavadní praxi při stanovení výživného nezřídka dochází k poškozování zájmů nezletilých dětí tím, že jejich rodiče, zkreslují a zamlčují část svých příjmů, aby jim bylo stanoveno co nejnižší výživné. (Rada vlády, 2002)

Na skutečnou komplikovanost situací při posuzování příjmů osob provozujících podnikatelskou činnost lze usuzovat v souvislosti s judikátem 10 Co 316/95, který určuje vyžádat si v těchto případech peněžní deník, z jehož členění je možné vyvodit charakter výdajů, a tedy prokázat příjem povinného rodiče. I přes tento sjednocující postup se tato situace jeví jako problematická²⁹.

Zákonnou úpravou výživného se zabývá také Dudová (2008). Ve své práci poukazuje na prolínání duálního chápání rodičovství v zákonné úpravě, ačkoli nikde pohlaví rodičů není specifikováno a oba mají ve všem stejná práva a povinnosti. Přesto rodiče nemusí být libovolně zastupitelní³⁰ z důvodu, že mezi nimi může fungovat genderová dělba práce. V okamžiku rozhodování, kdo dostane nezletilé dítě do péče a kdo bude přispívat výživným, bere soud do úvahy, kdo dosud kromě řádné péče dbal o výchovu dítěte po stránce citové, rozumové a mravní. Soudy je zdůrazňována především kontinuita osobní péče a výchovy a jsou to tedy ženy, které zákon implicitně potvrzuje jako pečující osoby, a muži, které zákon implicitně utvrzuje v tradiční roli otce-živitele (Dudová, 2008).

Na druhé straně, na straně soudců a soudkyň, panuje také jakási implicitní představa o zodpovědnosti matek za starost o děti, jak ukazuje Trličíková (2008). Dokonce je tato zodpovědnost matek za péči o děti pro soudce a soudkyně významnější a na ni kladou větší důraz než na povinnost otců výživné platit (Trličíková, 2008). Na neplnění vyživovací povinnosti vůči dětem již několikrát upozorňovala i Rada vlády ČR pro lidská práva a navrhovala jako řešení slovenskou úpravu vyživovací povinnosti ve výši 30 % životního minima bez ohledu na příjmy. V praxi se z tohoto důvodu dostávají osamělí rodiče do tíživé finanční situace na hranici životního minima (Rada vlády, 2002 a 2007). V kontextu zákona, který dítěti zajišťuje „právo podílet se na životní úrovni svých rodičů“

²⁹ Problematiku zjišťování čistého příjmu povinného rodiče řešila v roce 2010 také tehdejší ministryně spravedlnosti Kovářová (www.justice.cz). Je proto skutečně možné usuzovat na dlouhodobý problém, který není doposud nijak vyřešen.

³⁰ Tzn. jedna osoba rodinu živí a druhá o ni pečuje (např. Dudová, 2008).

(ZoR č. 94/1963 Sb.), je tento důsledek tristní. Děti se pak podílí jen na životní úrovni toho rodiče, se kterým žijí.

Této úvaze odpovídá i realita. Průměrná výše výživného určeného otcům se pohybuje ve výši 2743 Kč měsíčně (ČSÚ, 2012), průměrná vydání na dítě v roce 2008 však byla ve výši 8163 Kč (MS ČR, 2010). Pokud se mají rodiče dělit o vyživovací povinnost dítěte rovným dílem na základě svých možností, schopností a majetkových poměrů, ukazuje se být průměrné měsíční výživné jako nedostačující. V této souvislosti si je třeba znovu uvědomit, že ženy čelí na pracovním trhu mnoha profesním bariérám (např. Pfeiferová, 2010), podle statistických dat je častěji postihuje nezaměstnanost a v průměru bez ohledu na úroveň vzdělání, typ zaměstnání a věk vydělávají méně než muži. Znovu je třeba si připomenout také fakt, že v 87,3 % případů jsou to ženy, které plní svou vyživovací povinnost prostřednictvím osobní starostlivosti a péče o děti (ČSÚ, 2012).

Na tom, že je výše výživného nedostatečná, se shodují ve většině případů i soudci a soudkyně ve výzkumu Hastrmanové (2007), když srovnávají základní náklady na dítě s reálnou částkou běžného výživného. Situace pro rodiče, který má dítě v péči, je i podle subjektivního hodnocení soudců a soudkyň, velmi finančně náročná. Soudci a soudkyně v tomto výzkumu uváděli, že v běžném případě se částka výživného pohybuje mezi 15 – 20 % příjmu druhého rodiče. (Hastrmanová, 2007).

Hastrmanová zároveň uvádí zajímavou informaci, že soudci a soudkyně ve svých rozhodnutích o výši výživného často vycházejí z dříve používaných tzv. neoficiálních tabulek, podle kterých se výživné vyměřuje z příjmu rodiče, kterému nebylo dítě svěřeno do péče, věku dítěte a počtu vyživovacích povinností (Hastrmanová, 2007). To by naznačovalo, že určování výše výživného by mohlo spadat pod jakýsi systém a být tedy jednotné. Důvody pro vytvoření doporučujících tabulek MS ČR v roce 2010 se však opíraly i o argument sjednocení rozhodování. Podobě, motivacím a cílům zavedení těchto doporučujících tabulek, jejichž využívání v praxi analyzuji v empirické části práce, se proto věnuji v následujícím textu.

2.5.1. Doporučující tabulka

V květnu 2010 dostaly soudy k dispozici tabulku pro stanovení výše výživného. Doporučující tabulku vypracovalo MS ČR jako orientační materiál, konečné rozhodnutí o

výši výživného však stále ponechalo na pravomoci příslušného soudu³¹. MS ČR vytvořilo tabulky na podnět vlády, která svým usnesením č. 1451 schválila v roce 2008 *Soubor proročných opatření – proročný balíček*³² uložila MS ČR povinnost přijmout přesná pravidla pro rozhodování soudu o stanovení výživného na nezletilé děti. Tímto způsobem znovu otevřela problematickou oblast nejednotného určování výše výživného, na kterou už dříve poukázala například Rada vlády pro lidská práva (2002) a později znovu na ni ve své práci upozornila také Trličíková (2008). Až do vytvoření doporučujících tabulek se soudci a soudkyně řídili jen právním řádem České republiky, vedeni svou úvahou.

Trličíková (2008) interpretovala úpravu vyživovací povinnosti před zavedením doporučujících tabulek jako značně vágní, s velkým prostorem pro úvahu jednotlivých soudců a soudkyň. To sice umožňovalo určit výši výživného na základě specifických podmínek každého případu, ale na straně druhé kladlo vysoké nároky na práci soudců a soudkyň. Trličíková poukázala na to, že problém není se zákonem, ale zákon se jeví jako problematický právě proto, že dává příliš veliký prostor nekompetentním soudům. Mezi dalšími důsledky uvádí poměrně nízkou předvídatelnost rozhodnutí a nejednotnost, kterou soudci a soudkyně buď vůbec nereflktují anebo ji považují za nedílnou součást své praxe. Jen jedna soudkyně z devíti uvažovala o možnosti zavedení tabulek jako nástroje sjednocení rozhodnutí, jen jedna soudkyně pracovala s neoficiálními tabulkami (Trličíková, 2008).

Fakt, že se soudci a soudkyně vesměs žádnými tabulkami, i kdyby jen orientačními, neřídí, zmiňuje také Čurdová (2009). Úlohu tabulek viděla v pomoci při stanovení výše výživného u jednotlivých příjmových skupin a jeho minimální hranice, která by zajišťovala odpovídající životní standard dětí a těch, kdo o ně pečují. Kritický postoj vůči nejednotnosti v rozhodování a nízké předvídatelnosti práva, která je dále podporovaná nedostatečnou sjednocující judikaturou, deklaruje Čurdová svým výrokiem, že „v podstatě platí, co soudce to přístup (Čurdová, 2009: 10).

Jak jsem se již zmínila výše, neexistenci tabulek neguje Hastrmanová (2007) tvrzením, že základní osnovou pro soudce a soudkyně často bývají dříve používané

³¹ Tuto informaci poskytuje na svých webových stránkách MS ČR, kde odkazuje i na *Metodický materiál pro sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného na děti* (<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5453&d=315516>).

³² Takzvaný proročný balíček z dílny ministra sociálních věcí Petra Nečase byl novou nastupující vládou roku 2009 odmítnut. Zaváděl mimo jiné týdenní otcovskou dovolenou, vzájemnou rodičovskou výpomoc při hlídání věcí a firemní školky. Tehdejší premiér Jan Fischer to tehdy vysvětloval tak, že změny by za dané hospodářské krize příliš zatížily státní rozpočet (MPSV SR, 2008b).

neoficiální tabulky, podle kterých vycházejí výše výživného z příjmu povinného rodiče, z věku oprávněného dítěte a počtu vyživovacích povinností (Hastrmanová, 2007). Na základě všech těchto závěrů a vyhodnocení postupů při rozhodování o výši výživného však nelze kategoricky tvrdit, že soudci či soudkyně postupovali anebo nepostupovali podle jakýchkoli neoficiálních tabulek. Každý závěr zahrnuje i případy opačné. Doporučující tabulky, které vytvořilo MS ČR v roce 2010, však už mají používat všichni soudci a soudkyně.

Za značnou výhodu tabulek obecně považují Hrušáková a Králíčková (2006) skutečnost, že umožňují oprávněnému a povinnému průběžnou úpravu výživného s ohledem na příjmy povinného a věk dítěte bez nutnosti soudního řízení³³. Tato úvaha implicitně zahrnuje právní jistotu účastníků a účastnic, což je jeden z cílů tabulek vytvořených v České republice. MS ČR řadí mezi další výhody těchto tabulek v praxi předvídatelnost rozhodování soudů, nenáročný výpočet přibližné výše výživného pro všechny zúčastněné a možnost každoroční aktualizace procentuálních rozmezí na základě statistických dat ČSÚ o spotřebě domácností. Tabulka a metodika jejího použití byla vytvořena na základě vyhodnocení informací a komparace zahraničních právních úprav. Ze srovnání vyšla nejlépe rakouská podoba úpravy (MS ČR, 2010).

Rakouské soudy při rozhodnutích využívají tabulku, která není pro soud závazná, slouží mu ale jako podklad pro rozhodnutí. Tabulka zohledňuje věk dítěte a příjem povinného rodiče, na který je vázána pevná procentuální částka výživného. Každá věková kategorie také současně zahrnuje údaj o obvyklé, ale i horní limitní výši výživného (MS ČR, 2010). Viz konkrétní podoba tabulek v příloze práce č. 2 - Tabulka pro vyměrování výše výživného v Rakousku³⁴.

Druhým příkladem, který MS ČR zvažovalo, je úprava německá (MS ČR, 2010). Ta ve výpočtu výživného na dítě vychází z tzv. Düsseldorfské tabulky, jež vychází z modelu rodiny se dvěma dětmi. Vrchní zemský soud ji aktualizuje zpravidla každé dva roky v závislosti na změně výše příjmů. Tabulka upravuje mimo jiné standardní výši

³³ Využívání tabulek při stanovování výše výživného je považováno za možný způsob tzv. objektivizace výživného. Toto objektivizované zákonodárství stojí oproti v Evropě častějšímu zákonodárství, podle kterého závisí určení výživného na potřebách oprávněného máloletého dítěte a schopnostech a možnostech povinného rodiče (Hrušáková, Králíčková, 2006).

³⁴ Příloha č. 2 obsahuje dvě tabulky, z nichž první je ta, se kterou pracovalo MS ČR v roce 2010 jako příkladem rakouské dobré praxe, druhá je potom současná (http://www.salzburg.gv.at/themen/gs/soziales/soziales_richtsaetze/soziales_richtsaetze_unterhalt.htm). Z porovnání vyplývá, že procentní sazby výživného zůstaly u obou tabulek stejné a obvyklé částky výživného rostly spolu s růstem čistého příjmu.

výživného pro děti podle příjmové skupiny povinného a věku dítěte, dále výši částky, která musí povinnému zůstat po odečtení všech vyživovacích povinností nebo konkretizuje pravidla pro odečítání přídavků na děti ze sazby výživného³⁵. Tabulka je pouze směrnicí, nezávaznou pomůckou ke konkretizaci pojmu přiměřené výživné. Opírá se o dlouhodobou soudní praxi, slouží ke sjednocování judikatury a větší právní jistotě účastníků řízení (Oberlandesgericht Düsseldorf, 2013). Konkrétní úprava tabulky je přílohou č. 3 - Tzv. Düsseldorfská tabulka pro určení výše výživného v Německu³⁶.

MS ČR na základě této zahraniční praxe vytvořilo tabulky za účelem sjednocení vyměřeného výživného v běžných případech, pro které je tabulka navržena především. V netypických případech mají soudci a soudkyně postupovat podle zákona o rodině:

Výživné v netypických případech by mělo být i nadále vyměřováno hlavně podle ustanovení zákona o rodině a případné zvážení této tabulky by měl soud v těchto materiálech pečlivě zvážit. Mezi takové situace se řadí např. velký počet vyživovacích povinností povinného nebo nestandardně nízký či vysoký příjem povinného rodiče. (MS ČR, 2010)

Webové stránky advokátní kanceláře JUDr. Daniely Kovářové uvádějí možný způsob interpretace tabulky v případě vyššího počtu dětí. V tomto případě se vychází z horní hranice rozpětí pro nejstarší dítě, kdy lze tuto hranici přiměřeně zvýšit až na 30 % či 35 %. Takto zjištěná část příjmu povinného rodiče se následně rozdělí podle věku a potřeb všech dětí³⁷.

Při komparaci českého a rakouského modelu tabulky, který se stal primární inspirací českého, je zřejmé, že jejich společným prvkem je doporučující a nezávazný charakter. Tabulky fungují jako orientační, v konečném rozhodnutí se mohou soudci a

³⁵ MS ČR ve svém *Metodickém materiálu pro sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného na děti* (2010) nesprávně přeložilo kolonku pro částku, která musí zůstat povinnému po odečtení všech vyživovacích povinností, jako „Orientační částka výživného v EUR“. Jedná se však o nesmysl, standardní částky výživného podle věku dítěte jsou uvedeny v kolonkách vedle. V případě čistého příjmu otce do 1500 EUR se jistě orientační výše výživného nebude pohybovat mezi 770 a 900 EUR.

³⁶ V příloze č. 3 – Tzv. Düsseldorfská tabulka pro určení výše výživného v Německu také uvádím tabulky dvě. První tabulka z roku 2010 představuje východisko MS ČR v okamžiku tvorby doporučujících tabulek pro české soudy, druhá tabulka je aktuálně platná od 1.1.2013. Zajímavé je srovnání tabulek, ze kterého vyplývá, že se za tři roky výše výživného neměnily, zvyšovaly se ale částky pro potřebu povinného. Tento fakt by mohla vysvětlit např. inflace. Otázkou však stále zůstává, proč se poměrně nezvýšilo i tabulkové výživné.

³⁷ Viz informační materiál advokátní kanceláře JUDr. Kovářové Daniely, bývalé ministryně spravedlnosti ČR na <http://www.akkovarova.cz/>. Na stránkách se nachází také příklad, kdy se povinnému vyměřuje výživné pro tři děti ve věku 3, 12 a 18 let. Kovářová v tomto případě navrhuje 33 % z čistého příjmu na výživné rozdělit v poměru 15 %, 10 % a 8%.

soudkyně od tabulek lišit v závislosti od specifík případu (MS ČR, 2010). Obě tabulky zároveň staví na věku dítěte a příjmu povinného jako dvou hlavních kritériích. Na rozdíl od rakouských tabulek však ty české nezohledňují počet vyživovacích povinností, rozdílně stanovují také procentuální rozmezí. Rakouské výživné se pohybuje mezi 16 % a 22 % z čistého příjmu povinného, v české verzi tabulek začínají hodnoty na 11 % u nejmladších dětí a končí u 25 % v případě nejstarších dětí. Významným rozdílem v tomto ohledu je, že Česká republika využívá procentuálních rozmezí v jednotlivých věkových kategoriích dětí, zatímco rakouská tabulka uvádí pro každou věkovou kategorii jen jedno konkrétní procento. Rakouské tabulky také na rozdíl od těch českých pracují s maximálním výživným.

Soudit, zda tabulky napomohly po třech letech své existence ke sjednocení rozhodnutí o výši výživného, je však velmi obtížné, ne-li v tuto chvíli dokonce nemožné. ČSÚ (2012) poprvé nabídl data o rozhodování o výši výživného až za rok 2011. Data člení podle věku dítěte stejným způsobem, jakým je upravena i doporučující tabulka. Průměr výživného ze všech věkových kategorií dítěte, které soudy vyměřily otcům, stoupl od roku 2008, kdy byla průměrná výše výživného 2149 Kč (Trličíková, 2008)³⁸, o 28 % na výši 2743 Kč v roce 2011 (ČSÚ, 2013b). Toto navýšení kopíruje nárůst průměrného spotřebního vydání na osobu měsíčně, které vzrostlo o 21,3 % oproti roku 2008. V roce 2008 tvořila průměrná výše výživného 26,3 % ze spotřebních vydání na osobu, v roce 2011 tvořilo výživné na straně otců už 27,7 % ze spotřebních vydání na dítě (ČSÚ, 2012; ČSÚ, 2013b). Slabý nárůst výše výživného vůči spotřebnímu vydání na osobu oproti roku 2008 se tedy projevil. Průměrné výše výživného se v rámci jednotlivých věkových kategoriích dítěte pohybují v doporučených procentuálních rozmezích stanovených tabulkou. Výjimku tvoří věková kategorie 0 – 5 let, která se pohybuje těsně nad hranicí rozmezí o 0,2 % (ČSÚ, 2012).

Již půl roku po zavedení tabulek se začaly objevovat první ohlasy na dopady využívání tabulek v praxi. Ty naznačovaly vyšší počet rodičů přicházejících k soudu s návrhem výše výživného. Tato skutečnost by mohla podporovat očekávatelnost a předvídatelnost soudních rozhodnutí. Neoficiální informace dokonce potvrzovaly, že polovina opatrovnických soudců a soudkyň tabulky používá anebo s nimi v nějakém směru pracuje a že se zkracují soudní řízení, resp. klesá počet odvolání v opatrovnických věcech. O malé korekci se v rámci tohoto půlročního vyhodnocení uvažovalo v kategorii dětí 0 – 5

³⁸ Trličíková získala data do své práce přímo z MS ČR (2008).

let, kde by se spodní hranice zvýšila na 15 %, a v kategorii nejstarších dětí, jejíž rozmezí by se mohlo pohybovat od 21 % do 25 % čistého příjmu (Zykmund, Vincourek, 2010).

Vyhodnocením používání tabulek v praxi se ve své diplomové práci zabývá také Koziorková (2012). Se svou výzkumnou otázkou, jak se s tabulkami vypořádávají soudci a soudkyně, zda se jimi řídí striktně anebo je mají jako podpůrný nástroj, se obrátila na ostravské advokáty a advokátky. Na základě odpovědí formulovala závěr, že soudci a soudkyně se v Ostravě tabulkami řídí a často je ve svých odůvodněních citují (Koziorková, 2012). Tato studie sice může sloužit jako první náznak respektu k tabulkám, ale otázkou pro mě zůstává, proč se Koziorková neobrátila přímo na soudce a soudkyně. Jen ti totiž s nimi v rozhodnutích pracují a jen oni mohou věrohodně vypovídat o tom, jak je využívají. Na základě odpovědí advokátek a advokátů je možné maximálně poukázat na skutečnost, že i v jejich praxi mají tabulky případný prostor, a mohou tak přispívat k dohodám rodičů a ke zkrácení soudních řízení.

Na společenské povědomí o existenci doporučujících tabulek pro stanovení výživného odkazuje už i judikatura, která svým rozsudkem nepřímou potvrdila rozhodnutí založené na použití tabulek (I. ÚS 1133/10)³⁹.

Než však ve své práci přistoupím k analýze využívání tabulek v soudní praxi, včetně efektivity a případných modifikací ze strany soudců a soudkyň, pokusím se dokreslit obraz problematiky výživného také o kritické hlasy zaznívající z návrhů na úpravu legislativy reflektujících význam důsledků stanovování, ale i neplacení výživného. V následující podkapitole proto podávám přehled poslaneckých reakcí a jiných kritik současného stavu.

2.5.2. Kritika právní úpravy vyživovací povinnosti

Již řadu let se v České republice hovoří o problému neplatičství výživného. Jedná se o skutečný problém vzhledem k tomu, že jsou ohrožena práva dítěte na nezbytnou životní úroveň. Na tento problém, spojený s časovou a finanční náročností vymáhání pro pečujícího rodiče, již dlouho poukazuje například Rada vlády ČR pro lidská práva (2002; 2012)⁴⁰ anebo i akademičky Havelková a Cidlinská (2010), které ve svém článku

³⁹ Podle názoru stěžovatele nelze vycházet pouze z příjmů povinného rodiče a v duchu „doporučující tabulky“ MS ČR při stanovení výše výživného. Ústavní soud však potvrdil, že městský soud hodnotil v souladu se zásadami zákona o rodině (I. ÚS 1133/10).

Genderové aspekty neúspěchu českých návrhů zákonů upravujících náhradní výživné na dítě představují možné příčiny neúspěchu návrhů na řešení zmíněného problému.

V České republice proběhlo již 5 neúspěšných pokusů zavést systém náhradního výživného, z nichž jeden je stále ve fázi projednávání. Obecně lze rozlišit dvě varianty systému náhradního výživného. První variantu představovaly české návrhy z let 2001, 2005 a 2007, které spočívaly v tom, že stát na sebe převedl pohledávku a jako věřitel ji vymáhal na povinném rodiči. Druhá varianta spočívá v požadavku na pečujícího rodiče, který v případě dodatečného zaplacení povinnou osobou předá výživné státu (Havelková, Cidlinská, 2010). Tuto druhou variantu představil nedávno, v březnu 2013, ve svém návrhu změny zákona o rodině poslanec David Rath. Podle tohoto návrhu by nárok na náhradní výživné vznikl ve chvíli, kdy povinný rodič nesplnil vyživovací povinnost alespoň 20 dnů po termínu splatnosti. Pečující rodič by žádal o náhradní výživné na správě sociálního zabezpečení, která by výživné hradila do odpovídající výše. Vláda se k tomuto návrhu vyjádřila nesouhlasně (Novela zákona o rodině, 2013).

Návrh poslankyně Anny Čurdové z roku 2009 představuje také druhou variantu, ale je už součástí obecnějšího návrhu zákona na výživné. Obsahuje zavedení institutu minimálního výživného, tabulky pro určování výživného, valorizaci výživného a náhradní výživné. Pokouší se navrhnout minimální výživné, které by bylo odstupňováno podle věku dítěte.⁴¹ Prováděcí nařízení vlády potom stanovuje vyšší hranice minimálního výživného pro rodiče s vyššími příjmy. Minimální výživné se valorizuje spolu se zvýšením částek životního minima. Na minimální výživné je vázáno náhradní výživné, které by mělo být ve výši poloviny základní sazby minimálního. Návrh zákona připojuje také zvážení dopadů návrhu (Novela zákona o výživném, 2009).⁴²

Hlavními překážkami přijetí návrhů na náhradní výživné jsou podle Havelkové a Cidlinské (2010) především ideologické postoje odpůrců a odpůrkyň zákonů, mezi které řadí ekonomický liberalismus, sociální konzervatismus a genderové předsudky. Ostatní argumenty hodnotí až jako zástupné. Uvědomují si, že na straně navrhovatelů a navrhovatelek chybí také skutečný zájem a investice politického kapitálu (Havelková,

⁴¹ Pro bližší představu bylo minimální výživné pro dítě do šesti let navrženo ve výšce 1400 Kč, od šesti let výše pak 1680 Kč (Novela zákona o výživném, 2009).

⁴² Jako největší náklad hodnotí vyplacení náhradního výživného ve výši 700 či 840 Kč měsíčně. Maximální náklady by se tedy měly pohybovat okolo 300 milionů Kč ročně s tím, že zároveň dojde ke snížení nákladů na dávky státní sociální podpory a dávky sociální péče. Zvýší se naopak administrativní náklady úřadů a soudů. Celkové roční náklady tak lze odhadnout na necelých 200 milionů Kč (Novela zákona o výživném, 2009).

Cidlinská, 2010). Na osud návrhu zákona Čurdové se ještě čeká, protože stále nebyl zamítnut. Poslanecká sněmovna jej poslala na projednání do Výboru pro sociální politiku, který jej následně doporučil zpět Poslanecké sněmovně ke schválení.⁴³

Podle tehdejší ministryně spravedlnosti Daniely Kovářové by přijetí výše uvedené novely zákona o výživném vedlo k tomu, že by se rodiče začali mezi sebou domlouvat a výživné požadovat od státu. Výsledkem by bylo vytvoření nezodpovědných lidí z rodičů, kteří nebudou platit výživné na své nezletilé děti, protože náhradní výživné by je svádělo k neplacení. Kovářová naopak upozorňovala na nejednotnost rozhodování soudů ve stejných případech. Iniciovala proto pracovní skupinu pro vytvoření doporučujících výchozích rozmezí pro určení výživného, které v květnu roku 2010 předložila (o doporučující tabulce podrobněji podkapitola 2.5.1. Doporučující tabulka). Kovářová si byla vědoma i dalšího problému, a to obtíží při zjišťování příjmu rodiče, který nemá dítě v péči. Mezi okruhy této problematiky patří například zatajování příjmu rodičem, nezdaněné příjmy nebo zjištění příjmu u osob samostatně výdělečně činných. Kovářová však svou práci s odchodem z úřadu nedokončila.⁴⁴

Předkládání jednotlivých návrhů zákona o náhradním výživném úzce souvisí s nízkou vymahatelností práva v České republice. Podle trestního zákoníku (dále jen TZ) hlavy IV, ustanovení § 196 je zanedbání povinné výživy trestním činem. Objektem trestného činu je nárok na výživu, pokud se zakládá na ustanoveních zákona o rodině. Trestný čin naplňuje skutkovou podstatu, pokud povinná osoba neplní svou zákonnou vyživovací povinnost déle než čtyři měsíce. V případě recidivy hrozí pachateli trest až pět let odnětí svobody. Od roku 2013 je v platnosti novela, která v případě zanedbání povinné výživy umožňuje uložit i tzv. přiměřené omezení, aby se odsouzený zdržel řízení motorových vozidel (TZ č. 40/2009 Sb.).

Na současnou kritickou situaci ohledně neplacení výživného a jeho nevymahatelnosti opakovaně poukazovala také Rada vlády pro lidská práva (2007; 2012), když vyzývala k inspiraci slovenskou úpravou minimálního výživného. To je určováno povinnému rodiči i v případě nízkého či žádného příjmu. Slovenská úprava určuje minimální výživné ve výši 30 % životního minima.⁴⁵

⁴³ Proces projednávání lze najít na <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&t=849>.

⁴⁴ Sled aktivit ministryně spravedlnosti Daniely Kovářové lze sledovat na <http://portal.justice.cz>.

⁴⁵ Životní minimum na Slovensku, pokud se jedná o nezaopatřené dítě či neproleté dítě, bylo v roce 2012 88,82 EUR (<http://www.employment.gov.sk/zivotne-minimum-od-172012.html>). 30 % z této sumy dělá 26,65 EUR, což je cca 687 Kč. Tato suma potom tvoří 25 % průměrného výživného v roce 2011 (ČSÚ, 2013b).

V souvislosti s představenou kritikou úpravy vyživovací povinnosti stojí také za zmínku, že plánovaná novela občanského zákoníku, která vejde v platnost od roku 2014, se změnami ohledně výživného nepočítá. Jediná úprava se týká rozšíření možnosti platit výživné také podle jiného režimu, než je jednou měsíčně, a to podle oboustranné dohody osoby povinné a oprávněné.⁴⁶

⁴⁶ Stručný přehled o změnách občanského zákoníku platných od roku 2014 je možné najít na webové stránce <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/rodinne-pravo/obecne.html>.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část této práce je tvořena především vlastní analýzou rozhovorů se soudkyněmi a soudci, kteří rozhodují o výši výživného na nezletilé děti. V úvodu této části se věnuji metodologickým aspektům své práce, vymezuji účel výzkumu a specifikuji výzkumné otázky. Následně charakterizuji použitou výzkumnou metodu, prostřednictvím které jsem získala data pro analýzu. V dalších kapitolách popisuji výběr respondentek a respondentů a samotný průběh rozhovorů. Součástí empirické části je i diskuze etického aspektu výzkumu. Nosnou část této části potom představuje samotná analýza, kterou uzavírá shrnutí. Výsledky analýzy se pokusím zohlednit v závěrečném shrnutí, kde představím také další návrhy výzkumů.

3.1. Metodologie

3.1.1. Účel výzkumu, výzkumná otázka

Téma určování výše výživného na nezletilé děti bylo v České republice v roce 2010 velmi živě diskutovaným tématem, což působilo dojmem, že se blíží změny. Svůj podíl na tom mělo především MS ČR v čele s tehdejší ministryní Kovářovou. Ministryně zareagovala na dlouhodobě panující problém rozdílného určování výživného v podobných případech a zahájila práci na metodickém materiálu, který byl v květnu 2012 následně předložen soudcům a soudkyním jako doporučující při určování výše výživného (podrobněji o genezi materiálu a jeho podobě viz výše kapitola 2.5.1. Doporučující tabulka).

Vytvořením doporučujících tabulek však ministryně spravedlnosti Kovářová svou aktivitu v oblasti určování výživného neskončila. V červnu 2010 navázala druhou etapou, jejímž cílem bylo vytyčení okruhů spojených s určováním výše příjmu povinného rodiče. Mezi okruhy patřily například zatajování příjmů rodičem, nezdaněné příjmy nebo zjištění příjmu osob samostatně výdělečně činných. Tyto informace jsou základní vzhledem k

tomu, že se z nich vyměřuje výše výživného.⁴⁷ S odchodem Kovářové z úřadu ministryně spravedlnosti v červnu 2010 všechny veřejné a odborné diskuze utichly.

Za tři roky od uvedení doporučujících tabulek do soudní praxe téměř žádné veřejné ani odborné diskuze neprobíhaly, což je vzhledem k významu problematiky, jak jsem ukázala v předcházející teoretické části, zarážející. Dalo by se dokonce předpokládat, že během této doby sáhne MS ČR k průzkumu, který by vyhodnocoval, zda soudci a soudkyně doporučující tabulky akceptovali a zda je ve své praxi využívají. K tomu však nedošlo. Vzhledem ke strategickým dokumentům MPSV, jeho důrazu na situaci neúplných rodin a k soustředění se na počínání ministryně spravedlnosti Kovářové, je překvapivé, že ani MPSV diskusi nepodnítilo.⁴⁸ Absence iniciativy na straně matek samoživitelek se dá vysvětlit jejich vysokou vytížeností a nedostatkem sociálního a kulturního kapitálu umožňujícího vstup do veřejného prostoru. Jen občasně se objevovaly zprávy informativního charakteru ohledně výživného v souvislosti s jeho neplacením.

Z těchto důvodů považuji nyní za vhodné navázat na aktivity MS ČR, které byly přerušeny před třemi lety. Rozhodně není ambicí mého výzkumu vyvozovat všeobecné závěry, ale vytvořit alespoň základní představu o tom, jestli a jak soudci a soudkyně využívají doporučující tabulky a současně jak hodnotí jejich úpravu. Zároveň věřím, že by výzkum mohl být i podnětem pro další diskuze řešící nedostatečné výživné, případně problémy s jeho určením.

Cílem tohoto výzkumu je proto na základě výpovědí soudců a soudkyň vyhodnotit využívání tabulek, které jim předložilo MS ČR za účelem sjednocení rozhodovací praxe, předvídatelnosti rozhodnutí a zabezpečení právní jistoty zúčastněných. Součástí je také vyhodnocení jejich efektivit a případných modifikací ze strany soudkyň a soudců. Mé výzkumné otázky byly proto následující: Jak vypadá rozhodování jednotlivých soudkyň a soudců o výši výživného? Jaké nástroje využívají při vyměřování výživného? Využívají Ministerstvem spravedlnosti předloženou doporučující tabulku? Jak hodnotí její úpravu, je dostačující? Jak hodnotí úpravu vyživovací povinnosti vůbec? Dosáhla tabulka v praxi cíle, se kterým ji Ministerstvo spravedlnosti vytvořilo a předložilo?

V následující podkapitole pojednávám o metodách, které pro svůj výzkum považuji za nejvhodnější a o etických problémech, které z nich vyplývají.

⁴⁷ O započaté druhé aktivitě ministryně Kovářové informovalo Ministerstvo spravedlnosti. Viz např. <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5130&d=312642>.

⁴⁸ Ilustrující může být *Stanovisko MPSV k úpravě výživného podle návrhu ministryně spravedlnosti z prosince 2009*. Viz http://www.mpsv.cz/files/clanky/7992/10122009_2.pdf.

3.1.2. Metoda výzkumu

O výběru konkrétních metod a jejich aplikaci v praxi rozhoduje samotné zasazení práce do širšího metodologického rámce, který v této části vysvětlím, abych následně mohla přistoupit k objasnění metody produkce a vyhodnocení dat.

Ve své práci vycházím z „kritické teorie“. Jedná se o jedno ze čtyř paradigmat, která v sociálně-vědním výzkumu definovali Egon G. Guba a Yvonna S. Lincoln (1994).⁴⁹ Toto paradigma, jako každé jiné svým způsobem, určuje vztah badatele či badatelky k sobě i ke světu. Definice paradigmatu „kritické teorie“ podle Egona G. Guby a Yvony S. Lincoln odmítá představu neutrální pozice badatele a badatelky a existenci jedné objektivní a poznatelné pravdy. Cílem práce v rámci tohoto paradigmatu je poznání spojené s úsilím o změnu. Sociální realita je v této souvislosti tvořena strukturami, jež mají povahu konstruktů a „reálně“ ovlivňují naše životy. My se zase zpětně podílíme na jejich produkci a reprodukci. Tedy, pokud tyto struktury zakládají a udržují nerovnosti, je cílem je identifikovat a měnit. Celý výzkumný proces je ovlivňován hodnotami nejen zkoumaných, ale i badatele anebo badatelky. Získané výsledky jsou proto zprostředkované skrze hodnoty, čehož si musí být badatelka a badatel při své práci vědomi. Výzkum má dialektickou a dialogickou povahu (Guba, Lincoln, 1994).

Významným faktorem, který dále ovlivňuje téma mého výzkumu i přístup k němu, je to, že svůj výzkum hodnotím jako feministický. Důvodem pro použití přívlastku „feministický“ není volba nějaké specificky feministické metodologie či metody. To, co naopak charakterizuje feministický přístup ke zkoumání, je jeho politická povaha, ke které se přiznává. Badatel či badatelka reflektují vlastní situovanost a předporozumění, které ovlivňují další práci s daty. Jak ve své práci zdůrazňuje Gayle Letherby (2003), feminismus není jen „teorie“, ale také „praxe“. Jeho závazkem je skrze teoretické poznání měnit realitu žen na úrovni společenské i individuální, jinými slovy pracovat na lepším postavení žen.⁵⁰ Ačkoli se stále diskutuje, zda existuje feministická metodologie anebo

⁴⁹ Dalšími paradigmaty jsou pozitivismus, postpozitivismus a konstruktivismus. Více viz Egon G. Guba a Yvonna S. Lincoln (1994).

⁵⁰ V teoretické části jsem již poukázala na to, že ženy nejsou, v mém případě ani matky samoživitelky, homogenní skupinou (May, 2006). Gayatri Chakravorty Spivak (1986) však zmiňuje, že za jistých okolností je strategické homogenizaci využívat. Jedná se o tzv. strategický esencialismus (Spivak, 1986). Toho se v této práci držím i já při užívání termínů „ženy“, „matky samoživitelky“, nakolik vycházím z toho, že jako skupina čelí stejným strukturálním překážkám (např. Pfeiferová, 2010; Hasmanová Marhánková, 2011).

epistemologie, podle Letherby je feministické zkoumání založeno na specifických otázkách, pozici badatele anebo badatelky, teoretizování a konečně na zamýšleném účelu celého výzkumu. Feministický přístup dále zdůrazňuje citlivý a interaktivní přístup ke zkoumaným, kteří již nejsou objekty výzkumu, ale jeho subjekty. Vzájemný vztah mezi oběma stranami je vědomě reflektován a vytváří prostor pro etické otázky (Letherby, 2003)⁵¹.

Podobně se o feministickém výzkumu vyjadřují i Ramazanoglu a Holland (2002), když tvrdí, že neexistuje metodologie, výzkumná technika ani ontologická či epistemologická pozice, jež by byly ryze feministické. Co dělá výzkum feministický, je úsilí o lepší poznání genderované sociální reality, uspořádání genderových vztahů a rozložení moci ve společnosti. Autorky upozorňují na špatný předpoklad tradičního pozitivistického pojetí vědy, podle kterého jsou data pouze sbírána. Svým odkazem na produkci dat staví do popředí opět reflexi pozice badatele či badatelky ve výzkumu (Ramazanoglu, Holland, 2002).

Práci dále řadím mezi kvalitativní typ výzkumu. Vzhledem k cíli výzkumu, kdy se snažím vyhodnotit používání, úpravu a efektivitu doporučujících tabulek pro určení výše výživného vzhledem na situaci žen a dětí, bych mohla na základě textu R. A. Morrowa *Critical Theory and Methodology* (1994) označit svou práci za sociální teoretizování. Morrow nesouhlasí s tradičním dělením na kvalitativní a kvantitativní typ výzkumu, které považuje za hierarchické. Podle něho jsou ve většině výzkumů využívány jak kvantitativní, tak i kvalitativní data. Rozlišuje naopak mezi dvěma přístupy, jak dělat sociologické vědění: sociální teoretizování, jež se snaží rozvíjet poznání, pochopit a případně změnit sociální řád prostřednictvím hloubkové studie určitého fenoménu, a sociální inženýrství, jemuž už nejde o pochopení, ale o kontrolu, reprodukci určitého jevu a možnost předvídání (Morrow, 1994). Přesto se většina badatelů/ek drží dělení na kvalitativní a kvantitativní výzkum, a tak se pro větší porozumění tohoto dělení držím i já, ačkoli nesouhlasím s jejich hierarchizací.

⁵¹ V průběhu svých rozhovorů se soudkyněmi a soudci docházelo k postupnému budování vzájemného vztahu, který se promítal do otevřenosti a důvěry ze strany soudkyň a soudců. Ve chvíli, kdy jsem si to uvědomila, jsem začala řešit etický problém, jak se teď mohu kriticky postavit k jejich výpovědím, když právě jen díky jim moje práce vzniká. Byli to oni, kdo si na mě udělali čas, dokonce měli tendenci se mi přizpůsobovat, a měli trpělivost vést se mnou tak dlouhý rozhovor, dokud já nebudu mít pocit, že jsou všechny mé otázky zodpovězené. Po každém rozhovoru jsem si byla zároveň jistá tím, že každá a každý z nich rozhodují podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Vzhledem k tomu, z jakého metodologického rámce vycházím a že je mou snahou upozorňovat na problémy a nerovnosti, a ne pouhá samoúčelná kritika práce druhých, stavím na výpovědích těchto soudkyň a soudců, abych tak pomohla zlepšit situaci matek a jejich dětí, které mají v péči.

Z tradičního dělení na kvalitativní a kvantitativní výzkum vychází Hendl (2005). Kvalitativní výzkum vymezuje jako snahu o hloubkové poznání určitých sociálních vztahů, struktur či procesů, ve kterém jde o zodpovězení hlavních výzkumných otázek a následné vytvoření určité teorie. Výzkum je procesem konstruování obrazu, který získává kontury v průběhu sběru dat (Hendl, 2005). Fakt, že předmět zkoumání není nikdy předem jasný a ohraničený, a je tedy nutné jej stále objasňovat prostřednictvím interpretativních metod, potvrzuje i Miovský (2005). Z pozice hegemonního kvantitativního výzkumu bývá kvalitativnímu výzkumu často vyčítáno to, že je sbírkou subjektivních dojmů, výzkum nelze díky pružnému a nestrukturovanému charakteru opakovat a zobecňovat výsledky lze jen těžko. Výzkum však naopak umožňuje podrobně komparovat jednotlivé případy, navrhnout teorie a hledat lokální příčinné souvislosti (Hendl, 2005).

Vzhledem k výše uvedenému řadím svůj výzkum mezi kvalitativní feministický vycházející z paradigmatu kritické teorie. Toto východisko následně ovlivnilo můj výběr a použití metody, stejně jako i produkci a analýzu dat.

3.1.2.1 Produkce dat

Za účelem získání dat jsem zvolila metodu polostrukturovaných rozhovorů. Podle Reinharz a Davidman (1992) tato metoda nabízí přístup do lidského myšlení prostřednictvím slov samotných zkoumaných a zároveň umožňuje badateli či badatelce vytvářet teorie. Tento typ rozhovorů je interaktivní, poměrně neformální. Otázky nejsou pevně formulovány a jejich pořadí lze přizpůsobit (Reinharz, Davidman, 1992). Speciální podobou polostrukturovaných rozhovorů, jak uvádí Hopf (2004), je tzv. focused interview (zaměřované interview). Jejich předností je, že maximalizují soustředěnost na předem dané téma. Obecně nabízejí polostrukturované rozhovory hloubkové poznání zkoumaného tématu včetně získání nových náhledů a informací (Hopf, 2004).

Rozhovory jsou vedené na základě vytvořeného seznamu otevřených otázek. Russel (2002) konstatuje, že díky tomuto seznamu vznikají spolehlivá a porovnatelná kvalitativní data. Připravená sestava otevřených otázek poskytuje prostor pro vlastní vyjádření respondentů i respondentek, ale možnost přizpůsobit se či zareagovat na nová relevantní témata, která se mohou v průběhu rozhovoru objevit. Jiným pozitivním důsledkem vytvoření seznamu otevřených otázek může být i vyvolání dobrého dojmu o připravenosti badatele anebo badatelky (Russel, 2002).

Při vedení rozhovorů mohou badatelé a badatelky čelit různým komunikačním problémům a chybám. Mezi rizika, se kterými se potýkají především začátečníci a začátečnice, řadí Hopf (2004) tendenci dominovat v komunikaci (např. kladení sugestivních otázek) a užívání hodnotících komentářů, problémy s pasivním přijímáním (nedostatek anebo potíže s trpělivostí naslouchat a rozeznávat stimuly pro doplňující otázky) a neflexibilitu vyplývající ze strachu anebo nejistoty (např. nereagování v případě odklonu od tématu). Uvedeným úskalím se dá vyhnout cvikem a zkušeností (Hopf, 2004). Inspiraci, jak formulovat otázky a v jakém pořadí je klást, poskytují např. Hendl (2005), Hopf (2004) a Reinharz a Davidman (1992)⁵².

Podobné nároky na badatele a badatelku zmiňují i Reinharz a Davidman (1992), když zdůrazňují schopnost badatelů a badatelek vnímat odpovědi a reagovat na ně, resp. klást doplňující otázky. Mezi další úskalí ovšem patří i míra, do jaké jsou dotazovaní ochotni odpovídat a nakolik jsou upřímní. Klíčovým okamžikem před zahájením rozhovoru může být také způsob, jakým se tazatel anebo tazatelka představí a popíše význam a účel rozhovoru⁵³. Autorky otevírají také téma etiky. Je zásadním, aby respondenti a respondentky podepsali informovaný souhlas, kterým je vysvětlen výzkum i jeho účel a zároveň je jím zaručena anonymita (Reinharz, Davidman, 1992). Na význam získání poučeného a informovaného souhlasu poukazuje i Hendl (2005). Ten zaručuje i svobodu odmítnutí pokračovat ve výzkumu a závazek zachování anonymity v ideálním případě i vůči badatelovi či badatelce. Výzkum nesmí v žádném případě ohrozit tělesné anebo psychické zdraví zúčastněných (Hendl, 2005).

⁵² Rozhovor jsem sestavovala se záměrem zjistit, zda soudci a soudkyně v praxi využívají tabulku, kterou jim v roce 2010 předložilo MS ČR, jak hodnotí její úpravu a efektivitu, případně jak by tabulku modifikovali. Zajímalo mě i to, zda si uvědomují, jaký dopad může mít užívání tabulky na situaci žen a jejich dětí. V tomto případě jsem ale nepovažovala takto explicitně formulovanou otázku za vhodnou, protože ji považuji za manipulativní a mohla by zkreslit vnímání soudců a soudkyň. Otázky jsem z tohoto důvodu formulovala co nejobecněji, abych soudcům a soudkyním poskytla co největší prostor pro vlastní zhodnocení významu používání tabulky. V případě, že odpovědi obsahovaly odkazy na nějaké abstraktní představy (např. spravedlnosti anebo správnosti), doptávala jsem se na konkrétní obsah. Zrovna tak jsem si nechávala vysvětlit i nová témata, která v průběhu rozhovoru otevírali. Rozhovory jsem uzavírala otázkou na zhodnocení současné legislativní úpravy, co se týče výživného na nezletilé děti, v porovnání se zahraničními příklady.

⁵³ Já osobně, když jsem zvažovala způsob oslovení soudkyň a soudců, jsem se rozhodla pro verzi identifikace jako studentky magisterského oboru genderových studií na Karlově univerzitě, která pracuje na diplomové práci na téma výživného pro nezletilé děti, konkrétně využívání doporučujících tabulek v soudní praxi. Byla jsem opatrná jen při používání termínu „feminismus“, když jsem byla v několika případech dotázána, čemu se zmíněný obor věnuje. Má opatrnost vycházela z přesvědčení, že slovo feminismus má v naší společnosti pejorativní nádech, na což podobně odkazují i Ramazanoglu a Holland (2002). Ve všech případech soudci a soudkyně reagovali velmi ochotně. Přesto jsem ale měla pocit, že si v několika případech mysleli, že jsem studentkou práv. Pokud se na to přímo nezeptali, už jsem do toho nevstupovala.

Vedení rozhovorů zároveň vyžaduje velkou časovou investici, pokud jde o přepis rozhovorů. Také transkripce má svá pravidla, která popisuje např. Hendl (2005) či Leix (2009). Pro potřeby svého výzkumu jsem zvolila transkripci doslovnou. Tu jsem doplňovala o poznámky dokreslující atmosféru rozhovoru a případná vyrušení.

3.1.2.1.1. Výběr a oslovení respondentů a respondentek

S cílem dohodnout si rozhovory se soudci a soudkyněmi jsem se obrátila na oficiální webové stránky MS ČR⁵⁴. V rámci jednotlivých soudů jsem si prošla rozvrhy práce, na základě kterých jsem se dostala ke jménům soudců a soudkyň, kteří rozhodují opatrovnickou agendu. Následně jsem volala na ústředny s prosbou o přepojení na soudce anebo soudkyni za účelem rozhovoru do své diplomové práce, na které jako studentka Univerzity Karlovy v současné době pracuji⁵⁵.

Jakmile se mi podařilo spojit se se soudci či soudkyněmi⁵⁶, představila jsem se již plně jako studentka magisterského oboru genderových studií na Karlově univerzitě s tím, že se na ně obracím jako na experty a expertky, kteří rozhodují o výši výživného na nezletilé děti a se kterými bych ráda udělala rozhovor do své diplomové práce na téma určování výše výživného, konkrétně užívání tabulek vytvořených MS ČR⁵⁷.

Tímto způsobem jsem si dohodla osm rozhovorů, které považuji za dostatečné vzhledem k získání základní představy o tom, zda jsou tabulky soudci a soudkyněmi skutečně využívány, aby sjednotily rozhodovací praxi soudů a zvýšily právní jistotu všech zúčastněných a tedy i předvídatelnost rozhodnutí. Na základě množství provedených rozhovorů nemám rozhodně ambice zobecňovat výsledek své analýzy na celou soudní praxi. Ačkoli je však rozhodování velmi individuální záležitostí, provedené rozhovory vykazují do jisté míry shodný prvek argumentů, proč tabulky nepoužívají. Jen jedna soudkyně uvedla, že je využívá. Toto potvrzení však v zápětí vysvětlila tím, že jí po návratu z mateřské pomohly vrátit se a rychleji se zorientovat v rozhodování této agendy.

⁵⁴ <http://www.justice.cz>

⁵⁵ Přes svou prvotní obavu, jestli se nesetkám s úřednickými procesy, které by celou mou práci zbrzdily, jsem byla velmi mile překvapena, jak vstřícně lidé reagovali již na ústřednách soudů a ochotně mě přepojovali, dokonce někdy dali i přímý kontakt. Jen ve čtyřech případech jsem se setkala s postupem poslání oficiální žádosti přes podatelnu. To jsem také udělala. Přesto jsem si ve výsledku dohodla všechny rozhovory prostřednictvím telefonického kontaktu. Na oficiální žádosti o rozhovor jsem doposud nedostala odpovědi až na jednu, kdy se soudkyně omluvila s tím, že je na dovolené.

⁵⁶ Na ústřednách jsem se nechala také informovat o tom, ve které dny dotyčná anebo dotyčný soudí.

⁵⁷ Většinou z první reakce na zmínku o tabulkách mi bylo zřejmé, zda je využívají anebo ne.

Dalšími aspekty, které sehrály svou roli v počtu provedených rozhovorů, byl časový prostor, který jsem měla na provedení celého výzkumu, a typ práce, pro který byly zpracovány⁵⁸.

3.1.2.1.2. Průběh rozhovorů

Rozhovory se soudkyněmi a soudci jsem prováděla sama. S každou a každým z nich proběhl jen jeden rozhovor trvající půl hodiny až jednu hodinu. Před začátkem každého rozhovoru jsem získala informovaný souhlas a rozhovor zahájila na základě seznamu připravených otázek. U všech rozhovorů jsem se snažila dodržovat souslednost otázek. Zároveň jsem se ale také snažila o pružnost kopírující vývoj rozhovoru.

Všechny rozhovory se uskutečnily v kancelářích soudců a soudkyň v časech, které navrhli, ačkoli byli velmi ochotní se mi přizpůsobit. Ve dvou případech byla v kanceláři ještě i druhá osoba, která se věnovala své práci. Rozhovory byly vždy minimálně jednou vyrušeny telefonem anebo návštěvou a byly nahrávány na diktafon. V jednom případě soudkyně odmítla vytvořit zvukový záznam⁵⁹.

Bezprostředně po skončení každého rozhovoru jsem sepsala protokol, který obsahoval informace o respondentce či respondentovi, o průběhu rozhovoru, jeho širší kontext, ale i další detaily, které by mi mohly pomoci si při analýze připomenout osobu respondenta anebo respondentky.

Před zahájením rozhovorů byli soudci a soudkyně znovu informováni o cíli a účelu rozhovoru, ubezpečeni o anonymitě a způsobu zpracování informací, které mi dají. Nervozitu způsoboval v některých případech diktafon. Uklidňujícím dojmem však zase působila informace, že v tuto chvíli se nejedná o dobrou anebo špatnou odpověď, ale o popis jejich odborné praxe při určování výše výživného, názor na tabulky a další témata spojená s výživným nezletilých dětí.

⁵⁸ Baker a Edwards (2012) provedly studii, která hledala odpověď velmi častou otázku, kolik rozhovorů je dostačujících pro kvalitativní studii. Odpovědi všech dotázaných akademiků a akademiček se shodovaly: „it depends“ (závisí). Autorky tak docházejí k závěru, že to závisí na metodologické a epistemologické perspektivě, na typu práce, na komisi hodnotící práci (Baker, Edwards, 2012).

⁵⁹ Jako důvod uvedla, že nehovoří plynule a její myšlenky jsou neuspořádané. Vadí jí to i při soudních řízeních, kdy s tím nemůže nic dělat. Její rozhodnutí jsem respektovala, ačkoli jsem se jí v průběhu rozhovoru snažila podpořit v tom, že její věty jsou velmi smysluplné a mně by pomohlo, kdybych si mohla její slova nahrát, protože se bojím v takovém rozsahu spoléhat na svou paměť. Ani tak jsem ji nepřesvědčila a snažila jsem si proto dělat poznámky v průběhu rozhovoru. Rozhovor jsem se pokusila přepsat co nejdříve po jeho skončení, abych co nejdříve zachytila argumentaci.

Ačkoli měli všichni možnost neodpovědět na jakoukoli otázku, snažili se naopak odpovědět na všechny. Každý z rozhovorů byl svým způsobem vytvářením vztahu, který se odrážel i v hloubce podaných informací. Každý z rozhovorů byl tedy jedinečný. Ve většině rozhovorů se mi však podařilo vytvořit vztah oboustranné důvěry, a tedy získat i větší detaily. Rozhovory mi poskytly spoustu zajímavých informací, které se pokusím předložit v části věnované analýze. Předtím, než k tomu přistoupím, ještě představím způsob zpracování získaných dat.

3.1.2.2. Zpracování dat

Za účelem zpracování textů rozhovorů jsem zvolila obsahovou kvalitativní analýzu. Mým záměrem je získání teorie na základě dat zpracovaných do textové podoby. Analýza proto nemá podobu ověřování hypotéz, anebo hledání odpovědí na předem vymezené otázky.

Jane C. Kronick (1997) ve svém článku vymezuje tři druhy formální metodologie analýzy psaných textů, mezi které řadí i rozhovory. Pokud nejsou zdroje dat podrobeny některému druhu formální analýzy, je jejich použití omezeno jen na ilustrativní příklady. V opačném případě mohou sloužit jako základ důkazních argumentů. Kronick mezi tyto formální metodologie analýzy psaných textů řadí obsahovou analýzu, Glasser-Straussovou metodu konstantního srovnávání a hermeneutickou interpretaci textu. Já jsem se při své analýze nechala inspirovat Glasser-Straussovou metodou. Účelem této analýzy je vyvození teorie, která je až později podrobena formálnímu empirickému testu. Badatel či badatelka si v tomto případě hledají v textu výskyt relevantního materiálu, kterým jsou znaky a jejich vztahy. Vztahy dokládají pravidelnosti, při nichž se určité kategorie proměnných vyskytují společně s jinými. V okamžiku, kdy jsou kategorie proměnných nasyceny a vztahy vyčerpány, je analýza hotova a badatel či badatelka stojí před úkolem vytvoření teorie (Kronick, 1997). Kronick však vychází z pozice pozitivistického paradigmatu, kdy pracuje s představou dokonale poznatelného světa potvrzeného prostřednictvím verifikace hypotéz (Guba, Lincoln, 1994). Pravidlům kvalitativní obsahové analýzy se věnuje i Philipp Mayring (2000). Do centra analýzy klade kategorie, které jsou v průběhu analýzy pečlivě objevovány a korigovány. Analýza se tak ukazuje být interpretací aspektů textu na základě výzkumných otázek (Mayring, 2000).

Tuto část analýzy, v rámci které dochází k diferenciaci a kombinování získaných dat a zároveň k reflexi samotného procesu, nazývá Mason (2000) kódováním. Kódy rozumí jakési štítky označující jednotky významu, deskriptivní anebo vydedukované informace sestavené v průběhu studia textu. Tyto štítky jsou přidělovány k částem textu různých velikostí, ať už se jedná o jednotlivá slova, věty nebo i odstavce, které spojuje specifický význam. (Mason, 2000). Důraz na fakt, že kódování není analýzou, ale jen jednou z částí celého procesu analýzy, kladou Amanda J. Coffey a Paul A. Atkinson (1996). Ti také podotýkají, že kódování není mechanickou, ale kreativní činností, kdy záleží vždy na citlivosti osoby, která rozhoduje o tom, jaké kódy vytvoří a na jaké úrovni detailnosti anebo všeobecnosti je vytvoří (Coffey, Atkinson, 1996). Mason (2000) i Coffey a Atkinson (1996) ve svých pracích nabízejí své inspirativní a podrobné návody práce s kódy a způsoby zpracování závěrů.

Ačkoli se tak výzkum díky své subjektivní interpretaci a kreativitě může jevit jako nespolehlivý, případně nejasný ve způsobu, jak badatel či badatelka došli ke svým výsledkům (Hendl, 2005), existují kritéria hodnocení takového výzkumu. Mayring (2000) v tomto smyslu uvádí spolehlivost a potvrditelnost. Celý postup je navržený tak, aby výsledky byly porovnatelné s jinými studiemi, čímž je potvrzena spolehlivost (Mayring, 2000). Metoda kvalitativní obsahové analýzy sice není součástí převládajícího pozitivistického paradigmatu, ale rozhodně není adekvátní považovat tuto práci s daty za „nevědeckou“. Zároveň ale není nikde zaručeno, že badatel či badatelka musí touto metodou práce s daty uspět a dosáhnout svého cíle.

V této kapitole jsem se pokusila představit účel svého výzkumu a výzkumné otázky a načrtnout svá metodologická východiska, metody produkce i zpracování dat spolu v souvislosti s etickým rámcem. Tato moje východiska vymezila způsob práce se získanými daty. Výsledek své práce analýzy získaných dat včetně shrnutí výsledků předkládám v následující kapitole.

3.2. Analýza rozhovorů

Tato kapitola je věnována výsledkům a závěrům vlastní analýzy provedených rozhovorů se soudci a soudkyněmi. První podkapitola se věnuje tomu, jak soudkyně⁶⁰ přijaly doporučující tabulku MS ČR pro určení výše výživného. Prostřednictvím tohoto tématu přecházím k velmi blízké otázce používání, resp. nepoužívání tabulek v praxi. Zaměřuji se také na hodnocení efektivnosti tabulek vzhledem k jejich stanoveným cílům. V závěru podkapitoly předkládám návrhy soudkyň na případné modifikace tabulky.

Ve druhé podkapitole zasazuji používání tabulky do širšího kontextu rozhodování. Představuji, jak soudkyně hodnotí současnou úpravu vyživovací povinnosti, co považují za její silné a slabé stránky a zda je pro ně dostačující. Vyhodnocuji také dopad soudcovských přístupů v rozhodování na postavení žen samoživitelek.

3.2.1. Doporučující tabulka v praxi

3.2.1.1. Akceptace tabulky

Na základě mých rozhovorů se ukázalo, že jen jedna soudkyně tabulku⁶¹ uvítala, tři si byly vědomy jejího zavedení do praxe, ale nepřihlížely k ní vůbec, tři soudkyně ji vnímaly jako další nástroj, který se sice objevil, ale nijak neovlivnil a nezměnil rozhodovací praxi, a jedna ji využívala jako nástroj výstrahy, protože by její rozhodnutí měnila. Tento fakt následně zásadně ovlivňoval přístup k tabulce a hodnocení její úpravy. Hodnotící komentář k tabulce jsem často získala už v odpovědi na otázku, zda soudkyně při svých rozhodnutích o výši výživného tabulku využívají. Především u soudkyň, které s ní nepracovaly, to na mě působilo dojmem ospravedlnění a vysvětlení, proč tomu tak je.

Veskrze pozitivně přijala zavedení tabulky soudkyně 7. Svůj pozitivní postoj vůči tabulce uvedla vysvětlením, že s jejím nástupem do práce s odlišnou agendou získala

⁶⁰ V této fázi práce jsem se rozhodla používat už jen generické femininum „soudkyně“ vzhledem k faktu, že z osmi realizovaných rozhovorů proběhl jen jeden se soudcem. Pohlaví zase rozlišuji při citacích a odkazech na výpovědi jednotlivých soudkyň a soudce.

⁶¹ Soudkyně používaly velmi často množné číslo, pokud hovořily o tabulce. Protože se však jedná o jedinou tabulku, používám ve svém textu jednotné číslo. V případě citací soudkyň zachovávám jejich označení, ať už v jednotném či množném čísle.

v tabulce „záchytné bod“ (soudkyně 7).⁶² Její popis tabulky jasně indikuje, že s tabulkami skutečně pracuje: „Je tam věkové rozmezí, asi jste s nima seznámená, jak vypadají, rozmezí věkové pro dítě a rozmezí procentní, takže v tom rozmezí, to jako jsou mantinely, se já nějakým způsobem pohybuju.“ (soudkyně 7). O vymezeném procentuálním rozmezí, ačkoli se někomu na jeho základě stanovená výše výživného může zdát vysoká, uvažuje následovně: „Myslím, že jsou stanovený celkem vhodně.“ (soudkyně 7). I ona však kriticky uvažuje o podobě tabulky a jako problematické vnímá nezohledňování počtu vyživovacích povinností povinného rodiče a příjmy rodiče, který má dítě v osobní péči.

Právě uvažování této soudkyně 7 mě upozornilo na fakt, že celkové hodnocení tabulky, a následně tedy i jejich využívání v praxi, je důsledkem individuální interpretace slova „doporučující“, které se často vyskytuje jako přívlastek v souvislosti s tabulkou (viz více kapitola 2.5.1. Doporučující tabulka). Soudkyně 7 ve svém přístupu k tabulce implicitně vychází z výkladu, že má tabulku při svém rozhodování používat a doporučující je právě procentuálně vymezená výše výživného vzhledem k věku dítěte a čistému příjmu povinného rodiče.

Oproti této interpretaci stojí druhá, kterou přijímají zejména soudkyně, které tabulku ve své praxi nevyužívají vůbec. Tyto soudkyně ve svých tvrzeních vycházejí z toho, že tabulka je doporučující, a tedy není závazné se jí řídit. V konkrétních důvodech odmítnutí se liší, ale obecně odkazují na svou předchozí vyhovující praxi.

Já vám to řeknu takhle. Jsou to doporučující tabulky, ony jsou třeba na můj vkus až příliš rozvrstvený, až příliš podrobný. My se tady léta držíme takovýho úzusu, že jsme si sami vyzorovali tak zhruba, jak by to mělo být. ... Tabulky nejsou žádný dogma ... nemůžou postihnout všechno, s čím ty lidi můžou přijít, takže i proto jsou to výklad doporučujíc. (soudce 4)

Tabulky jsou doporučující a zdají se mi být nadsazený, protože otci jakoby moc nezbylo. Samozřejmě, pokud je v pozici povinného rodiče matka, je to přesně v opačném garde. Můžu k nim přihlížet, ale nemusím podle nich rozhodovat. (soudkyně 2)

⁶² Citace z důvodu větší čitelnosti neuvádím v doslovné podobě. Ve svých prepisech jsem se rozhodla vypustit zakoktnutí, přeřeky, opakovaná slova a slovní vycpávky (např. jakoby, prostě, jako, žejo, nó), případně změnit slovosled. S ohledem na zachování rázu řeči jsem v prepisu ponechávala nespisovné tvary. V textu pak zůstaly i jako důkaz postupného navazování vztahu mezi mnou a respondentkou, ztráty bariér a větší uvolněnosti. Výslednou podobu textu považuji vzhledem k charakteru své práce, jejíž součástí není jazyková analýza, za dostačující.

Já sem je už dlouho neviděla, ty tabulky. Já sem je viděla tehdy, když nám je poslali, tak jsem se na ně podívala a řekla jsem, že tohle prostě pro naše účely není dobrý. Že když máme svojí praxi zajetou, tak je to nejlepší. (soudkyně 8)

Soudkyně 8 přiznala, že si už nepamatuje, jak tabulka vypadá. Vzpomněla si, že ji odmítla na základě svých představ o tom, co všechno by rozhodování o výživném mělo zahrnovat, a tabulka to nezahrnuje. Mezi potenciální nedostatky tabulky nakonec zařadila to, že nezohledňují majetek a životní úroveň povinného rodiče a výživné ve formě úspor.

Nevýhody tabulky zmiňují i soudkyně, které s ní svým vlastním způsobem pracují (viz následující podkapitola níže). Také ony ve svých výpovědích poukazují na orientační a nezavazující charakter tabulky.

Já zastávám názor, že ty tabulky jsou orientační a že české právo tam dává poměrně široký prostor k úvaze soudu a mám za to, že je třeba vycházet z konkrétních okolností případu a že teda je vždycky nutno vzít v úvahu to, aby to odpovídalo možností a výdělkovým schopnostem povinné osoby a odůvodněným zájmům té oprávněné osoby, což v tomhle případě teda je nezletilé dítě. Žádná tabulka nezohlední zdravotní stav toho dítěte, nezohlední, jestli to dítě je třeba talentované a dělá nějakou nákladnou mimoškolní činnost, nezohlední to, jestli třeba ten nový partner té matky je dobře situovaný a celá ta rodina je na tom dobře. (soudkyně 5)

Jak říkám, je to stanovisko městského soudu, že jsou jenom orientační, tak zhruba. Ze závislé činnosti, ano, to je ideální, když má jenom závislou činnost, na to abych použila tabulky. V případě, že je to takovejhle krásnej případ a můžu je aplikovat rovnou, tak je aplikuju. (soudkyně 1)

Takže pořád ty tabulky bych brala, že jsou pro všechny orientační. Víceméně si myslím, že ten závěr vždycky je nějaká kombinace všech těch tří tabulek. (soudkyně 3)

Soudkyně 6 přijala tabulku velmi specificky jako nástroj, jehož případné použití by mělo rodiče motivovat k dohodě. Důvodem bylo to, že ji považuje za „přísnější“, než jak sama v praxi rozhoduje. Tabulce dále vytýká zjednodušování:

Já teda shodou okolností jsem se vyjadřovala v nějakých připomínkách, že teda víceméně ta tabulka je velice jednoduchá a zjednodušená, dle mého názoru. Nejsou tam vůbec

reflektovány podle mě třeba počty vyživovaných těch dětí a je to takový velice strohý podle mého názoru. (soudkyně 6)

Tabulka podle ní nezohledňuje ani to, že „*například povinná osoba platí něco nad rámec výživného, že se velice často stýká s tím nezletilým dítětem, že s ním tráví čas a platí třeba nějaké koníčky a tak dále. To tam samozřejmě všechno hraje roli v rámci určování výživného, a to tam chybí*“ (soudkyně 6).

Mezi vytýkané nedostatky tabulky řadily soudkyně obecně nejčastěji to, že nezohledňuje životní poměry a majetek povinné osoby či počet vyživovacích povinností. Méně často již uváděly nezohlednění výživného v podobě úspor, příjem osoby pečující o dítě anebo platby nad rámec výživného.

Všechny soudkyně tedy zvažovaly užívání tabulky ve své praxi, ale do svého rozhodování ji zahrnuly jen ty, u kterých nebyla v rozporu s dosavadní vyhovující soudní praxí, anebo necítili hrozbu omezení vlastního úsudku. Tento přístup potvrzuje nejednotnost soudní praxe, která se v tomto případě projevuje v rozdílných uváženích, zda předloženou tabulku používat a jak. Osobně si nemyslím, že bylo záměrem MS ČR svázat postupy či rozhodnutí soudů tabulkou, některé soudkyně to však tak vnímají, pokud pro ně tabulka představuje omezení prostoru pro vlastní úvahu:

Jak říkám, jednak jsou to tabulky doporučující, vznikly za okolností, který já úplně přesně neznám. Určitě to je nějaká snaha otců nebo matek, aby se to nějakým způsobem zaneslo na papír, ale já si myslím, že výživný je o životě, tam jakoby svázat život do tabulek a do rovnic, to snad ani nejde, takže si myslím, že ten individuální přístup je strašně na místě a je třeba vždycky přihlídnout ke spoustě dalších okolností. (soudce 4)

Dalším významným aspektem, jak jsem se již zmínila výše, je pro používání tabulky význam, kterým soudkyně naplňují slovo „doporučující“ ve spojení s označením tabulky. Také tento faktor se promítl do skutečnosti, zda a jak soudkyně tabulku používají či nepoužívají. Způsobem používání anebo nepoužívání se proto zabývám v následující podkapitole.

3.2.1.2. Ne/používání tabulek v praxi

Soudkyně přijaly, resp. nepřijaly tabulku z rozličných důvodů (viz výše). I akceptace tabulky však neznámá, že se jimi vždy výhradně řídí. Úroveň práce s tabulkou se různí u jednotlivých soudkyň. Pouze soudkyně 7 se při svém rozhodování řídí výhradně tabulkou připravenou MS ČR jako jedinou pomůckou pro určení výše výživného. Tato soudkyně se jako jediná, čímž se také odlišuje od ostatních soudkyň, zmiňuje, že jí nevyhovuje typ práva, který umožňuje volnost. S tím se potýká i v případě mezinárodního práva, kde „*je taková velká volnost, kterou my soudci rádi nemáme*“ (soudkyně 7). Tabulku proto bere jako záchytný bod:

Já se jich [tabulky] slepě nedržím, většinou se asi pohybuju v tom rozmezí. Ale někdy dám i výživné pod tu možnost, někdy i nad tu možnost, protože tam hrajou roli určité další okolnosti, které k tomu musím posuzovat. (soudkyně 7)

U okolností zmiňuje konkrétně jen vyšší počet vyživovacích povinností. Tabulka by se podle ní měla používat i na příjmy osoby, která má dítě v osobní péči, a rozdělit to mezi rodiče. Tato soudkyně tak jako jediná vztahuje tabulky i na osobu pečující o dítě a zachází proto i dál, než je samotný záměr MS ČR. Doporučující materiál MS ČR (2010) nikde explicitně netvrdí, že se týká jen povinného rodiče. Soudkyně tuto možnost navrhla jako jediná.

V dalších případech, kdy soudkyně k tabulce přihlížely, byla tabulka vždy srovnávána ještě s dalším nástrojem, který byl ověřený časem anebo zkušeností. Jedna ze soudkyň při svém rozhodování zvažuje komparačním způsobem tabulky tři, z nichž první dvě zdědila při nástupu do zaměstnání:

Jsou tady ony ministerské tabulky, ale jak říkám, takhle mezi soudci koluje x různých tabulek už z dob minulých. Ano, takhle nějak vypadají ty ministerské – ty, které byly předtím, tam se vlastně rozlišovalo, i kolik vyživovacích povinností vlastně rodič má. A zase i ten věk těch dětí a malinko se to posouvalo a tady mám sice takové někde mezi. Vždycky není to ani z dílny ministerstva, jenom tady ta jediná. Takže víceméně si myslím, že ten závěr vždycky je nějaká kombinace všech těch tří tabulek... Ano, tyhle jsou trochu jiné, ono procentuálně se liší, když to vezmu u toho dítěte šest až devět, tady je jedenáct až patnáct

*procent, a tadyhlencta tady vzala ty procenta odtud potud. Mám pocit, že ta ministerská vycházela z těchhle těch známých tabulek a trošku je vyseletovala*⁶³, (soudkyně 3)

„Ministerské tabulky“, jak soudkyně 3 tabulku nazývá, jen podporují její rozhodnutí v kontextu dalších tabulek. Rozdíly mezi jednotlivými tabulkami soudkyně identifikovala v zohledňování či nezohledňování počtu vyživovacích povinností, rozdílných věkových kategorií dítěte a procentuálních rozmezí z čistého příjmu povinného rodiče. Nová tabulka její rozhodování ničím nezměnila, považuje ji za odvozenou z tabulek, které již k dispozici měla. Jediné, co se pro ni změnilo, je způsob mluvy o výživném. Dříve výživné vyměřovali, dnes se výživné „pohybuje [v rozmezí procent]“ (soudkyně 3).

Jiným způsobem pracuje s tabulkou soudkyně 5, která rozhoduje mezinárodní spory s cizím prvkem, což jí umožňuje stavět tabulku nejen oproti starší zděděné tabulce, kterou má k dispozici, ale i oproti jejím variacím v podobě zahraničních úprav.⁶⁴ Jako příklad uvedla německou tzv. Düsseldorfskou tabulku (viz Příloha č. 3 - Tzv. Düsseldorfská tabulka pro určení výše výživného v Německu):

Srovnávám jako vodítko poslední nové tabulky a srovnávám tabulky, které mám od té doby, kdy jsem začala rozhodovat tuhle tu agendu – někdy od roku 2000 a ony se zase až tak nerozcházejí. Pokud je to třeba ve vztahu k Německu, tak Německo má na výživné düsseldorfské tabulky a tak srovnávám, jestli to výživné, které já tady stanovím, nějak výrazně neutíká od toho, jak to říká düsseldorfská tabulka. (soudkyně 5)

Se kterou další tabulkou soudkyně tabulku srovnává, to záleží vždy na účastnících či účastnících řízení a jejich státní příslušnosti. Česká tabulka vytvořená MS ČR v tomto kontextu působí jako nedokonalá, a proto si vyžaduje kontrolu tabulkou jinou. Cílem postupu je předejít možnému rozporování rozhodnutí, protože dotyčný anebo dotyčná si může zjistit, jaké výživné by platil v tomto případě podle německého práva:

⁶³ Soudkyně 3 měla všechny tabulky vlepené do desek diáře, kdy ministerské tabulky měly nejmenší velikost a byly nalepeny dole pod ostatními. Ústřední prostor zaujímaly rozpracovanější tabulky zohledňující i počet vyživovacích povinností a vymezující vyšší počet věkových kategorií dítěte. Je ale možné, že toto uspořádání vyplynulo ze situace, kdy ministerské tabulky přišly až jako poslední a dolepovaly se do zbývajících prostor.

⁶⁴ Zjednodušeně se jedná o všechna řízení, kde je účastník cizinec, nebo účastník v cizině, nebo kde je předmět řízení v cizině, jak mě poučila soudkyně 5. Všechna tato řízení musí splňovat podmínku, že český justiční orgán má pravomoc věci projednat. Pokud ano, je tam otázka podle jakého práva se bude rozhodovat (viz podkapitola 2.4. Mezinárodní rámec vyživovací povinnosti).

Většinou to naše rozhodování pro něj není nevýhodnější, to znamená, že teda ten jeho argument, se kterým se já předem snažím počítat, že by rozporoval mé rozhodnutí, že to výživné je nepřiměřeně vysoké, tak na to většinou nedojde, protože to výživné, které my stanovíme, nepřekračuje to, co stanoví ta düsseldorfská tabulka. (soudkyně 5)

Soudkyně ve svých rozhodnutích zohledňují i jiné metody výpočtu výše výživného, než jsou zděděné tabulky anebo tabulka, kterou vytvořilo MS ČR. Soudkyně 1 zmínila tzv. podílovou metodu, kterou popisuje následujícím způsobem:

To je zase jeden způsob, kterež byl předtim, že se zhruba ten příjem, který teda mám vykázaný, vydělí 5, teda když jsou dvě děti, tři díly na otce, jeden díl na každé dítě, zhruba. Ale tam by to zase mělo být odlišené vzhledem k věku [dítěte], když je jedno mladší druhý starší, tak jedno dostane víc a jedno míň. (soudkyně 1)

Tabulku v tomto případě soudkyně 1 bere jako základní a orientační v ideálním případě, kdy se dopravuje k předpokládanému příjmu povinného rodiče. Následně to ještě překontroluje touto podílovou metodou, kterou považuje za fungující způsob vyměření výživného, který je už lety ověřený. Tabulka tak opět podléhá autoritě již ověřené metody.

Tyto soudkyně dokazují tvrzení Hastrmanové (2007), že soudci a soudkyně se v některých případech ve svých rozhodnutích opírají o jakési neoficiální tabulky, v případě soudkyně 1 i o jinou metodu výpočtu. Spolu se soudkyní 7, která používá v rozhodnutích tabulku jako jediný nástroj, pak tvoří skupinu, která při svém rozhodování potřebuje orientační body opřené o autoritu úřadu anebo zkušenost svých předchůdců či předchůdkyň. Důležitou roli však hraje pozice, kterou tabulka zaujímá v systému určování výživného u jednotlivých soudkyň.

Specifický příklad používání tabulek v praxi popisuje soudkyně 6, která tabulku používá tehdy, když chce motivovat rodiče k dohodě. Tabulky považuje za přísnější vzhledem k povinnému rodiči: „[Tabulky] sou přísnější, než asi rozhoduju, že naše rozhodování je asi v tomto směru nižší, ty procenta, jdeme níž.“ (soudkyně 6). Pro tuto soudkyni „tabulka funguje skoro jako strašák takový“. Tento způsob používání tabulky však lze v těchto intencích hodnotit už jako nepoužívání. Její výpověď je v jistém smyslu nekonzistentní, protože v jiné fázi rozhovoru se vyjadřovala, že „většinou se tak nějak shodneme. Musím říct, že velice často se stává, že pak když ty rodiče slyší tu částku, tak se kolem ní nějak tak plus, mínus stejně pohybujeme.“ (soudkyně 6).

V rozhovorech se vytvořila také skupinka soudkyň, které tabulku nepoužívají, ačkoli o jejich existenci vědí a počítají s tím, že je široké veřejnosti dostupná. Jedním z vysvětlení, proč soudkyně tabulky nepoužívají, je užívání lepšího systému. Soudkyně 2 v této souvislosti zmiňuje také „podílový systém“, který „*nikde nenajdete. Není součástí žádné judikatury, ale někdo jej vymyslel a je šikovný, tak jej používáme.*“ (soudkyně 2). Podílový systém popsala stejným způsobem jako soudkyně 1 (viz výše). Oproti soudkyni 1 jej však považuje za lepší způsob pro určení výživného, než je tabulka z dílny MS ČR.

Jiným důvodem, proč tabulku soudkyně nepoužívají, je zažitý úzus anebo ověřená praxe:

My se tady léta držíme takovýho úzusu, že jsme si sami vypořádali tak zhruba, jak by to mělo být a že máme všichni ty děti rozdělený spíš do kategorií předškoláka, první stupeň školy, nebo řeknu od těch 7 do 11 let, a pak ten zbytek od 12 do 18, protože nad 18 to už nespadá do opatrovnictví, ale do civilního řízení, takže tam je to jinak, ale ty děti jsou rozdělený do těchletých kategorií, což mi připadá logický - do té školy, první stupeň, druhý stupeň. No a pak se to rozdělí podle počtu dětí – jedna, dva, tři. Potom se to výživný stanovuje zhruba, samozřejmě, že procentní částkou, ale my jsme ty procentní částky dávali vždycky i v době než přišly ty tabulky ministerstva, takže si myslím, že jsme si dokázali poradit i předtím. (soudce 4)

Když máme svojí praxi zasetou, tak si myslím, že je to nejlepší. ... My tak zhruba čtvrtinu dáváme na ty děti. Když jich je víc, tak to rozdělíme. (soudkyně 8)

O tabulkách vim, ale nevyhovujou mi. Nepřijdou mi přiměřený a ani neodpovídají realitě. Abyste mohla soudit, potřebujete zkušenost. (soudkyně 2)

Soudce 5 vnímá zavedení tabulky dokonce jako způsob podryvání autority a důvěryhodnosti soudů a zdůrazňuje, že ty jsou ze zákona povinné sledovat zájem dítěte a není třeba vytvářet jakákoli další pravidla. Tento soudce v průběhu rozhovoru projevoval vysokou potřebu prostoru pro vlastní úvahu nevázanou jakýmkoli „*jízdním řádem*“, kterým se tabulky z jeho pohledu mohou stát. Podobně se vyjádřila také soudkyně 2, když používání tabulek přirovnala ke kontrastu „*šedé teorie a zeleného stromu života*“.

Všechny soudkyně, které se ve svém rozhodování tabulkou neřídí, se však ve svých výpovědích shodují, že jejich rozhodování víceméně odpovídá uvedeným výším výživného v tabulce: „ničím mi to nepomohlo. Já mám svoji praxi a osvědčenou a jakoby a do určitý míry se to taky jakoby shoduje, trošku s těma tabulkama“ (soudkyně 8) anebo „pokud jde o ty tabulky ministerstva, tak jsme se i často víceméně shodli, že to co jsme dávali předtím a před jejich existencí, tak víceméně to tak nějak kopíruje“ (soudce 4). Je potom překvapivé, že k nim tedy nepřihlíží, ale staví je jako opozitum k jejich praxi či úzu.

Soudkyně obecně zmiňovali komplikovanost jednotlivých řízení, která vyplývá především z nejednoduchosti dostat se k příjmu povinné osoby a potřeby zvážení individuálních aspektů jednotlivých případů. Poukazovali tím na význam role soudkyně, kterou tabulka nemůže zastat. Kdyby to bylo tak snadné, tabulka může být aplikována snadno a vždy, a jich není jako soudkyň potřeba: „V tom je právě to, že o tom výživným musí rozhodovat soudce, že to nejde strčit do nějakýho kompjutru, protože všechny ty další okolnosti do toho kompjutru nestrčíte.“ (soudkyně 1).

Předkládaná práce sice není jazykovou analýzou, ale přeci bych ráda v této souvislosti upozornila na fakt, že soudkyně mají tendenci hovořit o své rozhodovací praxi v množném čísle. Odkazem na často neurčitý počet osob, které rozhodují podobným způsobem, dodávají větší sílu legitimitě svých postupů v rozhodování.⁶⁵ Toto vyjadřování zároveň poukazuje na skutečnost, že se soudkyně pohybují v kruzích, kterými mohou být například krajské soudy a které s nimi stanovisko v rozhodování výše výživného sdílejí. Užívání plurálu tedy odkazuje na existenci širších skupin sdílejících stanovisko soudkyň, se kterými jsem provedla rozhovory.

3.2.1.3. Efektivita tabulky vzhledem k jejím cílům

Případy, kdy soudkyně tabulku používají (i když svým specifickým způsobem), nejsou vlastně vzhledem k jejím cílům problémem, pokud tabulka funguje alespoň jako prvek, ke kterému se přihlíží, aby byl splněn. Riziko nejednotnosti rozhodování, které se MS ČR rozhodlo tabulkou řešit, však může hrozit v případě, že tabulka není brána v potaz vůbec.

Jedním ze způsobů, kterým tabulka přispívá ke sjednocení rozhodovací praxe, je podle MS ČR (2010) to, že nabízí právní jistotu účastníkům a účastnicím soudních řízení.

⁶⁵ Ke způsobům argumentace více viz Jelínek, Švandová (2000).

Soudkyně obecně vycházejí z toho, že tabulka je široké veřejnosti známa, mají k ní přístup a mohou se podle ní orientovat. Tento fakt by mohl naznačovat, že rodiče mají možnost předpokládat, v jaké výšce se bude výživné pohybovat, a mohou se na něm dohodnout sami. Jen soudkyně 7 si ve své praxi všimla, že rodiče ve svých návrzích odkazují na existenci tabulky:

Určitě, kolikrát se i na ně odkazují. Samozřejmě, když v návrhu navrhují nějaké výživné, jsou zastoupeni advokátem, který je samozřejmě právně znalý, takže zná existenci tabulek, i když samozřejmě nejsou závazné a jsou orientační. To navržené výživné odpovídá těmto měřítkům, těmto tabulkám. Lidi je znají, právníci s nimi kolikrát operují. (soudkyně 7)

Ostatní soudkyně sice hovořily o tom, že rodiče mají k dispozici tabulku, ale ve své praxi se nese setkávají s tím, že rodiče navrhují výživné na základě tabulky. Tento rozdíl, kdy se jedna soudkyně setkává s touto situací častěji a ostatní vůbec, přestože tuto možnost nevyklučují, je pro mě trochu zarážející a vede moje uvažování směrem k subjektivitě vnímání jednotlivých soudkyň. Za důvod rozdílné zkušenosti soudkyň nepovažuji to, že k jedné chodí lidé s návrhem zohledňujícím tabulku a k ostatním nikoli. Rozdíl může skutečně spočívat v rozdílném přístupu soudkyň, kdy soudkyně 7 se v porovnání s ostatními soudkyněmi zcela identifikovala s tabulkou a jejím využíváním a díky tomu její komunikace s účastníky a účastnicemi řízení mohla probíhat jiným způsobem.

Kontrolu výše výživného předloženého v návrhu rodičů zmínily přímo jen tři soudkyně:

Dohoda musí vzájemně respektovat práva dítěte, čili já jim [rodičům] neschválím dohodu, kde by to bylo pod tabulky. Takže je seznámím s tím, že aspoň by ta dohoda měla být zhruba v této výši, že by to odpovídalo potřebnosti dítěte a nadruhé straně schopnosti a možnosti otce. (soudkyně 1)

Pokud rodiče přijdou a jsou dohodnutí, s kým zůstane dítě, a jsou dohodnutí na výživném, tak my se podíváme na to, jestli je to přiměřené věku dítěte, poměru k oběma rodičům a pokud tam není něco, co by evidentně neodpovídalo, tak se dohoda většinou schválí. (soudkyně 5)

Když bych došla k tomu, že to výživné je mezi rodiči dohodnuto a je nižší než odpovídá nejen tabulkám, ale i poměrům, tak takovou dohodu neschválím a dohoda se uzavře v jednacím síni nová. Výživné je stanoveno vlastně tak, jak soud má za to, že by mělo být spravedlivě. Ať už podle tabulek, ale samozřejmě v intencích zákona, a odpovídat poměrům rodičů a dítěte. (soudkyně 3)

Soudkyně 3 ve své výpovědi klade oproti sobě tabulku a vlastní úvahu vycházející z vlastního vyhodnocení poměrů rodičů a dítěte.

Osobitým způsobem pracuje v případě dohod soudkyně 6, když vysvětlovala, že za účelem dosažení dohody konfrontuje rodiče s hodnotami výživného vyplývajících z tabulky. Její přístup by mohl naznačovat, že dohoda o výživném v jakékoli výši za předpokladu spokojenosti obou stran je lepší než rozsudek na základě tabulky: *„Pokud se mi ti rodiče nechtějí dohodnout, tak ta tabulka funguje skoro jako strašák takový.“* (soudkyně 6). Tato soudkyně se na základě analýzy rozhovorů jevila jako nejméně citlivá vůči kontextu neúplných rodin vedených ženami (viz kapitola 2.2. Situace neúplných rodin).

Žádná ze soudkyň si nebyla vědoma toho, že by se někdy rozporování jejich rozsudků ze strany rodičů opíralo o tabulku, ačkoli jeden z mnou zmíněných judikátů v teoretické části už takový případ eviduje (I. ÚS 1133/10). Dvě soudkyně s touto možností počítají a zohledňují ji ve svých rozsudcích. Hovoří však jen o potencialitě takového odvolání: *„Když to používají při návrhu, tak je možný, že to použijou i jako odvolání, že jsem se nedržela tabulek. Vzhledem k tomu, že se celkem v tomto rozmezí pohybuju, tak by mohli napadnout akorát ten můj nápad, kterej bude výživný odlišovat od toho rozmezí.“* (soudkyně 7).

Vzhledem k faktu, že o výživném soud nemusí rozhodnout, ale může i schválit dohodu, přemýšlela soudkyně 1 i o zvýšení povědomí rodičů o existenci tabulky. Soudkyně měly tendenci považovat tabulku spíše za nástroj pro rodiče a jejich lepší orientaci v zákonných možnostech. Příkladem může být soudkyně 8: *„Ono je to dobrý pro ty lidi, co jsou úplně amatéři. Ty když se tam podívaj. Na první pohled je to dobrý pro lidi.“* (soudkyně 8) anebo soudkyně 3: *„Je pravda, že když se budou rodiče domáhat toho, že vlastně jdou k soudu a neví, co můžou očekávat od soudu, tak tabulkami, které třeba visí na ministerských portálech, vědí, že by měli platit výživné zhruba - a teď vidí třeba do*

patnácti procent příjmu, a každý by si měl umět tak nějak spočítat, kolik by tedy měl platit“ (soudkyně 3).

Jako druhou výhodu tabulek vzhledem k dosažení sjednocení soudní praxe vnímá MS ČR předvídatelnost rozhodnutí, která vyplývá používání tabulky. Také zde se soudkyně rozdělovaly podle toho, jak ve své praxi využívají tabulku. Soudkyně 7, která tabulku uvítala, byla toho přesvědčení, že tabulka sjednotila rozhodování, a to i u odvolacích soudů:

Ano a myslím si, že se sjednotily i odvolací senáty. Celkem máme obdobný názor na to, jak by se to výživné mělo pohybovat. Dřív opravdu docházelo k tomu, že ten názor toho soudce, jaké by to výživné mělo být, byl opravdu třeba diametrálně rozdílný než jiného kolegy v obdobném případě. Tak si myslím, že to je fakt užitečná záležitost, že to [tabulka] dostala trošičku do nějakých mantinelů, že to sjednocuje. (soudkyně 7)

Soudkyně, které ve svých rozhodnutích tabulku zohledňovaly, ji vnímaly jako sjednocující v takové míře, která korelovala s rolí tabulky v jejich rozhodnutích a úrovni reflexe problému nejednotnosti rozhodnutí:

Nějaký cíle splňjou, já netvrdím, že je to k ničemu. Je to orientační, je to sjednocující, za ideální situace by to mohlo splňovat tyhle kritéria, ale jak už všichni víme, tak ta ideální situace nám nenastává moc často, protože se nám změnily společenské poměry a jestliže nemáme to, že by byli všichni zaměstnaný. (soudkyně 1)

Myslím si, že ministerstvo vycházelo z celkem asi logické úvahy, že to výživné by se mělo v rozhodování soudů sjednotit, jo, což určitě je myšlenka dobrá. (soudkyně 3)

Soudkyně 3 se však v průběhu rozhovorů vyjádřila také v tom smyslu, že si nemyslí, že „by se každý soud, každý soudce rozhodoval tak diametrálně odlišně. Já si myslím, že v podstatě dneska, když se budete soudit u soudu v Berouně nebo v Českých Budějovicích, že to rozhodnutí bude v podstatě identické.“ (soudkyně 3). Její výpověď vykazovala rozpor, kdy na jedné straně částečně chápala důvodnost zavedení tabulky, nepovažovala však skutečnou realitu za tak problematickou, aby bylo nutné zavést nápravná opatření.

Jak se ukázalo, důvody MS ČR, proč sjednotit rozhodnutí, logicky neakceptovaly soudkyně, které s tabulkou v rozhodnutích nepracovaly. Sice si byly vědomy skutečnosti,

že rozhodnutí soudů se ve stejných případech liší, podřídit svá rozhodnutí tabulkám však odmítly. Soudkyně 8 dokonce velmi razantním způsobem:

Je to špatně. Určitě. Ale jako každé si potom zodpovídá sám za svoje rozhodnutí. Jako přizpůsobovat se někomu jinému, to v žádném případě. To je tak individuální ten jeden konkrétní případ, že se to nedá až tak zase. (soudkyně 8)

Další soudkyně argumentovala způsobem, kterým poukazovala na rozdílnost mezi zjednodušující teorií a rozmanitostí případů: „Víte, vždycky je to kontrast 'šedá teorie a zelený strom života'“ (soudkyně 2). Soudce problém banalizoval také tímto způsobem: „Mělo by tam být, aby se nestávaly extrémní výkyvy, nebo extrémní rozdíly v rozhodování v jedné části státu a v druhé. A to zase si myslím, že se fakt neděje. Jakoby snahu chápu, ale řek bych, že úplně dramata se fakt neodehrávají.“ (soudce 4).

Poslední výhodou tabulky, která podle MS ČR přispívá ke sjednocení soudcovské praxe, je nenáročný výpočet přibližné výše výživného pro všechny zúčastněné. Všechny soudkyně bez výjimky však tvrdily, že problém spočívá ještě jinde, a to v nesnadnosti se vůbec dopracovat k příjmu povinné osoby. Ideálním případem, kdy by bez problémů tabulku mohly aplikovat, by pro soudkyně bylo, kdyby všechny osoby povinné platit výživné byly zaměstnané a příjem by doložil sám zaměstnavatel anebo zaměstnavatelka:

Dobry to je přímo u zaměstnanců. Tam se to líp zjišťuje. Tam vidíte přesně, co zaplatí na sociálním, zdravotním, daň. To tam všechno přijde, že vy to všechno víte. (soudkyně 8)

Když se dopracuji k nějakému předpokládanému příjmu,... může být ideální situace, že otec je zaměstnan, že dostanu zprávu od zaměstnavatele, kolik vydělává, tak samozřejmě si vezmu tabulku a podívám se kolik by to tak bylo. (soudkyně 1)

Poukazovaly tak na dlouho přetrvávající problém dokládání příjmů u osob samostatně výdělečně činných a podnikatelů či podnikatelek. Tuto problematiku se pokoušela řešit již v roce 2010 tehdejší ministryně Kovářová, ale její snahy a vůbec veřejné diskuze přerušilo ukončení jejího úřadu (viz kapitola 2.5.2 Kritika právní úpravy vyživovací povinnosti).

Z rozhovorů tedy vyplynulo, že efektivita tabulky vzhledem k cílům, které si zavedením tabulky do praxe stanovilo MS ČR, závisí jen na faktu, zda soudkyně tabulku příjmu anebo nepřijmu, resp. jakou roli pro ně tabulka hraje při rozhodnutí o výši

výživného. Už samotná skutečnost, že soudkyně s tabulkou nepracují, naznačuje jejich neochotu reflektovat dopady rozdílnosti rozhodování ve stejných případech v širších souvislostech výživného a situace matek samoživitelek (viz kapitola 2.2. Situace neúplných rodin). Obecně lze říci, že tabulka je vzhledem ke svým cílům efektivní pouze tehdy, pokud všechny soudy k ní budou přinejmenším přihlížet i při zachování svých dosavadních mechanismů určování výživného. Jen částkové plnění neodpovídá cílům MS ČR.

3.2.1.4. Návrhy modifikace tabulky

Ať už soudkyně tabulku pro svou praxi akceptovaly anebo ne, jedna z mých otázek vedla k tomu, co by na podobě tabulky změnilo tak, aby jim lépe vyhovovala při posuzování, případně ji začaly používat. Kritický postoj vůči tabulce zaujaly všechny soudkyně. Pokud při svém rozhodování využívaly i jiné nástroje pro určení výživného, hodnotily tabulku z perspektivy svých nástrojů.

Většina soudkyň uváděla jako hlavní nedostatek tabulky absenci zohledňování počtu vyživovacích povinností. Dokládají to například tato tvrzení:

Víceméně je tabulka velice jednoduchá a zjednodušená, dle mého názoru. Nejsou tam vůbec reflektovány třeba počty vyživovaných dětí. A je to takový velice strohý podle mého názoru. (soudkyně 6)

To, myslím, že se nám taky nelíbilo, že to není udělaný podle toho, že člověk má třeba pět dětí anebo jen jedno. To tam není. (soudkyně 8)

Tento problém zmiňuje i soudkyně 7, která jej však řeší postupem podle MS ČR, jak jej předložilo v metodickém materiálu tabulky (2010), a to takto: „*Tady zase použiju ty své možnosti snížit s ohledem na počet vyživovacích povinností, pokud jsou dvě děti. Samozřejmě, čím víc dětí, tím nižší hranicí se to stanovuje, někdy to může jít i pod, když je to neobvykle vysoký počet dětí.*“ (soudkyně 7). Společným prvkem soudkyň, které tento problém tabulky netematizovaly, je skutečnost, že tabulku používaly za podpory svých předchozích metod určení výživného. Byly jimi neoficiální tabulky anebo podílový systém,

kteře samy počet vyživovacích povinností zohledňují (viz kapitola 3.2.1.2. Ne/používání tabulky v praxi).

Druhou nejčastější výtkou bylo, že tabulka svým procentuálním rozpětím z čistého příjmu povinného rodiče nezohledňuje speciální potřeby oprávněného dítěte, kterými jsou podle soudkyň například závažná nemoc či výjimečný talent: „*Je dítě dislektik? Není? To chce větší péči. Takže tohle všechno pak ještě řeším. Nebo dítě může být nemocný nebo něco, mít talent.*“ (soudkyně 8). Návrh na rozšíření procentuálního rozpětí pro výživné u nejmladších dětí zmínilo několik soudkyň. Svůj názor zakládaly na argumentu vyšších nákladů pro zajištění vybavičky pro děti, která zvýší sumu výživného na úroveň dětí vyššího věku: „*Dítě, který je několika měsíční, má větší náklady než dítě tříletý. I když nemá plínky, nekupuje se mu ten sunar a tak dále, ještě se mu pořizuje vybavička. To tam vůbec není.*“ (soudkyně 8), „*taky mám doma děti a vím, kolik to všechno, ta vybavička stojí. Jsou tam vyšší náklady.*“ (soudkyně 3). Žádná ze soudkyň však nezmínila například postižení mezi specifickými potřebami dítěte, ačkoli právě postižení může být prvkem s rozhodující úlohou v určování výše výživného.

U některých soudkyň se objevil návrh na vhodnější rozdělení věkových skupin oprávněných nezletilých dětí, který vycházel z vlastní praxe a zkušenosti soudkyň. Soudce 4 například navrhoval rozdělení na děti předškolního věku, děti navštěvující první stupeň základní školy a děti druhého stupně základní školy: „*...jsme si sami vyzorovali tak zhruba, jak by to mělo být a máme všichni ty děti rozdělený do kategorií předškoláka, první stupeň školy, nebo řeknu od těch 7 do 11 let, a pak ten zbytek od 12 do 18, protože nad 18 to už nespadá do opatrovnictví.*“ (soudce 4). Tabulka pro něj byla v tomto ohledu příliš „rozvrstvená“, aby ji mohl používat.

S návrhem nezohledňovat věk dítěte vůbec přišla soudkyně 8. Ačkoli k věku dítěte ve svých rozhodnutích přihlíží, rozhodujícím je pro ni příjem povinného rodiče. Svůj postoj podpořila odkazem na vyjádření krajského soudu pro MS ČR:

Rozhodujícím je však příjem povinného rodiče, neboť by jinak nebyla splněna podmínka stanovená zákonem o rodině, že dítě má právo se podílet na životní úrovni rodičů. Bývá běžné, že příjmy povinného rodiče v průběhu doby spíše klesají, dítě by tak nesdílelo životní úroveň povinného rodiče ani v době, kdy tento rodič má příjmy dostatečné. (soudkyně 8)

Tento výklad poukazuje na skutečnou povahu úpravy výživného, která nabízí široký prostor pro úvahu jednotlivých soudkyň. Na tuto vágnost poukázala ve své práci Trličíková (2008). Výňatek soudkyně citovala z oficiálního vyjádření krajského soudu pro MS ČR, který hned v úvodu proklamuje, že dotyčný okresní soud z doporučených výchozích rozmezí nevychází. O vyjádření se soudkyně 8 opírala při prezentaci svých názorů a postojů.

Názorová různorodost na úpravu tabulky vychází z rozdílné praxe jednotlivých soudkyň. V praxi se soudkyním osvědčují různé nástroje pro určování výživného, kterými poměřují tabulku. Proto není jednotné ani hodnocení tabulky a návrhy na její případnou modifikaci. Soudkyně, které se vyhranily vůči tabulce a nehodlají ji vzhledem ke své osvědčené praxi zavést, o tabulce hovořily jen na základě paměti, ne na základě praktické aplikace. Je proto pro mě otázkou, nakolik by se změnilo jejich hodnocení, pokud by tabulku skutečně používaly.

Nelze také závěrem konstatovat, zda byla tabulka obecně pro soudkyně příliš komplikovaná, a doporučovaly by tedy její zjednodušení, anebo zase příliš zjednodušující, a navrhovaly by proto její rozšíření. Soudkyně se lišily v kombinacích jednotlivých prvků návrhů modifikace tabulky. Nejčastěji však zmiňovaly potíže v nezohledňování počtu vyživovacích povinností a majetkových poměrů povinného rodiče či speciálních potřeb oprávněného dítěte.

3.2.2. Současná úprava vyživovací povinnosti

3.2.2.1. Hodnocení současné úpravy vyživovací povinnosti

Všeobecně soudkyně vyjadřovaly spokojenost se současnou úpravou vyživovací povinnosti. V některých případech soudkyně porovnávaly způsob rozhodování v opatrovnickém řízení se způsobem rozhodování v civilních řízeních. Hlavní výhodu opatrovnického řízení, tedy agendy rodinného práva týkajícího se nezletilých, spatřovaly v tom, že se jedná o řízení nesporné:

V občanským soudním řádu je systém: tvrd' a dokazuj. Důkazy tedy předkládají jenom sami účastníci řízení, který na sebe všechno vytahujou, soudce posuzuje jenom tyhle důkazy a sám důkazy neshání. V opatrovnictví si naopak soud sám vyhledává důkazy, na základě

kterých potom posuzuje možnosti, schopnosti a majetkový poměry povinného rodiče.
(soudkyně 2)

To byl také například pro soudkyni 1 důvod, proč se rozhodla změnit svou agendu a začít rozhodovat opatrovnictví:

Já jsem dřív sloužila na civilním a pak jsem měla možnost přejít na ty péčka a vyhovuje mi to právě z tohoto důvodu, protože mi tam třeba vadilo to, že je tam člověk odkázaný většinou na důkazy, který mu účastníci předloží. A vyhrávají ti, kteří se na to připraví. Ty lumpové přinesou řadu důkazů atd. A v podstatě pak člověk musí vydat rozsudek, i když s ním nesouhlasí. (soudkyně 1)

Soudkyně obecně považovaly úpravu za velmi dobrou, vyhovující, či dokonce nejlepší. Tato jejich hodnocení vycházela z přesvědčení, že zákon poskytuje dostatečný prostor pro zohlednění každého i nestandardního případu:

Já si myslím, že je dostačující, myslím si, že nikdo nemá problém s tím, že by něco nebylo řádně upraveno. Naopak si myslím, že právě v úpravě péče o děti a rodinu musí být ponechána volnost, protože každý ten případ je atypický, takže čím striktnější budou ty paragrafy, a čím jich bude více a čím se to více sváže nějakou zákonnou úpravou, tak já se domnívám, že by to dělalo větší problém. (soudkyně 3)

Ten zákon o rodině si myslím, že je docela dobře a ty situace podchytí dobře. (soudce 4)

To bych řekla, že ten zákon je opravdu dobře udělaný. Kdo měl možnost, teda ne já, to hodnotit ještě s jinejma, jako třeba evropskýma, tak to říkají třeba kolegové, že máme jeden z nejlepších zákonů o rodině. (soudkyně 8)

O jisté problematice se zmínila soudkyně 7, když uvedla daňové přiznání: „No, já bych řekla, že jsou problémy i trochu někde jinde. Třeba vycházím z daňového přiznání, jenom z daňového přiznání, je v některých případech opravdu nemyslitelný.“. Její výpověď však implikuje spokojenost se zákonem. Předkládání daňového přiznání v případě

podnikatelů⁶⁶ a osob samostatně výdělečně činných považovaly za problém všechny soudkyně. Problém kladly na bedra státu, od kterého také očekávají, že bude situaci řešit. Na tento problém dlouhodobě poukazuje i Rada vlády pro lidská práva (2002). První nedokončený pokus o řešení situace iniciovala bývalá ministryně Kovářová.⁶⁷ Soudkyně se často rozprávěly o svých strategiích řešení situace, kdy povinný rodič předloží nulové daňové přiznání anebo přizná jen minimální příjem:

Podnikatel má to daňové přiznání, kde máte příjmy a výdaje, teď to tam daní paušálně. Teď je to hodně v poslední době. No a odečtou si a rozdíl příjmu je třeba sto tisíc a to dávají k těm daním. Jednak stát přichází o pěkný peníze, ale my teď tohle nemůžeme vzít jako podklad, protože vidím, že tomu daňovému přiznání vůbec neodpovídá životní úroveň, co mi ty účastníci popisují. Takže to potom je jenom papír, kterej Vám dají, ale Vy musíte dál zjišťovat, jak to vlastně je. (soudkyně 8)

Daňové přiznání, taky další problém, u podnikatelů, protože a) tam nemají všechno, b) tam mít všechno nemusí, c) daní paušálem, což je v pořádku podle daňových zákonů, takže já se vždycky ptám 'daníte fakticky nebo paušálem?'. Když mi někdo daní 60 nebo 80 procentům paušálem, tak se ptám 'jaký máte faktický výdaje?', Jestliže to je člověk, který má třeba úplně minimální výdaje, tak beru ohled na to, že v podstatě ty příjmy byly mnohem vyšší a to, co si odepisuje v rámci toho paušálu, si nechám od toho člověka potvrdit. 'To co vy odepisujete v tom přiznání jako paušál, tak to nespoteřebujete?' a on říká 'Ne, to mi zůstává.'. (soudkyně 1)

Z uvedených citací vyplývá, že soudkyně volí strategii jakéhosi obráceného dokazování, kdy dotýčný či dotýčná musí prokázat výdaje oproti potvrzenému příjmu. Soudce 4 v této souvislosti popsal svůj postoj následujícím způsobem: „*To je situace, kterou já naprosto odmítám a du po jednom i po druhým rodiči, bez ohledu na to, kdo to je, protože občas se to stává. Ty lidi buď úmyslně zakrejvají svoje příjmy nebo pracují na černo.*“ (soudce 4). Svůj postup v těchto případech popsal velmi sugestivně s lehkou ironií:

Přijde spousta lidí, který jsou OSVČ, přijdou s daňovým přiznáním, kde mají nulu. Všude nula, nikde nic. A pak zjistíte... Mne to hrozně baví, já mám strašně rád, když se Vám

⁶⁶ V tomto případě používám generické maskulinum, protože podnikající muži tvoří podíl 21,3 % z celkové zaměstnanosti oproti ženám, jejichž podíl je jen 11,7 % (ČSÚ, 2012).

⁶⁷ Viz <http://www.justice.cz>.

ukáže, že ten povinný nemá nic a já povídám: 'Tak pane, teď si spočteme vaše výdaje. Takže 3000 projedíte v benzínu měsíčně, 8000 je hypotéka, určitě něco projíte, koupíte si někde nějaký oblečení. Takže jsme na výdajích pro vaši jedinou osobu na 15000 a berete 8, jak to děláte?' A pak slyšíte takový ty vytáčky, tu mi pomáhají rodiče, tu mi pomáhají kamarádi, takže okolo těch lidí je hromada světců, kteří je dotujou a asi je budou dotovat navždy, protože ty lidi nemaj údajně peníze.“ (soudce 4).

Některé soudkyně naopak v těchto chvílích využívají možnost, kterou jim nabízí sám zákon o rodině. Tou je možnost vycházet z fikce příjmu, která se vypočítává jako 12,7 násobek životního minima (ZoR č. 94/1963 Sb; Hrušáková, Králíčková, 2006).

My trošičku máme páku v tom, že když se nám to zdá skutečně nereálné, to jeho daňové přiznání a jeho životní styl, například tam třeba můžeme vycházet z fikce, kterou nám dává zatím zákon o rodině. (soudkyně 7)

Často se dostanete do toho, že musíte vycházet z nějaké fikce příjmu, protože ten ideální stav při stanovení výživného je samozřejmě dán, když mají oba rodiče stabilní příjem, předloží vám výplatní listiny. (soudkyně 3)

Soudkyně často zmiňovaly případy, kdy se jim jaký přístup vyplatil. Já sama považuji tuto problematiku za velmi významnou a vnímám jako přiměřené a nutné se jí opět začít věnovat a navázat na práci bývalé ministryně Kovářové, která sledovala zahraniční příklady dobré praxe (podrobněji podkapitola 2.5.2. Kritika právní úpravy vyživovací povinnosti). Zároveň jsem si vědoma skutečnosti, že současná podoba zákonné úpravy klade vysoké nároky i na jakousi prozíravost soudkyň vůči případům, kdy dochází k zatajování příjmů. Výhodu příjmové fikce vidím ve chvíli, kdy odhadovaný příjem ani majetkové poměry povinného rodiče nejsou vyšší než zákonem stanovená fikce. Pokud se zdají být skutečné, ačkoli zatajené, příjmy a majetkové poměry povinného rodiče vyšší než tato fikce, vnímám jako lepší přístup obráceného dokazování výdajů oproti doloženým příjmům.

Zákon sám tak otevírá velký prostor nejen pro úvahu soudkyň, ale zároveň předpokládá, že soudkyně sdílejí jakousi nevyslovenou představu o spravedlivém rozhodování. Soudkyně samy často zmiňovaly, že spravedlnost se v opatrovnickém řízení

opírá o prostor pro vlastní hledání důkazů, proto to považovaly například podle slov soudkyně 1 za „*mravenčí práci*“ či podle soudkyně 3 za „*práci pátrací agentury*“.

Prostor pro soudcovskou úvahu je někdy pro soudkyně tak významný, že do opozice vůči ní staví používání tabulky. Tento postoj dokládá například následující výrok: „*[Úprava] klade důraz na zájem toho dítěte a není to tam striktně nějak omezeno, takže máte možnost volný úvahy. Že svobodu Vám to dává v tomhle opatrovnickém řízení. Není tak svázaná. Ale tomu neodpovídají ty tabulky.*“ (soudkyně 8). Ve většině případů se soudkyně domnívají, že zárukou objektivitu a správného rozhodování v rámci volné úpravy je zkušenost:

Stejně musíte pracovat tak, aby to rozhodnutí bylo spravedlivé. Abyste mohla spravedlivě soudit, musíte mít zkušenost. (soudkyně 2)

Tento výrok považuji za významný. Na jedné straně podává vysvětlení, na straně druhé nechává prostor dalším otázkám ohledně toho, co tedy skutečně spoluutváří realitu žen samoživitelek pečujících o dítě. Zásadní otázkou totiž zůstává, co všechno je obsažené ve zkušenostech soudkyň. Osobně chápu tuto souslednost opačně: je to spravedlnostní představa jednotlivých soudkyň, které vytvářejí jejich vlastní zkušenost, která má zase konkrétní dopad na reálná rozhodnutí. V následující podkapitole se proto věnuji spravedlnostním představám soudkyň, které zakládají jejich praxi, respektive zkušenost, a promítají ji tak na situace matek samoživitelek a dětí, jejichž práva soudkyně podle svých slov hájí.

3.2.2.1.1. Spravedlnostní představy soudkyň vzhledem na situaci samoživitelek

Navzdory tvrzení dokládajících objektivitu a spravedlivý přístup, obsahují některá vyjádření soudkyň prvky, které naznačují, že jejich rozhodování je ovlivňováno velmi subjektivním přístupem jako citlivost či představa o tom, jak by to mělo být:

Musíte samozřejmě vždycky přistupovat citlivě, jinak to nejde. Tohle jsou často hnusné věci a špatně se soudí. Máte pocit, že je to prostě špatný, když se ta rodina rozpadá, děti přichází o jednoho rodiče, jsou z toho taky špatný, nesnáší to dobře. Je to pro ně traumatizující. (soudkyně 2)

Takže řeknu, 30 procentům lidí vysvětlíte jak to je, nebo jak já si asi myslím, že by to bylo nejlepší. Vysvětlíte jim, že to výživný, který si představují, je třeba nějak korigovat. Já nevím, teď to zase přeženu, ale z tisícikoruny to dítě neuživíte, takže pokud to tak má, ať přispívá víc. Nebo když je to opačně, když je dítě svěřeno do péče otce. Ale placení výživného matkou je málokdy, protože pochopitelně se většinou bavíme o menších dětech, určitě předškolních a přecejenom i já jsem přesvědčená o tom, že je furt vhodnější ta péče matky, na kterou je to dítě přece jenom vázanější. Za sebe sám si nedělám iluze, jak jsou pánové připravení se starat o malý dítě. Čili nechci nikoho nějakým způsobem podceňovat, ale myslím si, že pořád to tak je a pořád je ten model rodiny, kde ta máma se zvlášť o to malý dítě stará víc, je pořád platnej. (soudce 4)

Oba právě uvedené výroky jsou výroky soudkyně a soudce, kteří oba jsou přesvědčeni o svém správném, spravedlivém a objektivním rozhodování, jako byly ostatně přesvědčené všechny soudkyně a dělaly pro to v rámci svých možností a představ maximum. Přesto je z výroků zjevné, že spravedlnostní představa může ovlivnit i samotný přístup soudkyně k rozhodování. Bylo by velmi unáhlené na základě rozhovoru s jedním mužem-soudcem tvrdit, že v rozhodování hraje svou roli také gender, tedy kulturní a sociální identita muže vymezená v protikladu identity ženy (např. Oakley, 2000; Renzetti, Curran, 2003), jak by mohlo dokládat toto srovnání. Na jeho základě je však možné vysledovat rozdílnost v představách o správném přístupu k jednotlivým případům. Soudkyně 2 reprezentuje příklad tradiční role ženy jako empatické a citlivé bytosti, soudce 4 naopak roli muže, ke kterému společnost tradičně řadí tvrdou racionalitu v úsudku (např. Bourdieu, 2000).

Spravedlnostní představa zakládá ale také výsledná rozhodnutí. Příkladem může být rozdíl mezi právě uvedeným výrokiem soudce 4, který je toho přesvědčen, že pro malé dítě je vhodnější, pokud jej vychovává matka, a soudkyní, která se vymezila vůči statistikám o převaze rozhodnutí o svěřeni nezletilých dětí do péče matky.⁶⁸

Já vždycky rostu z toho – navazuju na to, že vlastně ty rodiče sem jdou často už s nějakou představou a mají to předjednané, a tohle vlastně pokud nevybočuje a je to v zájmu dítěte, tak soud nemá důvod tu dohodu neschválit – a já vždycky rostu z toho, když se kritizuje, jak

⁶⁸ Vůči tomuto tvrzení se ohradily celkem tři soudkyně s odkazem na svoji zkušenost, že s tímto návrhem v dohodě přicházejí rodiče a oni jej potvrzují při schválení dohody anebo jej respektují v rozhodnutí.

soudy špatně rozhodnou v opatrovnické agendě a že dávají děti v 90 % matkám a že to je špatně a že je dostávají málo otcové. Ano, je to tak; ale kdo tyhle zprávy píše, tak ať se jde na ty jednání podívat, jak to vypadá. (soudkyně 5)

Soudce 4 pracuje s konceptem spravedlnosti, který je „tvrdý“, a tedy bourá veškeré návrhy na úpravu poměrů, pokud se neshodují s jeho spravedlnostní představou. Soudkyně 5 se se svou představou o porozvodovém uspořádání jeví jako mírnější. Návrhy ale procházejí sítím perspektivy nejlepšího zájmu dítěte. To je ovšem znovu otázkou, co konkrétně v tomto případě soudkyně 5 hodnotí jako nejlepší zájem dítěte. Oproti soudcovi 4 nepochybuje o schopnostech mužů pečovat o dítě.

Na základě této krátké analýzy vlivu spravedlnostních představ jsem se pokusila podložit, že soudcovské rozhodnutí je skutečně proces náchylný k subjektivitě, respektive je téměř nemožné hovořit o objektivitě. Při tomto svém tvrzení vycházím ze zjištění, že celý postup v řízení i závěrečná rozhodnutí mohou silně podmiňovat či dokonce determinovat jak představy o femininitě a maskulinitě, tak i nedostatek informací o realitě žen v čele neúplných rodin (viz teoretická část kapitola 2.2. Situace neúplných rodin).

Většina soudkyň při rozhovorech tvrdila, že v řízeních zohledňují práva a oprávněné potřeby dítěte v souladu se zákonem o rodině (Hrušáková, Králíčková, 2006; Dudová, Hastrmanová, 2007), ačkoli se některé z nich zmiňovaly už jen o oprávněných potřebách dítěte: „V rámci zákona se posuzují potřeby oprávněné, potřeby toho nezletilého dítěte.“ (soudkyně 6) anebo „A zase se tady potom dostáváme k rozhodnutí o výživném podle toho, jak stanoví Zákon o rodině – to znamená odůvodněné zájmy oprávněné osoby a výdělkové možnosti, schopnosti, majetkové poměry osoby povinné, to znamená v tomhle případě rodiče.“ (soudkyně 5). Takto vyjádřený postoj však ve svých důsledcích nemusí kopírovat učiněná rozhodnutí. Vzhledem k tématu své diplomové práce uvádím příklad ve vztahu k používání doporučující tabulky pro určení výše výživného.

Jak jsem již ukázala výše (podkapitola 3.2.1.2 Ne/používání tabulky), soudkyně považují svá rozhodnutí o výši výživného za více či méně odpovídající doporučující tabulce, i když ji ve své praxi nepoužívají. Pokud ji používají, projevuje se zde opět subjektivní spravedlnostní představa. Velmi názorně se to ukázalo v rozhovoru se soudkyní 6, která využívá tabulku jako „*strašák*“ a motivaci pro dosažení dohody mezi rodiči o upravení poměrů. S odkazem na doporučující charakter tabulky popisuje svůj způsob používání tabulky takto:

Já většinou když vedu ty rodiče nějakým způsobem do dohody, tak je upozorňuju na to, nebo upozorňuju... většinou jim říkám ten názor, jak to uvádí tabulky ministerstva spravedlnosti doporučujícího charakteru, jak by to s ohledem na příjem toho povinného vypadalo, jak bych to tak viděla. Tam je to samozřejmě v nějakém rozmezí toho platu.. a většinou se nějak shodneme. Jako musím říct, že velice často se stává, že pak když ty rodiče slyší tu částku, tak se kolem ní nějak tak plus, mínus stejně pohybujeme. (soudkyně 6).

Následně na to doplňuje:

Já většinou ještě před tím než začnu jednat, tak samozřejmě tyhle tabulky jsou takový, myslím si, že jsou možná přísnější, než bych rozhodovala já nebo jak rozhoduju v praxi já. (soudkyně 6)

Fakt, že je soudkyně 6 ochotna ve své praxi rozhodovat v běžném případě níže⁶⁹, než jak je stanovuje doporučující tabulka, naznačuje, že soudkyně si není vědoma bariér, kterým na trhu práce čelí ženy, a i v důsledku spoléhání se na jediný příjem rodiny tvoří skupinu nejčastěji ohroženou chudobou (např. Hasmanová Marhánková, 2011). Je pro mě zarážející, že si soudkyně neuvědomuje logický princip, kdy se reálné životní poměry matky odrážejí v životních poměrech dítěte. Její přístup zneužívá nevýhodného postavení matek, kdy otec nechce přistoupit na dohodu podle návrhu matky. Svůj přístup vysvětluje ještě dál: „*Já jsem zastáncem toho, že já jsem si vybrala otce mojich dětí a já teda tím pádem nesu veškeré následky, kdo ten otec mých dětí je, a to s sebou samozřejmě nese i tyhle následky.*“ (soudkyně 6). Soudkyně tak klade zodpovědnost na matku, která se však jako pečující osoba o dítě stává rodičem, na jehož životní úrovni se dítě podílí primárně. Žena pečující o dítě se v tomto případě dostává do pozice zodpovědné osoby za celou situaci, a to i v případě neplacení výživného. V této souvislosti by se tak snad dalo hovořit o nároku na matku, že s podobnou situací má počítat.

V této spravedlnostní představě soudkyně dominuje představa tradiční dělby rolí mezi mužem a ženou, kdy žena je tou pečující osobou zodpovědnou za výchovu a prospívání dětí a otec vyživující osobou (podrobněji např. Renzetti, Curran, 2000). Veškeré důsledky vyplývající z rozpadu tradiční rodiny doléhají na ženu, která přebírá i

⁶⁹ Soudím tak, protože soudkyně 6 nijakým způsobem nevymezila specifičnost případů, kdy rozhoduje pod rozpětí doporučující tabulky.

roli živelky Soudkyně deklarovaná perspektiva dítěte, potažmo matky, je tak překryta perspektivou povinného rodiče platícího výživné.

Perspektivu povinného rodiče zaujímá také soudkyně 2: „*Tabulky jsou doporučující a zdají se mi být nadsazený, protože otci jakoby moc nezbylo. Samozřejmě, pokud je v pozici povinného rodiče matka, je to přesně v opačném garde.*“. Tato soudkyně tabulku proto odmítá používat. Paradoxně se jedná o soudkyni, která vyžaduje jako součást rozhodování citlivý přístup. Rizika dopadů tohoto přístupu jsou podobná jako v případě soudkyně 2.

Nejen na základě těchto příkladů si dovoluji usuzovat, že doporučující tabulka vytvořená MS ČR by v případě používání na všech soudech mohla platit jako opatření chránící děti a matky, jejichž životní poměry se přenášejí na dítě, před možnými riziky dopadů nejednotnosti rozhodování, mezi které patří zvýšené riziko ohrožení chudobou neúplných rodin (podrobněji kapitola 2.2. Situace neúplných rodin). V tomto smyslu vnímám velký potenciál doporučující tabulky, a proto i význam potřeby její aplikace na všech soudech podle metodického materiálu MS ČR (2010).

3.2.3. Shrnutí analýzy

V rozhovorech se soudkyněmi, se kterými jsem v rámci svého výzkumu hovořila, jsem kladla následující otázky: Jak vypadá rozhodování jednotlivých soudkyň a soudců o výši výživného? Jaké nástroje využívají při vyměřování výživného? Využívají Ministerstvem spravedlnosti předloženou doporučující tabulku? Jak hodnotí její úpravu, je dostačující? Jak hodnotí úpravu vyživovací povinnosti vůbec? Dosáhla tabulka v praxi cíle, se kterým ji Ministerstvo spravedlnosti vytvořilo a předložilo?

Rozhovory na základě analýzy ukázaly, že ne všechny soudkyně tabulku do své praxe zahrnuly. Zásadním prvkem, který rozhodl o tom, či soudkyně tabulku bude používat anebo nikoli, byl způsob interpretace slova „doporučující“, které se často ve spojení s tabulkami používá. Metodický materiál MS ČR (2010), kterého je tabulka součástí, však nese název *Metodický materiál pro sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného pro děti* a za tímto účelem byl právě vytvořen. Přesto soudkyně pracovaly se dvěma různými interpretacemi, které je ospravedlňovaly v jejich přístupu k tabulkám. První možná interpretace tabulky akceptuje. Soudkyně si v jejich důsledcích vysvětlovaly slovo „doporučující“ ve vztahu k rozmezím výšek výživného, v rámci kterých jim MS ČR

doporučuje se v rozhodnutích pohybovat. Opačným pólem možné interpretace je pozice, která se zakládá na vysvětlení, že tabulka samotná je pouze doporučující, a soudkyně tedy nejsou vázány se jí řídit. Samotný materiál MS ČR (2010) chápou také jako nezávazný. Několik soudkyň se pohybovalo na škále mezi těmito dvěma póly a k tabulkám ve svých rozhodnutích přihlížely za pomoci dalších nástrojů, kterými pro ně byly již dříve vytvořené anebo zděděné neoficiální tabulky či podílový systém.

Absolutně pozitivně přijala tabulku jen soudkyně 7. Soudkyně 2, 4 a 8 se tabulku rozhodly nepoužívat vůbec. Tyto soudkyně svůj přístup vysvětlovaly svou osvědčenou praxí, získanou zkušeností anebo užíváním jiného systému (v tomto případě podílového) a nejméně poukazovaly na význam role soudcovské úvahy v rozhodnutích, kterou jim umožňuje zákon o rodině. Tabulka podle jejich názoru neuměla pojmut rozličnost jednotlivých případů, a soudkyně ji proto považují za zásah do svých kompetencí.

Všechny soudkyně vyhodnotily, že se v rámci svých rozhodnutí pohybují v tabulkových rozpětích a to i přesto, že s tabulkami nepracují. Jen soudkyně 6 zmínila, že tabulky jsou vůči povinným osobám nastavené přísněji. Tato soudkyně pojala používání tabulek jako „strašák“ v těch případech, kdy vedla rodiče k dohodě.

V případě soudkyň, které posoudily tabulku jako nepotřebnou pro svou praxi, nemá tabulka efektivitu vzhledem k cílům žádnou. Soudkyně nebyly ochotné se vzdát prostoru pro svou úvahu, ačkoli připouštěly, že v rozhodování výživného může existovat nejednotnost. Tabulku pak doporučovaly spíše rodičům, kterým může pomoci zorientovat se v možnostech a dospět k dohodě. Že se tak skutečně děje potvrdila jen soudkyně 7. Zrovna tak se žádná ze soudkyň nesetkala s tím, že by se některý z rodičů odvolával a odkazoval na tabulku. Některé ze soudkyň však s touto možností ve svých rozhodnutích pracují a přizpůsobují tomu rozhodnutí.

Soudkyně obecně zmiňovaly častěji nevýhody tabulek, než jejich výhody. Mezi zásadní problémy tabulky řadily nezohledňování počtu vyživovacích povinností a majetkových poměrů u povinné osoby a speciálních odůvodněných potřeb u oprávněného dítěte. Na základě své osobní zkušenosti zmínily tři soudkyně potřebu vyššího výživného pro nejmladší kategorii dětí. O pozitivním přínosu tabulky hovořily jen některé, když zmiňovali možný potenciál tabulky sjednotit rozhodovací praxi.

O skutečné efektivitě tabulek však lze hovořit jen tehdy, pokud tabulku používají všechny soudkyně, respektive všechny soudy České republiky. Na základě rozhovorů, kdy se ukázalo, že ne všechny soudkyně tabulky používají, si dovoluji tvrdit, že tabulky v tuto

chvíli nenaplní své cíle, protože ty budou dosaženy jen v případě, že se jí budou řídit všechny soudy. MS ČR proto musí jasně vyjádřit svůj postoj k zavedení tabulek do praxe tak, aby se soudy cítily být vázány tabulku používat a necítily prostor pro možné alternativní interpretace slova „doporučující“. Jen tak bude tabulka dosahovat stanovených cílů a sjednocovat soudní praxi, jinak tabulka ztrácí efekt.

Všechny soudkyně se shodly na tom, že stávající úprava vyživovací povinnosti je dobrá a vhodná a nepotřebuje žádné úpravy. Jen soudkyně 7 v souvislosti s jejím prostorem pro soudcovskou úvahu uvedla, že tabulky jí pomohly v této úpravě. Volnost pro soudcovskou úvahu však otevírá prostor také subjektivní spravedlnostní představy, které následně ovlivňují průběh, ale i výsledek rozhodnutí. V některých případech na těchto spravedlnostních představách závisí také způsob používání tabulek.

Soudkyně ve svých výpovědích příliš nereflektovaly nevýhodné postavení matek, které o děti pečují, a otců, kteří platí výživné. Opomíjení tohoto aspektu problematiky naznačuje nedostatečné uvažování o celkovém kontextu výživného a celého systému. Soudkyně v případě nepoužívání tabulky projevují tendence bránit osobu otce a upořádají matku, od které očekávají starost o dítě za jakýchkoli podmínek. Muži mají proto u soudu výhodnější postavení. Soudkyně tak pracují v rámci neoliberálního diskurzu či diskurzu tradiční rodiny.

Závěrem lze shrnout, že tabulka má potenciál jak sjednocovat rozhodování, tak korigovat důsledky rozhodnutí znevýhodňující ženy. Tento potenciál tabulky ovšem musí důrazněji podpořit autorita, konkrétně MS ČR.

4. ZÁVĚR

Za téma své diplomové práce jsem si zvolila vyhodnocení užívání doporučujících tabulek, které roku 2010 soudům předložilo MS ČR jako podkladový materiál pro rozhodnutí o výši výživného. Záměrem této tabulky bylo sjednotit rozhodovací praxi soudů, resp. poskytnout právní jistotu účastníkům a účastnicím soudních řízení a zajistit předvídatelnost rozhodnutí. Zabývala jsem se proto také vyhodnocením jejich efektivity v soudní praxi a možnými modifikacemi, které soudkyně navrhovaly. Téma v tuto chvíli vnímám jako aktuální vzhledem k tomu, že tři roky jejich existence jsou již dostačující pro vyhodnocení jejich efektivity. Téma je mi zároveň blízké i z profesního hlediska, kdy se při své práci pro Aliancii žien Slovenska setkávám s příběhy žen, které jako oběti genderově podmíněného násilí řeší odchod od násilného partnera, a tedy i otázku výživného.

Zásadním zjištěním mé práce, které vyplynulo z analýzy rozhovorů se soudkyněmi, bylo, že soudy nemohou být v rozhodování výživného jednotné, pokud všechny nebudou akceptovat doporučené výchozí rozmezí MS ČR. To, zda konkrétní soudkyně tabulku ve své praxi používala, záviselo na její osobní interpretaci významu slova „doporučující“, které se často používá ve spojení s tabulkou.

Velmi zjednodušeně, soudkyně interpretovaly slovo „doporučující“ dvěma způsoby. V prvním pojetí slova chápaly doporučující materiál jako podklad, kterým se mají řídit ve svých rozhodnutích a výživné stanovovat podle doporučených rozmezí. Druhé pojetí pro soudkyně znamenalo, že se tabulkou řídit nemusí, protože se jedná jen o doporučující materiál. Soudkyně se různily i ve způsobu používání tabulek.

Soudkyně uváděly jako hlavní důvody skutečnosti, proč tabulku nepoužívají, svoji zkušenost, ověřenou praxi anebo jiný vhodnější nástroj pro určení výše výživného. Často tím vyjadřovaly neochotu podřídit se jakýmkoli mantinelům, které neodpovídaly charakteru zákonu o rodině, jak jej samy definovaly. Ten obecně všechny soudkyně hodnotily jako dostatečně volný pro uplatnění soudcovské úvahy.

Z rozhovorů se soudkyněmi vyplynulo, že akceptování a používání tabulky na všech soudech ČR by nejen sjednotilo soudní praxi, ale především by mohlo řešit případné negativní dopady rozhodnutí soudů, které se dnes ještě stále pohybují pod tabulkovým rozmezím i v běžných případech. Na základě analýzy rozhovorů totiž vyplynulo, že soudy často pracují v rámci neoliberalního diskurzu a diskurzu tradiční rodiny a jen zřídka si

uvědomují strukturální, společenský a kulturní rámec výživného, který výrazně ovlivňuje pozice všech zúčastněných. Tabulka by proto mohla zajistit určitý standard rozhodnutí a neutralizovat dopady případné absence hlubšího vhledu do dané problematiky.

Možným úskalím nepoužívání tabulek se tak v rámci rozhovorů ukázalo být podporování obtížné situace matek samoživitelek, jejichž životní situace se následně přenáší i na děti, o které pečují. Ačkoli soudkyně podle svých tvrzení hájí zájmy a potřeby dítěte, jejich východiska tomu nenasvědčují. I z těchto důvodů pak byly argumenty soudkyň často nekonzistentní.

Pro mě osobně měl výzkum také svůj význam. Jako naslouchající jsem se v rámci rozhovorů naučila reáliím soudní praxe, jako zaměstnankyně Aliancie žien Slovenska jsem začala rozumět možným nástrahám vyplývajících z právní úpravy výživného, kterým mohou čelit i ženy-oběti genderově podmíněného násilí v českých podmínkách. V neposlední řadě jsem se pak jako člověk utvrdila v tom, že lidský faktor, tolik náchylný k selhání, může stále působit i jako prvek napravující nerovnosti a nespravedlnosti.

Vzhledem ke svým možnostem a rozsahu práce jsem téma používání tabulek v praxi a jejich efektivitu jen nakousla. MS ČR by však v této fázi již mohlo provést důkladné zmapování situace používání či nepoužívání tabulky a přijmout opatření, která by vedla k důslednému zohledňování tabulek v soudní praxi, aby ta byla sjednocena. Jedním z opatření by mohl být jednoznačnější postoj MS ČR k tabulce, který by už nepřipouštěl možnost různých interpretací, ale naopak kladl požadavek na její používání. Pozornost by znovu zasloužila problematika určování příjmu povinného rodiče. Mezi další nezodpovězené otázky vyplývající z analýzy řadím také zřízení specializovaných odvolacích soudů a zahrnutí dalších aktérů, kteří by mohli také svým způsobem přispět ke sjednocení soudní praxe (např. sociální pracovníci a pracovnice, advokáti a advokátky). Zkoumat by se mělo samozřejmě také to, jak pracují rodiče s tabulkou, zda jim je přístupná, zda umožňuje rychlejší a méně náročnou dohodu. Otázkou pro mě také zůstává, jestli by tabulka mohla mít takovou sílu, aby se stala základem sjednocující judikatury.

BIBLIOGRAFIE

Baker, S. Elsie, Rosalind Edwards. 2012. *How many qualitative interviews is enough? Expert voices and early career reflections on sampling and cases in qualitative research* [online]. National Centre for Research Methods Review Paper [cit. 11. června 2013]. Dostupné z <http://eprints.ncrm.ac.uk/2273/4/how_many_interviews.pdf>

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Coffey, Amanda J., Paul A. Atkinson. 1996. *Making sense of qualitative data*. Thousand Oaks: Sage Publications.

ČSÚ. 2011. *Muži a ženy v datech 2011* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 18. května 2013]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1417-11-n_2011>

ČSÚ. 2012. *Zaostřeno na ženy a muže* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 18. května 2013]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1413-12-r_2012>

ČSÚ. 2013a. *Jaké je složení domácností v ČR?* [online]. [cit. 1. června 2013]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tiskove_zpravy_a_informace>

ČSÚ. 2013b. *Vydání a spotřeba domácností. Statistiky rodinných účtů za rok 2012* [online]. [cit. 20. června 2013]. Dostupné z <<http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/3001-13>>

Čurdová, Anna et al. 2009. *Návrh na vydání zákona o vyživovací povinnosti k nezaopatřeným dětem a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o výživném)* [online]. Praha: Parlament ČR [cit. 18. června 2013]. Dostupné z <www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=54740>

Davala, Michal. 2012. „Miesto dobrých mravov v antidiskriminačnej legislatíve“. In Filčík, Marián (ed.). *Právne aspekty rovnakého zaobchádzania v slovenskej realite*. Bratislava: EQUILIBRIA, s.r.o.

Dudová, Radka. 2007. *Ekonomické zajištění rodin rozvedených matek* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 22. května 2013]. Dostupné z <www.soc.cas.cz/info/cz/25044/Materstvi-po-rozvodu.html>

Dudová, Radka. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Dudová, Radka. 2009. „Práce jako řešení? Strategie obživy osamělých matek v ČR“. *Sociologický časopis* 45 (4): 753-784.

Dudová, Radka, Šárka Hastrmanová. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Evropský parlament a Rada. 2012. *Narizení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech*. Štrasburk: Evropský parlament a Rada.

European Commission. 2007. *Study on Poverty and Social Exclusion among Lone-Parent Households*. Brusel: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

Guba, Egon G., Yvonna S. Lincoln. 1994. „Competing Paradigms in Qualitative Research“. In Norman K. Denzin, Yvonne S. Lincoln (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative research*. London: Sage Publication, s. 105-116.

Gunew, Sneja. 1986. „Questions of Multi-Culturalism – Sneja Gunew & Gayatri Chakravorty Spivak“. In: *Hecate*. November 30, 1986, číslo 12, s. 136.

Haagská konference mezinárodního práva soukromého. 1958. *Úmluva o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem*. Haag: Haagská konference mezinárodního práva soukromého.

Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2011. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. [online]. Praha: Gender studies, o.p.s. [cit. 22. května 2013]. Dostupné z <http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sandwichova.pdf>

Hastrmanová, Šárka. 2007. *Pohled expertů – co říkají advokáti, soudci a soudní znalci o problematice porozvodového rodičovství* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 21. května 2013]. Dostupné z <<http://www.soc.cas.cz/info/cz/25047/Pohledy-expertu-na-problematiku-porozvodoveho-rizeni.html>>

- Havelková, Barbara, Kateřina Cidlinská. 2010. „Genderové aspekty neúspěchu českých návrhů zákonů upravujících náhradní výživné na dítě“. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 1/2010, ročník 11. [cit. 25. června 2013]. Dostupné z <http://www.genderonline.cz/uploads/a13cead0b03cffe57b77eac5a7b99c87be293835_genderove-aspekty-neuspechu-ceskych-navrhu-zakonu.pdf>
- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hopf, Christel. 2004. „Qualitative Interviews: An Overview“. In: Flick, U., Kardoff, E., a Steine, I. *A companion to qualitative research*. London: SAGE.
- Hora, Ondřej, Pavel Kofroň, Tomáš Sirovátka. 2008. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice s důrazem na situaci dětí podle výsledků šetření SILC* [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. [cit. 2. června 2013]. Dostupné z <http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_266.pdf>
- Hrušáková, Milana, Zdeňka Králíčková. 2006. *České rodinné právo*. Masarykova univerzita.
- Jelínek, Milan, Blažena Švandová. 2000. *Argumentace a umění argumentovat*. Brno
- Kačerová, Eva. 2012. „Jaká byla v České republice sňatečnost a rozvodovost?“. In: *Statistika & my. Měsíčník Českého statistického úřadu*. 6/2012, ročník 2. Praha: Český statistický úřad, s. 28-29 [cit. 20. května 2013]. Dostupné z <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD9/\\$File/1804120628_29.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/140025BFD9/$File/1804120628_29.pdf)>
- Koziorková, Michaela. 2012. *Vyživovací povinnost rodičů k dětem* (diplomová práce). Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
- Kronick, Jane C., 1997. „Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat“. In: *Sociologický časopis*. 1997. Vyd. 33, č. 1 [cit. 13. června 2013]. Dostupné z <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d9ea8b94ec58c839306f61835d149215d1a90b3f_276_057KRONI.pdf>
- Křížková, Alena, Hana Hašková. 2003. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2. června 2013]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/957/zprava.pdf>>

Kuchařová, Věra. 1998. „Změny v rodině po roce 1989 (demografické charakteristiky a postoje). In: Tuček M. a kol. *Česká rodina v transformaci - Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha, Sociologický ústav AV ČR.

Leix, Alicija. 2009. „K problematice transkriptu ve společenských vědách“. In: *Biograf 31*, 2009, s.69-81.

Letherby, Gayle. 2003. *Feminist Research in Theory and Practice*. Philadelphia: Open University Press.

Mason, Jeniffer. 2002. *Qualitative Researching*. Sage.

Mayring, Philipp, 2000. „Qualitative Content Analysis“. In: *Forum: Qualitative Social Research*. 2000. Vyd. 1, č. 2 [cit. 13. června 2013]. Dostupné z <http://www.utsoc.utoronto.ca/~kmacd/IDSC10/Readings/text%20analysis/CA.pdf>

Miovský, Michal. 2005. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: GRADA Publishing, a.s.

Moghadam, Valentine M. 2005. *The ‚Feminization of poverty‘ and women’s rights* [online]. Paříž: UNESCO [cit. 1. června 2013]. Dostupné z http://portal.unesco.org/shs/en/files/8282/11313736811Feminization_of_Poverty.pdf/Feminization%2Bof%2BPoverty.pdf

May, Vanessa. 2006. *Working Paper. Lone motherhoods in context* [online]. Manchester: University of Manchester, Real Life Methods [cit. 18. května 2013]. Dostupné z http://eprints.ncrm.ac.uk/483/1/0506_lone_motherhoods.pdf

Morrow, Raymond A. 1994. *Critical Theory and Methodology*. London: SAGE.

Možný, Ivo, Ladislav Rabušic. 1998. „Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima“. In: Večerník, J.(ed.), *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. Praha: Academia.

Možný I., Rabušic L. 1999. „The Czech Family, the Marriage Market and the Reproductive Climate“. In Večerník J., Matějů, P. (eds.). *Ten Years of Rebuilding Capitalism: Czech Society after 1989*. Praha: Academia, s. 94-112.

MPSV ČR. 2004a. *Národní zpráva o rodině* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 20. května 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/898>

MPSV ČR. 2004b. *Příručka programu iniciativy společenství EQUAL: Gender mainstreaming*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

MPSV ČR. 2008a. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 2. června 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>

MPSV ČR. 2008b. *Soubor prorodinných opatření – prorodinný balíček* [online]. Praha: MPSV ČR [cit. 18. června 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf>

MPSV ČR. 2012. *Dlouhodobá vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast sociálního začleňování* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 3. června 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13031/vize_SZ.pdf>

MS ČR. 2010. *Metodický materiál pro sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného na děti – verze pro připomínkové řízení* [online]. Praha: MS ČR [cit. 18. května 2013]. Dostupné z <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5453&d=315516>>

Oakley, Ann. 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

OSN. 1959. *Deklarace práv dítěte*. New York: OSN.

OSN. 1989. *Úmluva o právech dítěte*. New York: OSN.

Pfeiferová, Štěpánka. 2010. *Sladování rodinného a pracovního života a (ne)rovné příležitosti matek samoživitelek* [online]. [cit. 23. května 2013]. Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2255706>>

Proequality. 2010. *Ženy a česká společnost. Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking + 15)* [online]. Otevřená společnost o. p. s. – Centrum ProEquality [cit. 23. května 2013]. Dostupné z <<http://www.proequality.cz/res/data/007/000852.pdf>>

Rada Evropy. 1975. *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství*. Štrasburk: Rada Evropy.

Rada Evropy. 1996. *Evropská úmluva o výkonu práv dětí*. Štrasburk: Rada Evropy.

Rada vlády ČR pro lidská práva. 2002. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2001*. Praha: Rada vlády ČR pro lidská práva.

Rada vlády ČR pro lidská práva. 2007. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2006*. Praha: Rada vlády ČR pro lidská práva.

Rada vlády ČR pro lidská práva. 2012. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2011*. Praha: Rada vlády ČR pro lidská práva.

Ramazanoglu, Caroline, Janet Holland. 2002. *Feminist methodology: challenges and choices*. London: Sage Publications.

Reinharz, Shulamit, Lynn Davidman. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

Renzetti, Claire M., Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.

Russel, H. Bernard. 2002. *Research Methods in Anthropology, Qualitative and Quantitative Approaches*. Altamira Press.

Sirovátka, Tomáš. 2003. „Rodinné chování a rodinná politika v České republice“. In Mareš, Petr, Tomáš Potočný. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Soukupová, Eva. 2008. *Postavení neprovdaných matek v sociálním systému*. [online]. [cit. 4. června 2013]. Dostupné z <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=298&lst=105>>

Trličíková, Michaela. 2008. *Výživné – co vede soudcovskou úvahu?* (diplomová práce). Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Tuček, Milan, Alena Křížková. 1998. „Stratifikace společnosti a hodnotové orientace – shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce“. In: Tuček M. a kol. *Česká rodina v transformaci - Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Zykmund, Zbyněk, Lukáš Vincourek. 2010. *Tabulky pro výpočet výživného fungují. Ministerstvo bude v projektu pokračovat*. [online]. [cit. 23. května 2013]. Dostupné z <<http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/zprava/810958>>

Zákony:

Novela zákona o výživném (Sněmovní tisk č. 849 z roku 2009) a související dokumentace.
[cit. 25. června 2013] Dostupné z: <<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&t=849>>

Novela zákona o rodině 2013 (Sněmovní tisk č. 957 z roku 2013) a související dokumentace. [cit. 25. června 2013] Dostupné z: <<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=957>>

Oberlandesgericht Düsseldorf: Düsseldorfer Tabelle [cit. 25. června 2013] Dostupné z: <http://www.recht-und-familie.de/assets/files/2013-01-01_duesseldorfer-tabelle.pdf>

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

Judikáty:

I.ÚS 1133/10

II. ÚS 1619/07

21 C 156/2005

10 Co 361/95

Pls 4/67

Internetové stránky:

<http://ec.europa.eu> [cit. 14. června 2013]

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/rodinne-pravo/obecne.html> [cit. 25. června 2013]

<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5130&d=312642>

[cit. 7. června 2013]

<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5453&d=315516> [cit. 18. června 2013]

<http://www.akkovarova.cz/> [cit. 20. června 2013]

<http://www.employment.gov.sk/zivotne-minimum-od-172012.html> [cit. 25. června 2013]

<http://www.euroskop.cz> [cit. 14. června 2013]

<http://www.helcom.cz> [cit. 14. června 2013]

<http://www.justice.cz> [cit. 11. června 2013]

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7992/10122009_2.pdf [cit. 7. června 2013]

<http://www.psp.cz> [cit. 25. června 2013]

http://www.salzburg.gv.at/themen/gs/soziales/soziales_richtsaeetze/soziales_richtsaeetze_unt_erhalt.htm [cit. 20. června 2013]

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Tabulka pro určování výše výživného v České republice

	Věk dítěte	Procentuální rozmezí
1.	0 – 5 let	11 – 15 %
2.	6 – 9 let	13 – 17 %
3.	10 – 14 let	15 – 19 %
4.	15 – 17 let	16 – 22 %
5.	18 a více let	19 – 25 %

Zdroj: MS ČR (2010)

Příloha č. 2 – Tabulka pro vyměrování výše výživného v Rakousku

Tabulka pro 2009/2010*:

Věk dítěte	Procentní sazba**	Obvyklá částka	Limitní sazba***
0 - 3 let	16	€ 177	€ 354
3 - 6 let	16	€ 226	€ 452
6 - 10 let	18	€ 291	€ 582
10 -15 let	20	€ 334	€ 835
15 - 19 let	22	€ 392	€ 980
od 19 let	22	€ 492	€ 1.230

* Přizpůsobuje se vždy k 1. červenci každého roku

** % z čistého příjmu pro jedno dítě bez sourozenců

*** 2 násobek (do 10 let) příp. 2,5 násobek obvyklé částky

Pokud je více oprávněných, zkrátí se procentní sazba pro sourozence v závislosti na věku dítěte, a sice o 1% pro každé další dítě do 10 let, o 2% pro každé další dítě nad 10 let a pro manžele / manželku bez vlastního příjmu až o 3% na jedno dítě.

Zdroj: MS ČR (2010)

Tabulka pro 2012/2013:

Věk dítěte	Procentní sazba	Obyklá částka
0-3 let	16	€ 190
3-6 let	16	€ 243
6-10 let	18	€ 313
10-15 let	20	€ 358
15-19 let	22	€ 421
Od 19 let	22	€ 528

Zdroj: Salzburg.gv.at [online]. 2013 [cit. 20. června 2013] *Unterhalt*. Dostupné z: http://www.salzburg.gv.at/themen/gs/soziales/soziales_richtsaetze/soziales_richtsaetze_unterhalt.htm

Příloha č. 3 – Tzv. Düsseldorfská tabulka pro určení výše výživného v Německu

Tabulka pro 2010:

Čistý příjem povinného v €		Věk dítěte				Procentní sazba	Orientační částka výživného v €
		0-5	6-11	12-17	od 18		
		Částky v €					
1.	do 1.500 EUR	317	364	426	488	100	770/900
2.	1.501 - 1.900	333	383	448	513	105	1.000
3.	1.901 - 2.300	349	401	469	537	110	1.100
4.	2.301 - 2.700	365	419	490	562	115	1.200
5.	2.701 - 3.100	381	437	512	586	120	1.300
6.	3.101 - 3.500	406	466	546	625	128	1.400
7.	3.501 - 3.900	432	496	580	664	136	1.500
8.	3.901 - 4.300	457	525	614	703	144	1.600
9.	4.301 - 4.700	482	554	648	742	152	1.700
10.	4.701 - 5.100	508	583	682	781	160	1.800

Zdroj: MS ČR (2010)

Tabulka pro 2013:

Čistý příjem povinného v €	Věk dítěte				Procentní sazba	Orientační částka výživného v €	
	0-5	6-11	12-17	od 18			
	Částky v €						
1.	do 1.500 EUR	317	364	426	488	100	800/1000
2.	1.501 - 1.900	333	383	448	513	105	1.100
3.	1.901 - 2.300	349	401	469	537	110	1.200
4.	2.301 - 2.700	365	419	490	562	115	1.300
5.	2.701 - 3100	381	437	512	586	120	1.400
6.	3.101 - 3.500	406	466	546	625	128	1.500
7.	3.501 - 3.900	432	496	580	664	136	1.600
8.	3.901 - 4.300	457	525	614	703	144	1.700
9.	4.301 - 4.700	482	554	648	742	152	1.800
10.	4.701 - 5.100	508	583	682	781	160	1.900
Od 5.101 podle konkrétních okolností							

Zdroj: Oberlandesgericht Düsseldorf: Düsseldorfer Tabelle (2013) [cit. 25. června 2013]

Dostupné z: <http://www.recht-und-familie.de/assets/files/2013-01-01_duesseldorfer-tabelle.pdf>